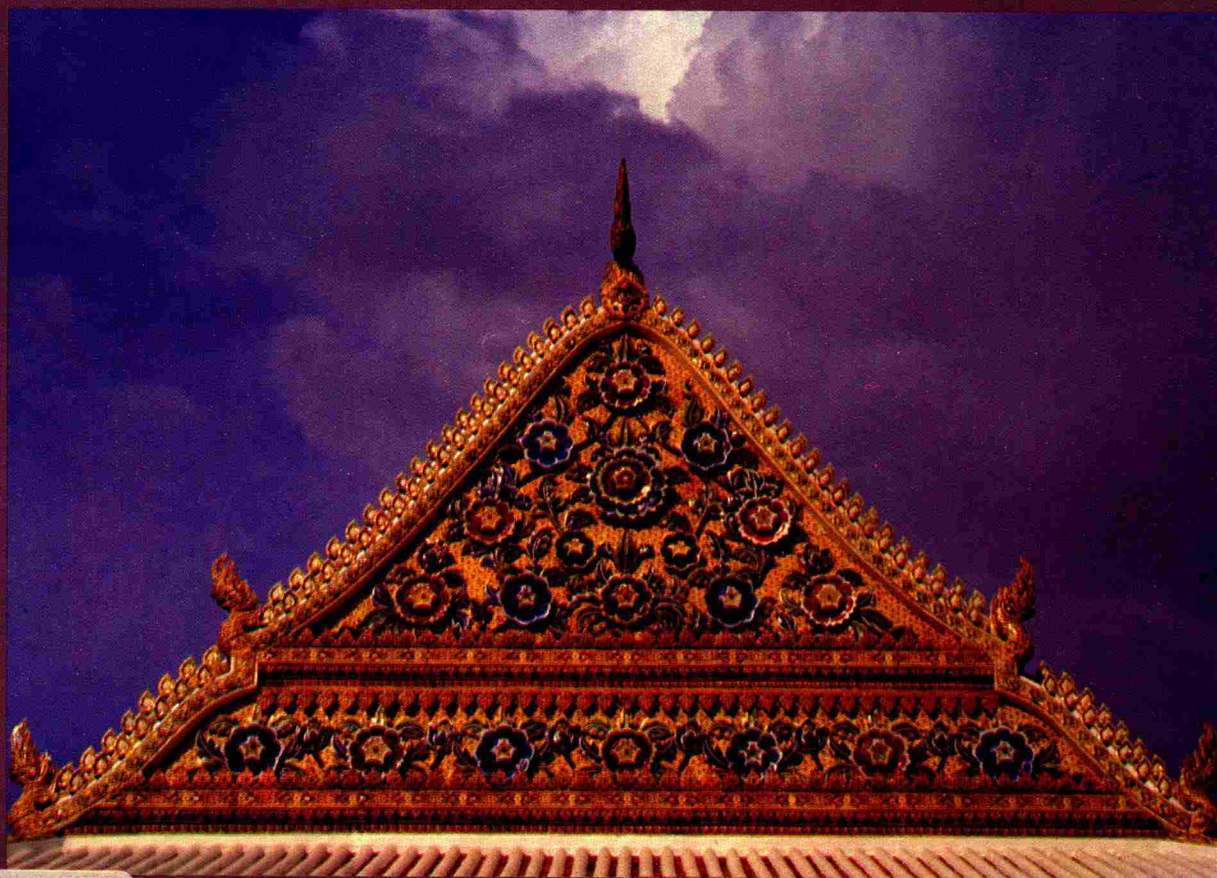

สมุดดีบุกคัลสำคัญ

เล่ม ๑๑

CT
๑๕๔๓
ส๖ส
ฉ.๑๑
ฉ.๒

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๔

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961112565

วันที่ 26 / ก.ค / 2536

เลขทะเบียน 12091 ค. 2

เลขหมู่ CT 1543 663

ด. 11.

สมุดดีบุกคณสำคัญ เล่ม ๑๑

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๓๔

เรื่อง สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๑

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

๙๒๐.๐๕๓๘

ส ๙๒๕ ส

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สำนักงาน

สดุดีบุคคลสำคัญ เล่ม ๑๑ กรุงเทพฯ, ๒๕๓๔

๘๒ หน้า

๑. ไทย--ชีวประวัติ ๒. ชื่อเรื่อง

ISBN 974-7770-09-1

บรรณาธิการ

นายบรรเจ็ด อินทุจันทร์ยง

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นางสายไหม จบกมลศึก

ออกแบบปก

นายณรงค์ แก้วสว่าง

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สำนักพิมพ์ประกายพรึก

๔๑ ถนนกะออม เขตบ่อนปรบฯ แขวงวัดโสมนัส กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐ โทร. ๒๘๒๔๗/๖

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความ สำคัญบุคคลสำคัญ

๑. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	อนุกรรมการที่ปรึกษา
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	ประธานอนุกรรมการ
๓. หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. นายขวัญแก้ว วัชโรทัย	อนุกรรมการ
๕. พันตรีหญิง คุณหญิงพะออบ โปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
๖. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๗. คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๘. นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๙. นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาวนิตา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือหรือผู้แทน (นางสุภรณ์ สภาพงศ์)	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน (นางเฉลิมศรี หุนเจริญ)	อนุกรรมการ
๑๓. นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง	อนุกรรมการ
๑๔. นางอรสา สนธิไทย	อนุกรรมการ
๑๕. นางสาวไหม จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑๖. นางสุมาลี เกตุแก้ว	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๗. นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๘. นางณัฐวรรณ ชีพเป็นสุข	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คำนำ

ด้วยความสำนึกในพระคุณบรรพบุรุษได้กระทำไว้แก่ประเทศไทย และเพื่อให้บรรลุถึงเจตนาในการสร้างสรรค์คนไทยให้เป็นประชาชนที่มีคุณภาพ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จึงได้มอบให้คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ เรียบเรียงประวัติผู้ประกอบกรณียกิจในด้านต่าง ๆ เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบันออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ในโอกาสอันเป็นที่ระลึกของท่านเหล่านั้นมาโดยลำดับ

บุคคลสำคัญที่ได้นำประวัติมาเผยแพร่เหล่านั้นล้วนเป็นผู้มีผลงานสำคัญ ๆ ในสาขาต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม ความเจริญก้าวหน้าทางการทหารก็ดี การปกครองก็ดี วิทยาการแขนงต่าง ๆ ในทางศิลปะและวัฒนธรรมก็ดี ได้พัฒนาการมาโดยประเทศไทย และประชาชนชาวไทยมีเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทยอันควรภาคภูมิใจได้ดังเช่นที่เห็นทุกวันนี้ ก็ด้วยความอุตสาหะพากเพียร ด้วยอัจฉริยภาพและความเสียสละของคนไทยร่วมชาติของเราทั้งสิ้น ท่านเหล่านี้ได้แสดงความรักชาติด้วยการปฏิบัติ หาได้กล่าวแต่เพียงวาจาเท่านั้นไม่ ประวัติชีวิตและผลงานของแต่ละท่านจึงเป็นชีวิตที่มีอุดมคติ สร้างสรรค์ เป็นแบบอย่างของการดำรงชีวิตที่ดี ซึ่งคนไทยสมควรศึกษาและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติด้วยความชื่นชมและภาคภูมิใจ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติเห็นว่า ประวัติบุคคลสำคัญของชาติที่ได้นำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยไปแล้วนั้น มีผู้ฟังจำนวนมากให้ความสนใจติดตามขอบทความมาเป็นประจำ คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติจึงเห็นสมควรดำเนินการรวบรวมบทความทั้งหมดจัดพิมพ์เป็นหนังสือ **“สดุดีบุคคลสำคัญ”** เพื่อเผยแพร่เป็นอนุสรณ์เตือนใจคนไทยทุกคนให้คำนึงถึงคุณความดีของบุคคลผู้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ เพราะเมื่อชีวิตหาไม่แล้วก็ไม่มีบำเหน็จรางวัลอันใดควรภูมิใจเสมอด้วยเกียรติคุณสดุดี และได้จัดพิมพ์เล่มที่ ๑ เผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๒๕ หนังสือ **“สดุดีบุคคลสำคัญ”** ซึ่งจัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้นับเป็นลำดับที่ ๑๑

คณะกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

สารบัญ

	หน้า
๑. สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	๑
๒. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กับการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม นางสาววนิดา สถิตานนท์	๖
๓. แนะนำหนังสือประชุมประกาศในรัชกาลที่ ๔ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	๑๐
๔. พระราชนิพนธ์ร้อยกรอง ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	๑๔
๕. วชิราวุธสดุดี ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	๑๘
๖. สัปตมะหาราชธาธิราชรำลึก หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์	๒๐
๗. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล นางสายไหม จบกมลศึก	๒๕
๘. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะนักการศึกษา นางสุภรณ์ สภาพงศ์	๒๙
๙. อาศิวาท ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๒ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	๓๓
๑๐. อาศิวาจน์ แต่ รัตนกวีไทย ๒๐๐ ปี ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	๓๕
๑๑. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์กุล ณ อยุธยา	๓๗
๑๒. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์	๔๒
๑๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย นางสาววนิดา สถิตานนท์	๕๙

๑๔. หลวงบุญนิยมานพพานิชย์
นางสาววนิดา สถิตานนท์ ๖๒
๑๕. เจ้าคุณประตุนิ
นายประพัฒน์ ตวีณรงค์ ๖๖
๑๖. วันคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ
นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา ๗๐

สตุดีบุคคลสำคัญ
เล่ม ๑๑

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

นายประพัฒน์ ตริณรงค์ เรียบเรียง

วันที่ ๒๘ ธันวาคม เป็นวันสำคัญวันหนึ่งของไทย คือเป็นวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในวันนั้นมีทั้งงานรัฐพิธีและงานถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ประดิษฐาน ณ วงเวียนใหญ่ ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัดที่มีพระบรมราชานุสาวรีย์ ประดิษฐานอยู่ เช่น จังหวัดตาก และจังหวัดจันทบุรี เพื่อรำลึกถึงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงประกอบวีรกรรมกู้เอกราชของชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ หลังจากกรุงศรีอยุธยาของประเทศไทยเสียให้แก่ข้าศึกไป ๖ เดือนเศษ ยังได้ทรงรวบรวมอาณาจักรให้เป็นปึกแผ่น ตลอดจนแผ่พระบารมีขยายราชอาณาจักรไทยให้ไพศาลยิ่งกว่าสมัยใด

การที่ทางการกำหนดให้วันที่ ๒๘ ธันวาคม ของทุกปีเป็นวันสำคัญก็เพราะวันนี้เป็นวันที่ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์เถลิงถวัลยราชสมบัติครองกรุงธนบุรี เมื่อวันพุธที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๑ ภายหลังจากที่ได้เสด็จกรีธาทัพจากจันทบุรีมาปราบพม่าที่ค่ายโพธิสามต้นสำเร็จเสร็จสิ้น และตัดสินพระราชหฤทัยย้ายราชธานีลงมาตั้ง ณ กรุงธนบุรี งานรัฐพิธีและงานถวายบังคมพระบรมราชานุสาวรีย์ ได้เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗ เพราะพระบรมราชานุสาวรีย์ที่วงเวียนใหญ่ ได้สร้างสำเร็จลงและรัฐบาลได้กราบบังคมทูลอัญเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๗ จากนั้นทางการก็ได้ประกาศกำหนดให้วันที่ ๒๘ ธันวาคม เป็นวันสำคัญวันหนึ่งของไทย ส่วนการเรียกชื่อวันนี้ว่า วันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นทางการนั้น มีขึ้นเมื่อรัฐบาลได้จัดงานเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ได้สถาปนาย้ายนิมาบรรจบครบรอบ ๒๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๕๒๕

เนื่องในโอกาสวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เวียนมาครบรอบอีกครั้งในวันนี้จึงขออัญเชิญพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจสำคัญ ๆ ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาสดุดี เพื่อให้เกิดกตัญญูตเวทิตาธรรม สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านตามหลักฐานสืบไป

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีพระนามเดิมว่า “สิน” ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๒๗๗ ที่นิวาสสถานใกล้กำแพงนครศรีอยุธยา พระบิดาเป็นจีนชื่อ “ไหฮอง” มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนพัฒน์ นายอากรบ่อนเบี้ย พระมารดาเป็นไทยชื่อ “นกเอี้ยง” พระองค์ทรงได้รับการอุปการะเป็นอย่างดีจากเจ้าพระยาจักรีสมุหนายก ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญอีกอย่างหนึ่งว่า พระเจ้าบรมโกศ จนกระทั่งมีพระชนมายุได้ ๕ พรรษา จึงนำไปฝากให้ศึกษาหนังสือไทย และหนังสือขอมกับพระอาจารย์ทองดี วัดเชิงท่า พระชนมายุ ๑๓ พรรษา เจ้าพระยาจักรีนำเข้าเฝ้าถวายตัวเป็นมหาดเล็ก พระเจ้าบรมโกศโปรดเกล้าฯ ให้ทำราชการอยู่ในบังคับบัญชาของหลวงศักดิ์นายเวร ทรงได้รับความรู้เกี่ยวกับระเบียบราชการ ขนบธรรมเนียม และกฎหมาย ตลอดจนได้ศึกษาฝึกหัดวิชาการใช้อาวุธเป็นอย่างดี เมื่อพระชนมายุ ๒๑ พรรษา ได้ทรงลาราชการ

ออกผนวชศึกษาพระธรรมวินัย กับพระอาจารย์ทองดี ณ วัดเชิงท่าอีกเป็นเวลา ๓ พรรษา จึงลาสิกขา กลับเข้ารับราชการต่อไปในตำแหน่งมหาดเล็กกรายนาน กรมมหาดไทยและกรมศาลหลวง และได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นข้าหลวงพิเศษ เดินทางไปชำระคดีความในหัวเมืองฝ่ายเหนือ พระองค์ทรงปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่เป็นผลดีเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งยกกระบัตรเมืองตากและรับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงยกกระบัตร ต่อมาพระยาตากเจ้าเมืองตากถึงแก่อนิจกรรมก็ทรงได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตากดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตากแทนพระยาตากคนเดิม

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตาก และดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตากอยู่นั้น ชาวบ้านมักเรียกพระนามเดิมเพิ่มเข้ากับนามบรรดาศักดิ์ว่า พระยาตากสิน พระองค์ทรงปฏิบัติราชการอยู่เมืองตากได้ไม่นานนักก็ต้องลงมาอยู่กรุงศรีอยุธยา เพราะเมืองไทยเกิดสงครามใหญ่ กล่าวคือ ใน พ.ศ.๒๓๐๗ พระเจ้าอองวะส่งกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ๒ ทาง ทางหนึ่งมีมังฆวนรธาเป็นแม่ทัพใหญ่เรียกว่า กองทัพฝ่ายใต้ยกเข้าตีเมืองทวาย มะริด ตะนาวศรี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี แล้วโอบเข้าตีเมืองชุมพร เพชรบุรีได้ แล้วยกขึ้นมาตี เมืองราชบุรี ธนบุรี นนทบุรี และขึ้นไปตั้งค่ายที่ตำบลสีกกุ และบางไทร อีกทางหนึ่งมีเนเมียวสีหบดี เป็นแม่ทัพใหญ่เรียกว่า กองทัพฝ่ายเหนือยกเข้าตีเมืองเชียงใหม่ สวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร อุทัยธานี นครสวรรค์ และวิเศษไชยชาญ แล้วยกมาโอบล้อมกรุงศรีอยุธยาทางด้านเหนือ โดยไม่ปรากฏว่ามีกำลังของไทยออกต้านทาน มีแห่งเดียวเท่านั้นซึ่งเป็นชาวบ้าน คือ ชาวบ้านบางระจัน ซึ่งท่านผู้กล้าหาญเหล่านั้นได้พร้อมกันพลีชีวิตรักษาอยู่ถึง ๕ เดือนเศษ เกียรติประวัติอันเกรียงไกรของชาวค่ายบางระจันยังจารึกอยู่ในประวัติศาสตร์วีรกรรมของชาติไทย และในดวงใจของอนุชนคนไทยอย่างไม่มีวันลืมเลือนแม้ในปัจจุบัน

กองทัพทั้งสองของพระเจ้าอองวะที่ยกมาล้อมกรุงศรีอยุธยา ครั้งนี้มีกำลังพลประมาณ ๒๕,๐๐๐ คน และล้อมอยู่เป็นเวลาถึง ๓ ปีเศษ

ขณะที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รับพระบรมราชโองการให้มาทำราชการสงครามป้องกันกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้นเป็นแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ หรือ พระเจ้าอยู่หัวสุริยามรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศซึ่งในตอนเกือบถึงวาระสุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา ความคับขันได้ทวียิ่งขึ้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงเป็นแม่ทัพคนหนึ่งซึ่งสู้ศึกเข้มแข็งทั้งนอกกรุงและในกรุงจนได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรปราการผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชร แทนพระยาวชิรปราการคนเดิมซึ่งถึงแก่อนิจกรรม แต่ยังคงปฏิบัติหน้าที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยา ทั้ง ๆ ที่ได้ทรงพิจารณาเห็นแล้วว่ากรุงศรีอยุธยาใกล้ถึงความพินาศ เพราะเหตุการณ์ภายในกำแพงเมืองมีแต่เรื่องที่ทำให้เกิดความอ่อนแอ ท้อแท้ลงไปทุกวัน ดังนั้น ในวันเสาร์ที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ เวลาห้าค่ำ จึงตัดสินใจพระทัยนำทหารเอก ๖ นาย คือ พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยอาสา หลวงราชเสนา ขุนอภัยภักดี และหมื่นราชเสนหา พร้อมกับไพร่พลไทยจีนประมาณ ๕๐๐ คน ยกกำลังออกจากค่ายวัดพิชัยตีตัดฝ่าวงล้อมของข้าศึกมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อทรงรวบรวมกำลังกลับมาสู้ศึกทำลายอริราชศัตรูให้พินาศลงให้จงได้ในโอกาสหน้า

ต่อมาประมาณ ๓ เดือนเศษ กรุงศรีอยุธยาถึงกาลอวสาน ข้าศึกบุกเข้ายึดได้ใน วันอังคารที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้าเอกทัศองค์พระประมุขของไทยทรงหลบหนีออกไปได้ประมาณ ๑๒ วัน ก็ทรงอดโรยอ่อนพระกำลังด้วยไม่ได้เสวยพระกระยาหารแม้แต่หน่อย ถูกพม่าจับกุมพระองค์ส่งมายังค่ายโพธิสามต้น พอถึงก็สวรรคต จึงถูกฝังไว้อย่างไรพระเกียรติยศ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ได้ทรงนำกำลังมุ่งหน้าออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้นั้น ทรงยึดครองเมืองชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ไว้ในพระราชอำนาจทั้งหมด ทรงกำหนดเอาเมืองจันทบุรีเป็นที่มั่น ทรงสร้างเรือรบและรวบรวมกำลังพลอยู่ประมาณ ๕ เดือน มีเรือรบ ๑๐๐ ลำเศษ และมีกำลังพลประมาณ ๕,๐๐๐ จึงยাত্রาทัพเรือมาทางปากน้ำเจ้าพระยา ถึงเมืองธนบุรี เวลาค่ำวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ นายทองอินหรือนายบุญสง คนไทยทรยศที่พม่าตั้งให้รักษาธนบุรี นำกำลังออกต่อต้าน แต่ก็ต้องแตกพ่ายอย่างรวดเร็ว เมื่อกำลังศัตรูด่านแรกพินาศลงไปได้แล้วกองทัพเรือกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พร้อมด้วยทหารกล้าก็มุ่งหน้าตีตลุยขึ้นสู่กรุงศรีอยุธยา เข้าตีค่ายโพธิสามต้นที่พม่าตั้งไว้ให้ควบคุมกรุงศรีอยุธยาได้ชัยชนะเวลาสามโมงเช้าของวันรุ่งขึ้น สักที่พระนายกองผู้รักษาค่ายโพธิสามต้นยอมสวามิภักดิ์ เอกราชของไทยก็กลับคืนมาได้อย่างสมบูรณ์ วันนั้น วันที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้เอกราชได้เป็นวันเสาร์ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ ซึ่งเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของไทย

เมื่อทรงกู้เอกราชของไทยคืนมาได้แล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าเอกทัศตามโบราณราชประเพณี จากนั้นได้ทรงพิจารณาหาทางซ่อมสร้างกรุงศรีอยุธยาให้คืนคงความเป็นราชธานีดังเดิม แต่ทรงเห็นว่าไม่อาจกระทำได้ในขณะนั้น จึงโปรดให้ย้ายไพร่พลมาสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานี โดยสร้างพระราชวังขึ้นในพื้นที่ที่เรียกว่า พระราชวังเดิมในปัจจุบัน แล้วทรงประกอบพิธีราชาภิเษกเป็นมหากษัตริย์ไทย ในวันพุธที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๑ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ และพระนามที่เรียกกันเป็นสามัญว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระเจ้ากรุงธนบุรีบ้าง ดังปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ ก่อนที่จะได้มีการเฉลิมพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

และเมื่อพระองค์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ก็ได้ทรงจัดการบ้านเมืองทุกด้านอย่างรีบเร่ง นับตั้งแต่การแจกข้าวสวแก่วาสุกรีที่กำลังประสบกับความอดอยากขาดแคลนอาหาร ตั้งกองทหารออกปราบปรามโจรผู้ร้าย จัดการทนุบำรุงพระพุทธศาสนา อารธนาพระสงฆ์ในที่ต่าง ๆ ให้มาประชุมกัน และแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะ และฐานานุกรมขึ้นตามสมควร พร้อมกันนั้นทรงปฏิบัติราชการด้านทหารโดยตั้งพระราชปณิธานที่สำคัญไว้ ๓ ประการ คือ ๑. ป้องกันราชอาณาจักรซึ่งจะต้องเกิดศึกสงครามขึ้นอย่างแน่นอน เพราะศัตรูภายนอกประเทศยังมีได้ยู่ตีเด็ดขาด ๒. ปราบปรามก๊กต่าง ๆ ภายในประเทศซึ่งเกิดขึ้นเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า โดยที่บรรดาหัวเมืองสำคัญของไทยตั้งตนเป็นใหญ่ จำเป็นต้องปราบลงให้ได้ เพื่อรวบรวมให้เป็นราชอาณาจักรเดียวกัน และ ๓. แผลพระบรมเดชานุภาพขยายราชอาณาจักรให้กว้างใหญ่ไพศาลยิ่งขึ้น

ราชการสงครามตามพระราชปณิธานดังกล่าวนั้นได้บรรลุสำเร็จทุกประการ ทั้งด้านการป้องกันพระราชอาณาจักร การรวบรวมราชอาณาจักรที่แตกแยกเป็นก๊ก เป็นเหล่าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และแผ่พระบรมเดชานุภาพขยายราชอาณาจักร ภายในระยะเวลาที่พระองค์ทรงดำรงสิริราชสมบัติอยู่เป็นเวลา ๑๕ ปีเศษนั้น ตามหลักฐานราชการสงครามปรากฏเป็นพระเกียรติยศอยู่ ๑๖ ครั้ง แต่หากจะรวมถึงราชการสงครามตั้งแต่ลงมารักษากรุงศรีอยุธยา และตีฝ่าวงล้อมของข้าศึกออกไปทรงรวบรวมไพร่พลกลับมากู้กรุงศรีอยุธยาอีก ๑๔ ครั้งแล้ว ก็รวมเป็น ๓๐ ครั้ง รายละเอียดของสงครามแต่ละครั้ง มีอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์สำคัญ ๆ ของไทยมากมาย เช่น เรื่อง “ไทยรบพม่า” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ “พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔” ของ กรมราชบัณฑิต เป็นต้น ซึ่งได้พิมพ์แพร่หลายแล้ว ขอกล่าวเฉพาะเรื่องราชอาณาจักรที่ทรงแผ่ขยายออกไปตามที่ปรากฏในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ ว่า ทิศเหนือตลอดลานนาไทย ถึงสิบสองปันนาไทยใหญ่ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือตลอดนครจำปาศักดิ์ เวียงจันทน์ หัวเมืองพวน หลวงพระบาง หัวพันห้าทั้งหก สิบสองจุไทย จดขุนหน่าของจีน ทิศตะวันออกตลอดประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกเฉียงใต้ตลอดเมืองพุทไธมาศ (เมืองฮาเตียนที่ต่อจากเมืองตราดออกไป) ทิศตะวันตกตลอดเมืองตะนาวศรี มะริด จดมหาสมุทรอินเดีย และทิศใต้ตลอดไทรบุรี ภูเก็ต ลันตัน ตรังกานู และยังมีเมืองย้าตรา เมืองบันย็ในเกาะชวามาผูกไมตรีอย่างสนิทสนมขึ้นชมในพระบรมเดชานุภาพ

ความสำเร็จอันปรากฏเป็นพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ดังกล่าวมานี้ ม.ร.ว.สุขุมชาติ สวัสดิ์กุล ได้วิจารณ์ไว้ในหนังสือ “มหาวิทยาลัย” เล่มที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๐ ว่า

“พระปรีชาสามารถของพระเจ้ากรุงธนบุรีในการกู้กรุงศรีอยุธยาให้ได้รับอิสรภาพอย่างเต็มที่นั้น เป็นข้อที่ควรสรรเสริญเป็นอย่างยิ่งหากจะพิจารณาถึงฐานะของผู้มีอำนาจอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน จะเห็นได้ว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีมีส่วนที่จะกู้ชาติได้น้อยที่สุด เจ้าพระยาพิษณุโลกมีหลักฐานมั่นคงมีกำลังทหารเป็นปีกแผ่น เจ้าพระยาฝางมีราษฎรนิยมมาก เพราะเชื่อกันว่ามีเวทย์มนต์คาถา เจ้านครก็มีทั้งกำลังและฝีมือเข้มแข็งอาจตั้งเป็นเอกราชอยู่ได้โดยมิพึ่งผู้ใด เจ้าพิมายก็มีเกียรติเป็นราชตระกูล ราษฎรนิยมชมชื่นในบุญญาภิหารกันมาก และนายกอง (พม่าเรียกสุคยี หมายถึง นายกอง แต่ไทยเอามาเรียกเป็นชื่อว่า ลู๊ก) และเจ้าทองอินหรือที่จดหมายเหตุเรียกว่า นายบุญสูง นั้น ก็ได้กำลังพม่าหนุนหลังอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรีพระองค์เดียวเท่านั้นเป็นผู้ที่มีฐานะด้อยกว่าคนอื่น ๆ มีทหารอยู่ห้าร้อย มีปืนอยู่กระบอกเดียว ไม่มีบ้านเรือนจะอาศัย ต้องระเห่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ ด้วยความลำบากอย่างยิ่ง และการที่พระองค์เสด็จไปตั้งฐานอยู่ได้ที่จันทบุรีนั้น ก็ไม่ได้ไปตามพระราชดำริอันมีอยู่แต่เดิม หากความจำเป็นบังคับจึงต้องไปทางนั้น ฐานะของพระเจ้ากรุงธนบุรีผิดกับคนอื่น ๆ ต้องต่อสู้ด้วยกำลังความสามารถ และสติปัญญาของพระองค์เอง อาศัยความเป็นหนุ่มคะนอง และความชำนาญในการปกครองเป็นเครื่องประกอบ

การปราบปรามนายทองอยู่ นกเล็ก แห่งชลบุรี การเข้ายึดเมืองระยองและเมืองจันทบุรี

เป็นนโยบายทางการเมืองที่น่าชมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อจะเข้าตีเมืองระยอง ได้ทรงชูขวัญชาวเมือง ด้วยการติดต่อกับพระยาราชานครศรี เจ้าเมืองบันทายมาศ หรือเมืองฮาเตียน และในที่สุดก็ยึดหัวเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวสยามไว้ได้ และเป็นเครื่องมือสำหรับทำการกู้ชาติในกาลต่อไป การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปราบปรามเจ้าทองอินและพระนายกอง ซึ่งเป็นฝ่ายพม่าก่อนนั้น ก็เป็นพระราโชบายที่เฉลียวฉลาด การยึดเอากรุงศรีอยุธยาไว้ในอำนาจ และการขุดพระศพพระเจ้าเอกทัศขึ้นทำการถวายพระเพลิงก็นับว่าเป็นพระราโชบายอันเลิศที่จะรวบรวมผู้คน การย้ายพระนครไปตั้งอยู่ ณ กรุงธนบุรี ก็เป็นพระราโชบายที่รอบคอบ การแก้ไขเศรษฐกิจของประเทศภายหลังสงครามการปราบปรามคณะอื่น ๆ และการต่อสู้กับข้าศึกและจับข้าศึกมาขังไว้ให้คนดูหลังจากการรบที่บางแก้ว จังหวัดราชบุรี ก็นับว่าเป็นการบำรุงขวัญประชาชนอีกอย่างหนึ่ง พระราชากรณียกิจที่ได้ทรงกระทำดังกล่าวมาแล้วนั้นนับว่าดีเลิศ

ในที่สุดพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็กู้กรุงศรีอยุธยาไว้ได้ กู้ได้ด้วยความลำบากยากยิ่ง กู้ด้วยการเอาพระชนม์เข้าแลกกับอิสริยาภของบ้านเมือง บางคราวถึงกับทรงบาดเจ็บสาหัส แต่พระองค์ก็ทรงบากบั่นมิได้ย่อท้อถอย พยายามจนถึงที่สุด... และข้อจริงอีกข้อหนึ่งก็คือ พระองค์ทรงพิสูจน์ให้โลกได้เห็นว่ “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี...”

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระชนมายุ ๔๘ พรรษา ขอให้เราชาวไทยได้โปรดรำลึกในพระกรุณาธิคุณอันล้นเหลือของพระองค์ในวันสำคัญวันนี้ จงทั่วกัน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๓๒

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

กับ

การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

วันที่ ๗ กันยายน เป็นวันสำคัญวันหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย เพราะเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ หรือเมื่อ ๑๘๐ ปีที่แล้วมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีวงศ์ ผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เสด็จสวรรคต เพื่อแสดงความรำลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ชาติไทย ได้ทรงสร้างสมบัติวัฒนธรรม วางรากฐานระเบียบแบบแผน ศิลปวิทยาการ ให้คนไทยได้มีแผ่นดิน บ้านเมือง เอกราช และความเจริญรุ่งเรืองมาจนทุกวันนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงขอนำเรื่องราวเกี่ยวกับการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมาเสนอในโอกาสนี้

พระมหากษัตริย์ไทยนั้นทรงเป็นประมุขของชาติมาแต่โบราณกาล ได้ทรงเพียรพยายามสร้างสรรคและสั่งสมศิลปวัฒนธรรมไว้ให้เป็นเอกลักษณ์มาทุกยุคทุกสมัย เพื่อแสดงว่าชนชาติไทยมีความเจริญมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาตลอดมา ได้มีการสร้างสรรค และสร้างเสริมงานทางด้านอักษรศาสตร์ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เมื่อกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้แก่ข้าศึกในปี ๒๓๑๐ นั้น บ้านเมืองแตกแยกยับเยิน ผู้คนระส่ำระสายล้มหายตายจาก ศิลปะสมบัติถูกทำลายหายสูญ หนังสือวรรณคดี และวิทยาการต่าง ๆ ถูกเผาหมดไหม้ จนเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้เอกราชคืนมาได้และตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้วก็ยังต้องทรงนำทัพออกไปรบทัพจับศึก เพื่อปราบปรามอริราชศัตรูให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ยังไม่ทันจะทรงบูรณะฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมจริงจังกี่สิ้นรัชกาลเสียก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นเสวยราชย์ และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี จึงได้ทรงฟื้นฟูบ้านเมืองทุกด้าน ยิ่งทางด้านศิลปวัฒนธรรมนั้นทรงฟื้นฟูทุกสาขา เพราะจะช่วยฟื้นฟูสภาพจิตใจของประชาชนพลเมืองได้ด้วย ประการแรกได้ทรงฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ได้โปรดให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตามโบราณประเพณีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพราะพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่จัดทำในครั้งแรก ทำในขณะที่บ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย เมื่อสร้างพระนครแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่รู้เรื่องแบบแผนพระราชพิธีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ช่วยกันวางระเบียบ เมื่อประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกตามราชประเพณีแล้ว โปรดให้ถือเป็นแบบฉบับต่อมา

นอกจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว ได้มีพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า-
กฤษณาภิรมย์เฉลิมนามว่า เจ้าฟ้าสิริวัณณวรีนารีรัตน์ราชกุมารี ส่วนพระราชพิธีอื่น ๆ ได้ทรง
ฟื้นฟูพระราชพิธีที่ขมกลจตรพระนั่งคัสแรกนาขวัญ เพื่อเป็นสวัสดิมงคลและกำลังใจแก่ชาวไร่ชาวนา
พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา สำหรับข้าราชการให้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต พระราชพิธีอาพาธพินาศ
เพื่อบำรุงขวัญและแสดงความห่วงใยราษฎรอันเนื่องมาจากโรคระบาด

อีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีแห่พระกฐินรอบพระนครให้ราษฎรได้ชมขบวนแห่ พระราช-
พงศาวดารบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า

“พระราชวงศานุวงศ์ และขุนนางข้าราชการ ทำเรือแห่ต่าง ๆ ตามแก่ปัญญา ทำเป็นจระเข้บ้าง
เป็นหอยบ้าง เป็นปลาบ้าง เป็นสัตว์น้ำต่าง ๆ และมีเครื่องเล่นไปในเรือนั้นด้วย แห่รอบพระนครแล้ว
จึงได้เสด็จพระราชทานผ้าพระกฐินตามธรรมเนียมเป็นการเอิกเกริกมาก”

งานด้านศิลปกรรมที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูอีกด้านหนึ่ง
คือ การส่งเสริมฝีมือช่าง งานช่างฝีมือของไทยเรามีมานาน ผู้ที่จะทำงานช่างได้จะต้องมีการฝึกฝนให้
เกิดความชำนาญและจะต้องมีความสามารถพิเศษด้วย เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกนั้น ช่างฝีมือ
เยี่ยม ๆ ของไทยถูกกวาดต้อนไปมาก งานศิลปะถูกทำลาย ช่างฝีมือที่เหลืออยู่ก็ยากจะสร้างงาน
ใหม่ขึ้นได้ เพราะงานช่างเป็นงานประณีต ต้องมีใจรัก มีฝีมือ ใช้เวลาและลงทุนลงแรง แต่โดยที่
ราษฎรโดยทั่วไปต้องทำมาหาเลี้ยงชีพ ยากจะสร้างงานศิลปะขึ้นตามลำพังตน พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้โปรดให้รวบรวมช่างฝีมือมาทำงานช่างที่เป็นงานของหลวงขึ้น
โปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค
เครื่องราชศิวารมณ์ พระแสงอัฐฎาฐ พระแสงศาสตราวุธ สิ่งเหล่านี้ล้วนเพื่อแสดงถึงความมั่นคง
และมั่งคั่งของประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงถึงฝีมือช่างของไทยอันเป็นเลิศด้วย พระบรม
มหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดารามนั้น นอกจากจะเป็นปูชนียสถานและเป็นศรีสง่าแก่บ้าน
เมืองแล้ว ยังเป็นสมบัติประมาณค่ามิได้ที่อำนวยประโยชน์ในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั่วโลกให้
เดินทางมาเที่ยวเมืองไทย นำรายได้มาสู่ประเทศไทยจำนวนมหาศาลในทุกวันนี้ด้วย

งานช่างอีกประการหนึ่งที่ทรงอุปถัมภ์และส่งเสริม ได้แก่ งานช่างเพื่อการพระพุทธศาสนา
ได้โปรดให้สร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดสระเกศ
วัดราชบูรณะ วัดคูหาสวรรค์ วัดราชาธิวาส และวัดสุวรรณหงส์าราม รวมทั้งการสร้างตู้พระไตรปิฎก
ทั้งนี้เพราะทรงเล็งเห็นว่า วัดมีความจำเป็นสำหรับประชาชนในสมัยนั้นมาก เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน
เป็นที่พบปะกันในเทศกาลงานบุญ งานรื่นเริง แม้กระทั่งในวาระสุดท้ายของชีวิตคือ งานศพ สมควร
จะให้วัดเป็นแหล่งของศิลปะด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ราษฎร
จะได้เห็นแบบอย่างความงามและคุณค่าของงานศิลปะ ช่างสาขาต่าง ๆ ทั้ง ช่างปูน ช่างปั้น ช่างไม้
ช่างหล่อ ช่างกลึง ช่างแกะ ช่างมุก ช่างเขียน จะได้มีโอกาสแสดงฝีมือไว้ให้ปรากฏ เป็นการสืบฝีมือ
ช่างต่อไปด้วย งานช่างในรัชกาลนี้เป็นที่ชื่นชมและเป็นที่ยูจักมาจนทุกวันนี้ เช่น จิตรกรรมฝาผนัง

ตามพระอุโบสถที่ทรงสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์

งานทางด้านศิลปวัฒนธรรมอีกสาขาหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงฟื้นฟูและส่งเสริม ได้แก่ วรรณคดี

ชาติไทยเรามีวรรณคดีมาแต่โบราณ เมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มนั้น วรรณคดีก็กระจัดกระจายถูกทำลายไป จึงโปรดให้รวบรวมวรรณคดีเก่าที่หลงเหลืออยู่ และพร้อมกันนั้นก็โปรดให้สร้างสรรค์วรรณคดี ขึ้นใหม่ด้วย โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตรับไปช่วยกันแต่งตามความถนัด เช่น บทละครสมัย กรุงศรีอยุธยาที่สูญหายไป โปรดให้กวีสมัยนั้นแบ่งกันไปแต่งเป็นตอน ๆ แล้วนำมาแก้ไขติชมหน้าที่หนึ่ง เรื่องทางพระพุทธศาสนาก็มอบให้ผู้สันตติทางพระพุทธศาสนารับไป บางเรื่องทรงพระราชนิพนธ์ เองบางเรื่องกวีสมัยนั้นนิพนธ์ขึ้นใหม่ ในรัชกาลนี้จึงมีวรรณคดีรวบรวม แก้ไข และเกิดขึ้นหลายเรื่อง เช่น พระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นฉบับที่สมบูรณ์ครบถ้วน พระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา บุคคลสำคัญผู้สร้างสรรค์วรรณคดีหลายเรื่อง ได้แก่ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ซึ่งแต่งอิเหนาคำฉันท์ เพลงยาวต่าง ๆ ร่ายยาวมหาชาติ กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี บทร้องมโหรีเรื่องกา

เมื่อมีบทละครและบทร้องแล้ว ได้ทรงบำรุงนาฏศิลป์ โดยโปรดให้มีนักร้องในราชสำนัก ทั้งวงหลวงและวงหน้าด้วย

หนังสือที่มีค่าซึ่งโปรดให้จัดทำขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ พงศาวดาร ได้โปรดให้นักปราชญ์-ราชบัณฑิตชำระพระราชพงศาวดารของชาติไทย ซึ่งเรียกกันในปัจจุบันว่าพระราชพงศาวดารฉบับ พันจันทนุมาศ ดำเนินความตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยา กรุงแตก ต่อมาจนถึงตั้งกรุงธนบุรีจนถึงสิ้นรัชกาล สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กับโปรดให้แปลพงศาวดารจีน กับพงศาวดารมอญ ซึ่งเป็นชาติใกล้เคียงที่ต้องติดต่อกัน โดยเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นแม่กองจัดแปล เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้แปลเป็นภาษาไทยที่ตีถึงขั้นเป็นวรรณคดี ได้แก่ พงศาวดารจีนเรื่องสามก๊ก และพงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช

นักปราชญ์ราชบัณฑิตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช นอกจาก เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ทรงพระราช-นิพนธ์กวีนิพนธ์ไว้ถึง ๓ เรื่อง คือ เรื่องปราบพม่าที่นครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๒๘ บรรยายการ ยกทัพออกไปรบ ให้ความรู้เรื่องประเพณีต่าง ๆ เช่น การแต่งกายของแม่ทัพ นายกอง และทหาร การจัดกระบวนทัพ เรื่องที่สองคือเรื่อง ปราบปรามเมืองพม่า พ.ศ. ๒๓๓๖ และเรื่องที่สามเป็นเพลง ยาวถวายเป็นอาภรณ์ เมื่อเพลิงไหม้พระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาท นอกจากนี้ยังมี นิราศกวางตุ้ง ของพระยามหานุภาพ กวีนิพนธ์เหล่านี้มีคุณค่าทางวรรณคดีและประวัติศาสตร์

พระราชกรณียกิจอีกด้านหนึ่ง คือการชำระกฎหมายเก่าซึ่งเป็นหลักในการพิจารณาคดีสิน คดีความมาแต่ครั้งโบราณ แล้วรวบรวมเป็นประมวลกฎหมายขึ้น โปรดให้เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง กฎหมายนี้ในปัจจุบันยังเป็นประโยชน์แก่นักกฎหมายในการตีความ และเปรียบเทียบวิวัฒนาการ กฎหมายไทย แล้วยังมีค่าในด้านการศึกษาริตประเพณี อักษรวิธี สำนวนโวหาร ซึ่งหลายตอนถือ

ได้ว่าเป็นวรรณคดี

ในการประมวลกฎหมายนั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกกฎหมายพระสงฆ์ขึ้นด้วย เพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติให้ถูกต้องตามแก่สมณเพศ จะได้เป็นที่เคารพศรัทธาของราษฎร กับกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับราษฎรในการบำเพ็ญตนต่อพระสงฆ์ด้วย

ในด้านวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โปรดให้สมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน แต่งหนังสือ สังคีตยวงค์ มหาพุทธการวงค์ และจุลพุทธการวงค์

นอกจากได้ทรงฟื้นฟู ทำนุบำรุง และส่งเสริมการสร้างสรรคัวรรณคดีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงพระราชนิพนธ์นิราศทำดินแดง บรรยายการยกทัพออกไปรบข้าศึกที่ยกทัพมาที่ท่าดินแดง ทรงชี้แจงการที่ต้องยกทัพออกไป พรรณนาถึงค่ายของข้าศึกที่ยกทัพมาว่ามากมาย “ทั้งเสบียงอาหารสารพันมี ตั้งสร้างสรรคัธานีทุกประการ” แต่ด้วย “เดชะบารมีที่ทำมา” กองทัพไทยก็เข้าโจมตีได้โดยใช้เวลาเพียงสามวัน เมื่อรบชนะแล้วได้ทรงแสดงพระราชปณิธานไว้ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก ยอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี”

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นพระราชกรณียกิจเพียงด้านเดียว คือด้านฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้พระราชทานไว้แก่ชาติไทย พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลต่อ ๆ มา ได้สร้างเสริมเพิ่มพูนและทำนุบำรุงเรื่อยมาอีกเหลือคณานับ นับเป็นบุญของคนไทยที่มีพระมหากษัตริย์ผู้ประเสริฐเป็นประมุข ไทยจึงได้คงเป็นไทยมาทุกวันนี้

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๓๒

แนะนำหนังสือประชุมประกาศในรัชกาลที่ ๔

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

บทความวันนี้กล่าวถึงหนังสือเก่าเล่มหนึ่ง ชื่อ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เป็นการประมวลพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ประกาศเมื่อ ๑๓๘ ปีมาแล้ว ประกาศแต่ละองค์ในจำนวนที่เชิญมารวมไว้ได้ ๒๑๑ องค์นั้น ทรงคุณค่าแก่ผู้อ่านสมัยปัจจุบันนี้มากหลายด้าน หลายประการพอจะแบ่งเป็นหมวดใหญ่ ๆ ไว้ให้เห็นในความต่อไป การเล่าถึงหนังสือเรื่องประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ นี้ เป็นการเล่าอย่างทีภาษาสมัยใหม่เรียกว่าบรรณนิทัศน์ ซึ่งมาจากคำภาษาอังกฤษว่า รีวิวหนังสือ คือเล่าสรุปความและมีตัวอย่างจากหนังสือประกอบเป็นตอน ๆ เพื่อผู้ฟังผู้อ่านได้ติดตามอ่านหนังสือฉบับสมบูรณ์เอาเอง และบทความนี้ขอกล่าวถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเล่มนี้เพื่อผู้อ่านซึ่งเป็นเยาวชนได้ทราบไว้พอควร

มีอธิบายความเกี่ยวกับประกาศรัชกาลที่ ๔ อยู่ในหน้าแรกของหนังสือ เข้าใจว่าเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขอเชิญมาเล่าไว้บางตอนดังนี้

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินดำรัสสั่งให้ประกาศกิจการใด เช่น ตั้งพระราชบัญญัติ เป็นต้น โดยปกติมักดำรัสสั่งให้อาลักษณ์เป็นพนักงานเรียบเรียงข้อความที่จะประกาศลงเป็นหนังสือ บางทีก็รับสั่งให้ผู้อื่นเรียบเรียงก็มี แล้วตกเป็นหน้าที่ของกรมพระสุรัสวดี ซึ่งเป็นผู้ถือบาญชีกระทรวงทบวงกรมทั้งปวง ต้องคัดสำเนาประกาศแจกจ่ายไปยังกรมทุกกรมในกรุง ส่วนหัวเมืองทั้งปวง ซึ่ง มหาไทย กลาโหม กรมท่า (ซึ่งทำหน้าที่ของกระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบัน) บังคับบัญชาอยู่ คัดสำเนาแล้วมีท้องตราประกาศออกไปให้กรมเมือง เจ้าเมือง นายอำเภอ ซึ่งจัดให้เจ้าพนักงาน และกำนัน นำไปอ่านให้ราษฎรฟังอย่างที่เราเรียกว่า “ตีฆ้องร้องป่าว” ส่วนต้นฉบับประกาศพระราชกฤษฎีกานั้น อาลักษณ์เก็บรักษาไว้ในหอหลวงในกรมพระอาลักษณ์ ศาลาลูกขุนอันเป็นที่ประชุมเสนาบดี และศาลหลวงที่ประชุมผู้พิพากษา แห่งละ ๑ ฉบับ

ตัวประกาศแต่โบราณมักใช้เขียนลงม้วนกระดาษข่อยด้วยดินสอดำ เมื่อมีวิธีการพิมพ์หนังสือไทยขึ้นในรัชกาลที่ ๓ พวกมิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยขึ้นนั้น ปรากฏว่าเมื่อพุทธศักราช ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้โรงพิมพ์มิชชันนารีอเมริกันพิมพ์หมายประกาศห้ามคนสูบบุหรี่และค้าขายฝิ่น เป็นจำนวน ๙,๐๐๐ ฉบับ แจกไปทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง

แต่เมื่อประกาศของแผ่นดินมีมากขึ้น ทั้งกระทรวงทบวงกรมก็ตั้งเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เหลือกำลังของกรมพระสุรัสวดีจะคัดแจกออกไป ก็ให้กรมต่าง ๆ มาคัดประกาศเองจากหอหลวงในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ชื่อนานนามว่า โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ เริ่มตีพิมพ์หมายประกาศเมื่อปี

พุทธศักราช ๒๔๑๐ ในชั้นต้นได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำเป็นหนังสือพิมพ์ข่าวออกเป็นระยะเวลา ชานานนามว่า หนังสือราชกิจจานุเบกษา บอกรายในราชสำนักและเก็บข้อความจากประกาศต่าง ๆ ซึ่งที่ออกในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระองค์โดยมาก แต่เมื่อพระราชภารกิจมากขึ้น ไม่ทรงมีเวลาจะทรงพระราชนิพนธ์พระราชประกาศ และกระแสพระราชดำริต่าง ๆ ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษาได้ทัน วารสารนี้ก็หยุดไปประมาณหนึ่งปี แต่โปรดให้พิมพ์แต่หมายประกาศทำเป็นใบปลิว แจกไปตามกระทรวงทบวงกรมปิดไว้ในที่ประชุม แทนข่าวร้องอย่างแต่ก่อน การนี้จึงเป็นประเพณีสืบมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือราชกิจจานุเบกษาจึงตีพิมพ์ขึ้นใหม่อีกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๗ และพิมพ์ประกาศต่าง ๆ ของทางราชการไว้ในหนังสือนี้ตลอดมาจนปัจจุบันนี้

ประกาศอันเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ ที่เชิญมาประมวลไว้ในหนังสือประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ มี ๒๑๑ องค์นั้น หากผู้ใดได้อ่านย่อจะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ราชเจ้าพระองค์นี้ว่า ทรงรอบรู้ในคติโลกคติธรรมลึกลับซึ่ง มีสายพระเนตรกว้างไกล ทรงศึกษาความเป็นไปของอารยประเทศทางตะวันตกว่า เขามีรัฐธรรมนูญนโยบายสร้างสรรค์บ้านเมืองของเขาให้ก้าวหน้าไปเพียงใด ทรงศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการต่าง ๆ ของเขาเพื่อทันสมัยของโลก พระองค์ทรงรอบรู้อย่างละเอียดยิ่งอยู่แล้วในเรื่องพระพุทธรศาสนา เพราะทรงพระผนวชอยู่ในสมณเพศตลอดสมัยรัชกาลที่ ๓ เสด็จจาริกไปยังภาคพื้นสำคัญ ๆ ที่มีโบราณวัตถุ โบราณศาสนสถาน ได้ทรงสมาคมกับชาวยุโรป อเมริกัน ผู้รู้วิทยาการใหม่ ๆ และภาษาตะวันตกที่เข้ามาในเมืองไทย เป็นแพทย์บ้าง เป็นมิชชันนารีแฝดศาสนาคริสต์บ้าง โดยเฉพาะท่านสังฆราชปาเลอกัว ทั้งได้ทรงพบปะกับราษฎรเมื่อเสด็จฯ ไปตามภาคพื้นชนบท จึงทรงทราบทุกข์สุขของราษฎรในครั้งนั้น

ด้วยประการฉะนี้ เมื่อเสด็จขึ้นเสวยสิริราชสมบัติสนองพระองค์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช จึงทรงปรับปรุงพระบรมราชโบายการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชให้ทันสมัยไปของโลก คือเตรียมเปิดประเทศไทยออกรับการอารยธรรมของตะวันตกที่เริ่มแผ่สร้าออกมาทางตะวันออก สมกับพระราชกระแสรับสั่งครั้งสุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนเสด็จสวรรคต ใจความว่า ต่อไปนี้อำนาจของประเทศใกล้เคียงกับไทยคงเริ่มเสื่อมสลาย แต่ให้ระวังอำนาจทางประเทศตะวันตกที่กำลังแผ่มาทางตะวันออกนี้เถิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นปราชญ์หลายด้าน ทั้งด้านศาสนา ภาษาวิทยาการสมัยใหม่ เช่น วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ฯลฯ อยู่แล้ว จึงทรงรับอารยธรรมของตะวันตกมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับชนบประเพณีความเป็นอยู่ และจิตใจของคนไทย ทรงเตรียมสมเด็จพระบรมราชโอรส พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายบริหาร ให้ศึกษาทั้งความรู้และชนบประเพณีของอารยประเทศไว้รับอาณัติของเข เมืองไทยในรัชสมัยนี้จึงเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อของความเจริญยุคปัจจุบัน ประเทศไทยจึงรอดพ้นภัยอันตรายจากลัทธิจักรวรรดินิยมมาได้ ก็เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปูพื้นฐานไว้ดีงาม และสมเด็จพระบรมราชปิโยรส คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเจริญรอยพระยุคลบาท

ของสมเด็จพระบรมชนกนาถตลอดมา

พระมหากษัตริย์คุณและพระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ ๔ ปรากฏให้เห็นในประกาศแต่ละองค์ หากผู้อ่านได้อ่านเพื่อแสวงหาความรู้ และไตร่ตรองพิจารณาให้ลุ่มลึก

ขอแบ่งหมวดประกาศออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. หมวดศาสนา และศาสนสถาน
๒. หมวดการปกครอง (การดำรงแผ่นดิน ดำรงพระบรมราชวงศ์ กฎหมาย การเงินของแผ่นดิน ฯลฯ)
๓. หมวดวิทยาการ (อักษรศาสตร์ โบราณคดี วรรณคดี วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ ฯลฯ)
๔. หมวดปกิณกะ

บทความนี้ขอกล่าวไว้บ้างเป็นบางหมวด คือ หมวดการปกครองของประเทศที่แสดงถึงความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาราษฎร ทรงพบเห็นความทุกข์สุขในความเป็นอยู่ของราษฎร ทรงแผ่พระเมตตาบารมีแก่ไขกฏหมาย ขนบธรรมเนียมเก่าบางประการ เพื่อโปรดให้ราษฎรได้มีอิสรภาพ ได้รับความยุติธรรม และมนุษยธรรม กว้างขวางขึ้น จะเห็นได้จากประกาศยกเลิกการยิงกระสุน โปรดให้ราษฎรเข้าเฝ้ารับเสด็จได้ตามระยะทางที่เสด็จพระราชดำเนิน เพราะธรรมเนียมแต่โบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จฯ แห่งใด ไม่ว่าสถลมารค หรือชลมารค ราษฎรจะเดิน ยืน เยี่ยมหน้าต่าง เยี่ยมประตูบ้านของตนซึ่งตั้งอยู่ใกล้ทางเสด็จฯ มิได้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนเจ้าพนักงานในขบวนหน้าจะใช้กระสุนยิงลูกตา ทรงเห็นว่าเป็นการทารุณแก่ราษฎรและป่าเถื่อนเกินไป ประกาศมีความตอนหนึ่งว่า “...ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารค ทางชลมารค ก็อย่าให้กรมเมือง นายอำเภอ และกรมไพร่หลวง ที่ไปนั่งจุกช่องล้อมวงไล่ราษฎรไปไหนเลย และอย่าให้ปิดประตูโรง ประตูร้านเรือน ประตูแพ ประตูหน้าถึงเสียดังแต่ก่อน ให้ราษฎรเจ้าของบ้านเป็นผู้ใหญ่ในบ้านเรือนออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จ ถวายบังคมให้ทอดพระเนตรเห็น ถ้าทรงรู้จักจะได้ทักทายปราศรัยบ้างตามสมควร ให้ได้มีความยินดี...” แม้แต่สุนัขที่พลัดเข้ามาในกระบวนเสด็จก็ทรงห้ามมิให้ตี เพียงไล่ไปให้พ้น

ประกาศการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกานั้นมีความว่า ถ้าเป็นวันโกนไม่มีพระราชธุระ จะเสด็จออกบนพระที่นั่งสุทไธสวรรย์บ้าง ที่แท่นเบญจาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์บ้าง และโปรดให้ตีกลองวินิจฉัยเอรี เรียกคนมาถวายฎีกา ถ้าบางวันเสด็จออกไม่ได้ ก็โปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส เสด็จไปคอยรับฎีกามาทูลเกล้าฯ ถวาย ห้ามขุนศาล เจ้าหมื่น มูลนาย เกะตัวราษฎรผู้ถวายฎีกาไปลงโทษ ถ้าผู้ถวายฎีกาเขียนหนังสือไม่เป็น เขียนไม่ได้เนื้อถ้อยกะทงความ ก็มาให้การแก่กรมล้อมพระราชวังช่วยเขียน แล้วตรวจดูให้ได้ความก่อนทูลเกล้าฯ ถวาย ผู้ถวายฎีกาก็จะได้รับพระราชทานเงินคนละสองสลึงทุกคน เป็นค่ากระดาษดินสอ และค่าจ้างเขียน คดีที่ถวายฎีกา พระองค์ก็โปรดเลือกตุลาการซึ่งสมควรให้ชำระความคดีนั้น

ยังมีพระราชประกาศเรื่อง ผัวชายเมีย บิดามารดาชายบุตร มีพระราชกระแสทรงห้าม เพราะผิดมนุษยธรรม ทรงใช้คำว่า “ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน” ดูป่าเถื่อนเต็มที

ยังมีประกาศอื่นอีกหลายองค์ที่แสดงถึงน้ำพระราชหฤทัยเมตตาราชฎรผู้ยากจนท่ามาค้าขาย เล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ถูกเก็บเงินอากร จึงทรงห้ามเจ้าพนักงานเก็บจากเงินราษฎรที่ขายดอกไม้ธูปเทียน ที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือประกาศให้ยกเงินทางข้าวค่านาปีแรกที่โกนสร้างนา เป็นต้น ประกาศเกี่ยวกับการใช้ถ้อยคำ ใช้ศัพท์ภาษาไทย ให้ถูกต้องการเขียน และการอ่านหรือพูด มีมากน่าสนใจอย่างยิ่ง และบางทีทรงพระราชนิพนธ์ด้วยพระอารมณฺ์ชั้น หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามพระราชกระแส ขอเชิญพระราชประกาศเตือนสติคำที่เรียก ชากศพ ฉบับเต็มมาดังนี้

“ใคร ๆ คือพระภิกษุในสงฆ์หรือนักปราชญ์ และคนใช้หนังสือและข้าราชการผู้จะกราบทูล จงทราบแน่เถิดว่า คำเรียก ชากศพ นั้นถูกแล้ว ถ้าใช้เขียนหนังสือและกราบทูลว่า “ศพอยู่นั้นแล” ใครอย่าอุตริคิดตามชาววัด คิดล้นไป เขียนบ้าง กราบทูลบ้างว่า “อสุภ. อสภ. อาสภ.” อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ถ้าใครขึ้นว่า “อสภ. อาสภ.” ดั่งนั้นในหลวงทรงแข่งไว้ว่า ให้ศิระคนนั้นล้านเหมือนหลวงตา ในวันโกนเป็นนิจันรันดรไป ถ้าใครเขียนแลทูลว่า ศพ ตรง ๆ แล้ว ทรงพระอธิษฐานอวยพรผู้้นว่า ถ้าศิระล้าน ให้ผมงอกตก ถ้าไม่ล้านก็อย่าล้านเลย คำว่า ศพ นี้ ออกจากคำมคธ ว่า ฉโว (ฉว) เป็นแท้ใช้อื่น”

เนื่องจากเวลามีจำกัดจึงต้องขอจบบทความนี้ลงเพียงเท่านี้ก่อน ขอเรียนว่าประกาศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีมาก จะได้ออกโอกาสเชิญมาเล่าสู่ท่านฟัง ถ้าผู้ใดสนใจหาอ่านจากฉบับสมบูรณ์ได้.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๓๒

พระราชนิพนธ์ร้อยกรองใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา เรียบเรียง

เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันเสด็จสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของทุกปี คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ใน คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติได้เรียบเรียงบทความพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่าน อันเป็น คุณประโยชน์แก่บ้านเมืองหลายด้านหลายประการ จนล้นเหลือที่จะพรรณนาให้ครบถ้วนได้ ออกเผยแพร่ให้อนุชนรุ่นหลังได้รับทราบและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เหตุที่ทรงพระพลกำลังสามารถ บำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันหนักหน่วงตลอดรัชสมัยมาได้นั้น นอกจากจะทรงมีพระราชหฤทัยมั่นคง ในพระวิริยะอุตสาหะเพียรกล้าแล้ว ก็อาจเป็นด้วยทรงมีพระสติปัญญาสามารถหาเครื่องจำเริญพระ- ราชหฤทัยเป็นการพักผ่อนพระราชอิริยาบถ เช่นการเสด็จประพาสท่องเที่ยวในชนบทป่าเขา ทรง พระสำราญในงานศิลปวัฒนธรรม และที่สำคัญอีกประการคือโปรดในการกวีนิพนธ์ทั้งด้านร้อยแก้ว และร้อยกรอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกวีชั้นเยี่ยมพระองค์หนึ่งในบรรดากวีไทย พระองค์ทรงชำนาญในทางบทกลอนแทบทุกชนิด พระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่ทรงไว้ทุกแห่ง มี รัชชาติไพเราะเพราะพริ้งชวนใจผู้อ่านสมภูมิกวีเอกโดยแท้ ดังจะได้คัดเลือกพระราชนิพนธ์บางบท ที่เด่นและยอดเยี่ยมมาเป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติยศตามสมควรแก่เวลา

ในบรรดาบทกลอนที่ไทยนิยมเล่นกันมาแต่โบราณ ถึงสมัยของพระองค์ท่าน สังเกตเห็นว่า พระองค์โปรดคำประพันธ์ชนิดโคลงมากกว่าอย่างอื่น พระราชนิพนธ์มีทั้งในเชิงพิศวาส พรรณนาชม ความงามแห่งธรรมชาติ จรรยา ภาษิต และเบ็ดเตล็ด อาทิ

โฉมงามนามเพราะเพียง	โฉมงาม พี่เอ๋ย
ปลาอร้อยร่วมนาม	แต่เนื้อ
งามนุชที่สุดตาม	เต็มรัก งามนา
งามเสนาะนรลักษณ์เกื้อ	กอบให้เห็นงาม

พระราชนิพนธ์โคลง ๔ สุภาพ บทนี้ ทรงเมื่อเสด็จประพาสจันทบุรี พ.ศ. ๒๔๑๘ พอเสด็จ ถึงสัตหีบ เจ้าคุณพระประยูรวงศ์เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าจอมมารดา ทำเจียนปลาโฉมงาม ซึ่งชาวประมง ลงอวนได้ในตำบลนั้น ทูลเกล้าฯ ถวายให้เสวย

เรียมร่ำรำลึกน้อง

เคยตระกองบังอร

ยลเหล่าทิวาการ

นึกเมื่อยามกอดเกื้อ

ยลพักตร์ผิวผ่องเพียง

สบเนตรยิ่งคมคร

ฟังเสียงสุดอวรณ์

งามท่วนล้วนลักษณะล้ำ

นวลสมร แม่เฮย

อุ้นเนื้อ

กกคู่ เคียงแฮ

เกศแก้วกับกร

ศศิธร

บาดซ้ำ

หวังสวาท

ແหล່ງหล้าหาไหน

โคลง ๒ บทนี้เก็บจากพระราชนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ นัยว่ามีผู้คัดจากต้นฉบับอีกต่อหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เพราะฉะนั้นคงจะได้พระราชนิพนธ์ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๘ ไม่น้อยกว่า ๓ ปี คือราว พ.ศ. ๒๔๒๕

พรายพรายสุริเยศเยื้อง

พราวพราวจับพรรณโฉม

พราวพราวตรุณโสสม

พรั่งพรั่งพระจากห้อง

เยี่ยมโพยม

นึมน้อง

ส่องค่า

จักชำเห็นโฉม

พระราชนิพนธ์โคลงสี่สุภาพบทนี้เก็บจากหนังสือพระราชหัตถเลขาถึงสมเด็จพระบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๔๔๐ เมื่อเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก มีคำบางคำที่ทรงใช้ตรงกับภาษาอื่นที่นิยมกัน คือ คำว่าตรุณโสสม อันตรงกับพาลจันทร์หรือ young moon

พระลบเจียนลบไม้

แสงส่องสั่งอัมพร

สีสลับกับสาคร

อีกหมู่ไม้ไล่ล้อม

ปักษาเซงแซ่ซ้อง

บ้างหยุดบ้างบินเฉย

ขึ้นรั้งร่วมคู่เคียง

ฟังเปลितเพลินใจให้

รอนรอน

พ่างย้อม

เขียวโสด สีแฮ

เล่าห้ล้าระบายสี

หลายเสียง

สู้ไม้

กันพรอด

ห้วงน้องเนาหลัง

เก็บจากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค พ.ศ. ๒๔๓๖

ความรู้คู่เปรียบด้วย

สุจริตคือเกราะบัง

ปัญญาประดุจดั่ง

กุมสติต่างโล่ป้อง

กำลัง กายเฮย

ศาสตร์พ้อง

อาวุธ

อาจแกลั้วกลางสนาม

พระราชนิพนธ์บทนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งพระราชทานใน สมุดสุภาภิตของหม่อมเจ้าหญิงประवासวดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ภายหลังมีพระราชหัตถ์ว่า “โคลงใน บทที่ ๔ นั้น ถ้าเปลี่ยนโล่เป็นตั้งเสียได้จะดี ไม่ได้ร่างก่อน เขียนลงทีเดียวไม่ได้ตรวจ แต่จะลบจะชูด เลอะไป ทิ้งไว้ตามเดิมก็ได้”

นอกจากพระราชนิพนธ์โคลงปลุกย่อยดั่งที่ได้ัญเชิญมาเป็นตัวอย่างนี้ ที่พระราชนิพนธ์ เป็นเรื่องเลยก็คือ ลิลิตนิทราชาคริต ที่ทรงเก็บความจากภาษาอังกฤษมาทำเป็นลิลิต คือประกอบ ไปด้วย ร่าย โคลง ๒ โคลง ๓ และโคลง ๔ แต่ที่ใครจะอัญเชิญมาเป็นตัวอย่างที่นี้คือ พระนิพนธ์ กลอนบทละครเรื่องเงาะป่า ที่แสนไพเราะอ่อนหวานกินใจ ดั่งมีพระราชนิพนธ์ค่าน่าว่า “เมื่อเดือน ก่อนนี้จับไข้ไป ๒ วัน ครั้นหยุดจับแล้วหมอให้หยุดทำงานสำหรับเป็นเวลาภิกษาควินต่อไปอีก ๘ วัน นอนจนหลังแข็ง และอ้างว้างไม่มีอะไรทำ ครั้นจะคิดอะไรที่เป็นเรื่องจริงจัง และจะเขียนให้จริงจัง กำลังไม่สู้จะบริบูรณ์ จึงได้เอากระดาษมาเขียน เรื่องที่ไม่เป็นแก่นสาร คุมเป็นเรื่องขึ้นเล่นพอให้เพลิน ใจ เมื่อถึงกำหนด ๘ วัน ก็ต้องจบเรื่องทันที จะทำต่อไปอีกไม่ได้ แต่เมื่อเวลาว่างได้เอามามองแก้ไข ขยายที่แคบให้กว้างขึ้นบ้าง บางแห่งแก้กลอนแก้ถ้อยคำที่ซ้ำซากพลาดพลั้ง เห็นว่าเรียบพอใช้ได้ จึงได้คิดจะพิมพ์ไว้ไม่ให้สูญ เพราะนึกเสียดายและฟังร้องก็เพราะคืออยู่...”

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องเงาะป่าของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบท ละครความรักสามเส้าของหนุ่มสาวชาวเงาะในป่าแขวงเมืองพัทลุง สรุปความได้ว่า นางลำหับรัก ใคร่อยู่กับชมพลา แต่พ่อแม่ได้จับนางแต่งงานกับชเนา ชมพลาจึงพานางลำหับหนี ชเนาออกติดตาม ต่อสู้กับชมพลา จนตายหมดทั้ง ๓ คน ในบทละครมีกลอนเพราะ ๆ กินใจอยู่มาก เช่นนางลำหับได้ ชมธรรมชาติว่า

มาลี	ดอกดั่งสีบานเย็นหรือไม่
ผีเสื้อร่อนอ่อนอยู่ดูวิไล	งามกระไรหนอผีเสื้อช่างเหลืองาม
กินอะไรเกิดที่ไหนผีเสื้อเอ๋ย	อย่าปิดเลยตอบต่อที่ชื่อถาม
น้องจะได้ไปเกิดไปกินตาม	ให้อร่ามเหมือนผีเสื้อเหลือสวยเอ๋ย

หรือเมื่อชเนาฝันหวานถึงนางลำหับก็มองเห็นภาพว่า

แม่รวรระรินเอ๋ย	
เมื่อยามแค้นขึ้น	ช่อนย์มยวนยี่
ยักยี้มมันยังพ้อง	ว่านางน้องเจ้ายินดี
น่ารักเต็มที	แม่รวรระรินเอ๋ย
แม่มีมารยาทเอ๋ย	
งามพิศงามผาด	นั่งลุกเดินยืน
ไม่สู้เร็วไม่สู้ช้า	ดีกว่าคนอื่น
พิศจิตขึ้น	รักมารยาทเอ๋ย

แม่พูดเพราะเอ๋ย
น้ำเสียงช่างเสนาะ
ฟังเจ้าร้องลำน่าน่า
พี่ไม่วายหมายมาด

เหมือนหนึ่งใจพี่จะขาด
ยิ่งซ้ำพิศवास
รักแม่เสียงเพราะเอ๋ย

เมื่อชมพลาถูกลูกดอกยาพิษจะถึงแก่ความตายก็สังเสียนางล่ำทับว่า

พี่ตายจากพรากเจ้าไปรักทั้งรัก
มาดมั่นชีวีพี่มียามิต
เขาคงพิศवासไม่บาดหมาง
ให้พี่ตายวายพะวงด้วยนงเยาว์
แต่นางล่ำทับกลับตอบว่า

สุดจะหักห้ามวิโยคโคกจิต
จงคืนคิดรักใคร่ในยมนา
จงเสื่อมสว่างวิโยคโคกเศร่า
จะหลับตالاเจ้าบรรลัยลาญ

โอ้วว่าชมพลาของเมียเอ๋ย
พ่อเดาจิตเมียผิดเป็นพันไป
คงกลัวตายหมายแต่จะหาสุข
อันฝูงหญิงจริงอยู่ยอมมากมี
พ่อตายหรือจะหมายมีผิวใหม่
ว่าเคยสองคองบองสามไม่ข้ามวัน
รักของน้องปองแต่ให้แท้เที่ยง
จะให้พ่อวายชนม์พันห่วงใย

โฉนเลยมาสั่งตั้งนี้ได้
ด้วยนึกว่าวิสัยเป็นนารี
ถึงยามทุกข์เข้าสักหนอยก็ถอยหนี
แต่ใจของน้องนี้ไม่เหมือนกัน
ให้กินใจกันเป็นนิตยคิดหวาดหวั่น
รสรักนั้นคงจะจางด้วยหมางใจ
ไม่หลีกเสียงเซ็ดขามตามวิสัย
เมื่อเกิดไหนจะได้พบประสบกัน

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเงาะป่า ผู้ใดได้หยิบอ่านขึ้น
หน้าสองหน้า ก็จะต้องติดตามอ่านไปจนจบ และจะต้องตีมดากับความเป็นกวีเอกของพระองค์ท่าน
เช่นเดียวกับที่จะได้ชื่นชมเมื่ออ่านพระราชนิพนธ์กวีนิพนธ์บทอื่น ๆ ซึ่งได้พระราชทานไว้เป็นมรดก
อันล้ำค่าแก่ชาติไทยสืบมาจนปัจจุบัน

ออกกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๓๒

วชิราวุธสดุดี

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๔

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ประพันธ์

โคลงสี่สุภาพ

ข้าแต่จันทรราชเจ้า
พระสถิตทิพย์สถานใด
โสฬสพรหมพิไล
นับแต่พระนिरาคลีย์
 คหนึ่งพระคุณครอบเกล้า
อิสรภาพคินคาม
เพราะพระนโยบายงาม
ยุโรปอเมริกาถ้วน
 ระบือพระเกียรติพระยศก้อง
ชัตติยกวีปรีชา
พระสมยศมหา-
พระราชนิพนธ์ ๓ กู้

จอมไทย พระเอย
บัดนี้
ฤเทพ พิมานไ้อ์
ราชฎ์ล้วนอาลัยถึง
เผ่าสยาม ยิงนา
ครบถ้วน
นำชาติ ไทยนอ
เริ่มน้อมนับถือ
โลกา ท้าวแล
ยิ่งผู้
ธีรราช เจ้านอ
กอบให้ไทยผยอง

กฤษณคปรยาตรฉันท์ ๑๒

ณ ยามมองพระพักตรา
ภิวาหน์บาทก็อวรณ์
 คหนึ่งคุณพระ “พ่อเสือ-
๓ ก่อกลุ่มพยัคฆ์ไทย
 ๓ หมายถึงสยามหาญ
เผชิญยากวิบากเหลือ
 เพราะ “พ่อเสือ” และ “ลูกเสือ”
ชีวิตเพื่อประชาชาติ
 จะยามศึก ฤ ยามสันติ
ประพฤตติจพยัคฆ์ไพร
 ประชาไทยหทัยเสือ
จะสืบชาติฉกาจฉาย

บรมราชະอนุสรณ์
ระลึกถึงพระรัชสมัย
สยาม” เมื่อพระทรงชัย
พิทักษ์ถิ่นเสมือนเสือ
ผิถึงกาลจะมุ่งเมื่อ
สยามชายมิหน่ายหนี
ฤ “แม่เสือ” จะยอมพลี
ประเทศรอดตลอดไป
ก็มุ่งมั่นระมัดใจ
ระแวดถิ่นระวังกาย
เพราะชาติเชื้อสยามหมาย
พยัคฆ์ไทยมิให้สูญ

ณ ยามสุขสงบนั้น
ณ ยามศึกชิวิน
เสมอราชะดำรัส
ไพฑูริย์พัฒนดล
ณ คาบนี้ประดาข้า-
ประนังจิตประนอมกร
จะสืบหนูนสกุล “เสื่อ
จะพร้อมพริบประพุดิหมาย
พิทักษ์ถิ่นกำเนิดตน
ผิยากไร้ก็กินเกลือ
ถนอมลัษณ์ทะนงใจ
ผิเสียดกลกะไพริน
ภิไธย “วชิราวุธ”
ประชาธิปไตยพราย
ประกาย “วชิราวุธ”
สว่างเขตประเทศไทย

จะเสริมสันติภาพพูน
ถวายชาติประเทศตน
พระรามัญญฐม ๘ มุ่งผล
เกษมสันต์นวันคร
พระบาทไทสโมสร
ประสานเสียงประกาศถวาย
สยาม” เชื้อมิทิ้งลาย
พระดำรัส “พระพ่อเสื่อ”
กมลรักมิจางเจือ
มิชายไทยประเทศกิน
ทะนงกายมิราคิน
ก็ลาโลกเพราะเหลืออายุ
ประดุจฟ้าประกายสาย
ระเรื่อแสง ณ รัชสมัย
มีสิ้นสุดวิเศษใส
สว่างสวรรคน์วันคร์เทอญ.

ออกกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

สัปตะมหाराชาธิราชรำลึก

หม่อมราชวงศ์แสงสุรย์ ลดาวัลย์ เรียบเรียง

วันที่ ๘ พฤศจิกายน เป็นวันที่สำคัญวันหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย ด้วยเป็นวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ในพระบรมราชจักรีวงศ์ ลำดับรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

โดยเหตุที่ทรงเป็นเจ้าชีวิตของคนไทยพระองค์สุดท้ายในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช และได้ทรงยินยอมลดพระราชอำนาจลง รับเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นองค์ปฐม ดังนั้นในวันอันเป็นอภิสิทธิ์สมัยคล้ายวันพระบรมราชสมภพนี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ จึงขอสมมติเรื่องอันเกี่ยวกับพระบรมราชประวัติบางตอนภายใต้หัวข้อเรื่องว่า สัปตะมหाराชาธิราชรำลึก ต่างพานดอกไม้และแพชูเงินเทียนทองบูชาถวายเป็นเครื่องสักการเฉลิมพระเกียรติคุณ อีกทั้งเพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตท่านผู้ฟังให้น้อมรำลึกในพระมหากษัตริย์คุณอันใหญ่หลวงสืบต่อ ๆ กันไปโดยไม่ลืมเลือน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระราชโอรสลำดับพระองค์ที่ ๗/๖ ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช และเป็นลำดับองค์สุดท้ายแห่งพระครุโกทร ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงมีพระโสทรเชษฐภคินี ๒ พระองค์ คือ

- สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงพาหุรัดมณีมัย - และสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงซึ่งสิ้นพระชนม์ในวันประสูติกับทรงมีสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินี ๖ พระองค์ คือ

- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายตรีเพ็ชรอุทัยดำรง
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจักรพงษ์ภูวนาถ
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายสิริราชกกุธภัณฑ์
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายอัษฎางค์เดชาวุธ
- สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฑาธุชธราดิลก

โดยเหตุที่ทรงเป็นพระองค์สุดท้ายในพระครุโกทรแห่งสมเด็จพระบรมราชชนนี และทรงมีพระโสทรเชษฐภคินีอยู่ถึง ๖ พระองค์ จึงไม่มีใครคาดคิดว่าจะทรงได้รับราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์สนองพระองค์ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่มีการถวายการศึกษาเพื่อเตรียมพระองค์ไว้เป็นพระมหากษัตริย์ คงถวายการศึกษาในระดับลูกหลวงพระองค์หนึ่งเท่านั้น เมื่อเจริญพระชนมพรรษาได้ ๑๓ พรรษา สมเด็จพระบรมชนกนาถได้โปรดให้

3961112565

ครุสภา

เสด็จไปทรงศึกษา

พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เอกอัครราชทูต

ไทยประจำกรุงลอนดอนฝากให้ทรงศึกษาวิชาสามัญทั่วไปกับครอบครัวชาวอังกฤษชื่อว่า นายเบล (Mr. C. W. Bell) ครั้นทรงแตกฉานในวิชาภาษาอังกฤษและวิชาสามัญพอสมควรแก่การที่จะทรงศึกษาต่อในระดับโรงเรียนมัธยมได้ จึงจัดให้ทรงสอบเข้าศึกษา ณ วิทยาลัยอีตัน ซึ่งเป็น “โรงเรียนมัธยมชั้นเอกของอังกฤษ” ทรงสอบผ่านเข้าศึกษาได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ขณะนั้นเจริญพระชนมพรรษาได้ ๑๕ พรรษาเศษ

ครั้นทรงจบการศึกษาในระดับมัธยมจากวิทยาลัยอีตันแล้ว ทั้งโดยความตั้งพระราชหฤทัยของพระองค์เองและตามแผนการศึกษาซึ่งสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน กำหนดไว้โดยพระบรมราชานุญาต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนทหารที่วูลิช จบการศึกษาวิชาทหารหลักสูตร ๒ ปีแล้ว ได้เสด็จเข้าประจำการในกองทหารอังกฤษเหล่าปืนใหญ่ม้าและทางอังกฤษได้อนุญาตให้ทรงเครื่องแบบนายทหารอังกฤษสังกัด “L” Battery Royal Horse Artillery มีพระยศเป็นร้อยตรี พร้อมทั้งได้ถวายให้ทรงมีศักดิ์และสิทธิเหมือนกับนายทหารอังกฤษทุกประการด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เกิดมหาสงครามโลก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ถ้าจะให้สมเด็จพระโสภราชอนุชาธิบดียุติการศึกษากลับสู่ประเทศไทย ก็จะต้องทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองไม่ได้เต็มที่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน จัดหาครูสอนวิชาทหารเพิ่มเติมในช่วงที่ยังจะต้องประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษระหว่างสงคราม โดยเน้นหนักวิชาที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและกองทัพคือวิชากฎหมายระหว่างประเทศ พงศาวดารศึก และยุทธศาสตร์กลศึก แต่ต่อมาได้ทรงพระราชดำริว่า คงจะหาครูดี ๆ ถวายการศึกษาเกี่ยวกับการทหารเพิ่มเติมดังที่ทรงพระราชดำริไว้ในชั้นแรกนั้นไม่ได้ เพราะเป็นเวลาสงคราม บรรดานายทหารอังกฤษฝรั่งเศสที่มีความสามารถสูง ก็คงจะต้องปฏิบัติราชการสงครามเพื่อบ้านเกิดเมืองมารดรกันหมด จะมีเหลือพอจะจัดมาสอนให้ได้ก็คงเป็นชั้นรอง ๆ จะไม่เป็นประโยชน์เท่าที่ควร จึงโปรดให้เสด็จกลับประเทศไทย ถึงแม้จะมีพระประสงค์ที่จะทรงศึกษาต่อเพียงไร ก็จำต้องปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ได้เสด็จกลับถึงประเทศไทยเมื่อเดือนเมษายน ๒๔๕๘ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชโปรดให้รับราชการทหารในตำแหน่งนายทหารคนสนิทของจอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบก และต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นนายร้อยเอก ผู้บังคับกองร้อยทหารปืนใหญ่ เป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการประจำกรมบัญชาการกองทัพอากาศที่ ๒ แล้วได้รับพระราชทานเลื่อนยศขึ้นเป็นนายพันตรี ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถม ตามลำดับ

ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับบัญชาการโรงเรียนนายร้อยชั้นประถมอยู่นั้นเอง ได้ประชวรพระโรคเรื้อรัง แพทย์ผู้ถวายการรักษาได้แนะนำให้เสด็จไปรักษาพระองค์ในประเทศที่มีอากาศเย็น เช่น ยุโรป จึงได้ทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จไปรักษาพระองค์ตามคำ

แนะนำของแพทย์ เสด็จไปรักษาพระองค์ ณ กรุงโรมและกรุงปารีสอยู่พักหนึ่ง เมื่อทรงสบายเป็นปรกติจนแพทย์รับรองว่าสามารถที่จะทรงปฏิบัติหน้าที่ราชการทหารต่อไปได้ จึงได้ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลขอพระราชทานบรมราชานุญาตเข้าศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งก็ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาในโรงเรียนเสนาธิการทหารฝรั่งเศสชื่อ Ecole de Guerre แล้ว ได้เสด็จกลับถึงประเทศไทยราวเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชโปรดเกล้าฯ ให้กลับเข้ารับราชการทหารในตำแหน่งผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๒ และเป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๒ อีกตำแหน่งหนึ่ง และพระราชทานพระยศให้เป็นนายพันเอก

ดังได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า ได้ทรงศึกษาในทางวิชาทหารมาโดยตลอด ไม่เคยเลยที่จะทรงมีโอกาสได้ทรงศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ หรือแนวทางแห่งรัฐประศาสนนโยบาย เพื่อเตรียมพระองค์สำหรับการปกครองราชอาณาจักรในฐานะพระมหากษัตริย์

ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระโสมเด็จพระสาทรเชษฐาธิปัตย์ที่ทรงมีลำดับการเป็นพระราชทายาทผู้สืบพระราชสันตติวงศ์พระองค์ต้น ๆ ทุกพระองค์ได้เสด็จทิวงคตและสิ้นพระชนม์ไปหมดแล้ว ในสถานภาพนี้หากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพระราชโอรส พระองค์ก็จะต้องดำรงอยู่ในตำแหน่งพระราชทายาทผู้สืบพระราชสันตติวงศ์สนองพระองค์ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ตามนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ อย่างแน่แท้

เมื่อเหลือสมเด็จพระโสมสมเด็จพระสาทรเชษฐาธิปัตย์ที่จะสืบสนองพระองค์อยู่แต่พระองค์สุดท้ายเพียงพระองค์เดียว และไม่เคยได้เตรียมพระองค์ที่จะทรงเป็นกษัตริย์มาก่อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จเข้าไปทรงศึกษาราชการต่าง ๆ ที่ในกรมราชเลขาธิการ นอกเหนือไปจากการรับราชการทหารตามปรกติ ทั้งนี้เพื่อให้ทรงรอบรู้ราชประเพณีและรัฐฎาภิบาลนโยบายต่าง ๆ ด้วย ยิ่งกว่านั้นยังได้โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการต่างพระเนตรพระกรรณ เช่นเป็นประธานการประชุมเสนาบดีสภา เป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครในเวลาเสด็จฯ ประทับอยู่นอกมณฑลราชธานี เป็นครั้งคราวอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ เวลา ๐๑.๔๕ น. ครั้นเวลาประมาณ ๐๒.๐๐ น. พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่กับท่านเสนาบดีก็ได้ประชุมกัน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามราชประเพณี เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง ได้อ่านพระราชพินัยกรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ที่เสด็จสู่สวรรคาลัยได้ทำไว้ เมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๖๘ ให้ที่ประชุมรับทราบ พระราชพินัยกรรมดังกล่าว มีใจความสำคัญว่า ถ้าพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวี ของพระองค์ทรงมีพระประสูติกาล เป็นพระราชโอรส ก็ให้ถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระหน่อเจ้าพระองค์นั้น โดยให้สมเด็จพระโสมสมเด็จพระสาทรเชษฐาธิปัตย์ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระหว่างที่สมเด็จพระหน่อเจ้ายังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ แต่ถ้ามีพระประสูติเป็นพระราชธิดา ซึ่งจะทรงราชย์

เป็นพระแม่เจ้าอยู่หัวโดยลำพังพระองค์เองไม่ได้ เพราะขัดต่อกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ มาตรา ๑๓ แล้วไซ้ ให้อาวยราชสมบัติแต่สมเด็จพระโสทรานุชาธิบดี เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา

ในวันเวลาที่อ่านพระราชพินัยกรรม ได้เป็นที่ทราบกันทั่วแล้วว่า พระนางเจ้าฯ พระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติพระราชธิดา ที่ประชุมทั้งหมดอันรวมทั้ง สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้ทรงเป็นพระบรมราชวงศ์ผู้ใหญ่ ชั้นพระราชบิดาด้วย ได้เสด็จลุกขึ้นจากโต๊ะประชุมคุกพระชนม์ลงกับพื้นพระที่นั่ง อาวยางค์กรมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ประชาธิปกเป็นการแสดงความเห็นชอบตามพระราชพินัยกรรม และเป็นการอัญเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ประชาธิปกขึ้นทรงราชย์ เป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า สืบพระราชสันตติวงศ์สนองพระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อไป โดยมีมติเอกฉันท์

เจ้าชีวิตของพลกนิกรแห่งสยามประเทศพระองค์ใหม่ทรงมีน้ำพระทัยเป็นนักประชาธิปไตยแท้ ทรงพร้อมเสมอที่จะลดพระราชอำนาจแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระองค์ลง และตั้งพระราชหฤทัยอย่างแท้จริงที่จะพระราชทานโอกาสให้ประชากรราษฎรได้มีสิทธิมีส่วนในการปกครองของตนเอง ได้ทรงหารือกับบุคคลหลายฝ่ายในเรื่องที่จะพระราชทานธรรมนูญการปกครองสยามให้แก่พลกนิกรของพระองค์ แต่ผู้ได้รับกระแสพระราชดำรัสปรึกษาหารือ ซึ่งมีทั้งองค์อภิรัฐมนตรีสภา และชาวต่างประเทศผู้มีความรู้ความสามารถที่เคยดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และได้ทำประโยชน์แก่เมืองไทยไว้อย่างมหากาล เช่น พระยาวัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) เป็นต้น ต่างก็ได้กราบบังคมทูลเป็นใจความพอสรุปได้ว่า หากเร่งด่วนพระราชทานธรรมนูญการปกครอง ให้ประชาชนมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองโดยรีบด่วน แทนที่จะเกิดผลดีอาจเกิดผลเสีย ควรสร้างรากฐานทางการปกครอง ปลูกฝังความรู้ทางการเมืองให้แก่ประชาชนโดยลำดับไปก่อนจะดีกว่า ดังนั้นพระองค์จึงดำเนินการในทางที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นในระบบเทศบาลไปก่อน แล้วจึงจะก้าวหน้าต่อไป จนถึงการปกครองประเทศ

ในกาลนั้นประเทศสยามมีพระราชบัญญัติการสุขาภิบาลอยู่แล้ว แต่ประชาชนยังไม่มีโอกาสเข้าบริหารเพื่อสวมรอยการสุขาภิบาลอย่างเท่าเทียมกับงานบริหารเทศบาลแบบใหม่ด้วย จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งออกไปดูงานทั้งด้านสุขาภิบาลในหัวเมืองและงานด้านเทศบาลในต่างประเทศ กรรมการดังกล่าวไปดูงานแล้วทำรายงานกราบบังคมทูล พร้อมทั้งถวายคำแนะนำแนวทางการจัดระบบเทศบาลในประเทศสยามขึ้นด้วย ทรงพระราชวินิจฉัยแล้วทรงเห็นชอบด้วยเป็นส่วนใหญ่ จึงโปรดให้นำเรื่องเข้าประชุมในเสนาบดีสภา ก็ได้ตั้งกรรมการร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้น แต่ครั้นเมื่อยกร่างแล้วยังมีผู้ไม่เห็นด้วยในบางมาตรา เพื่อให้ได้ร่างพระราชบัญญัติที่สมบูรณ์ถูกใจกันทุก ๆ ฝ่าย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมร่างกฎหมายกระทรวงยุติธรรมดำเนินการพิจารณาขยายร่างเสนอ แต่เรื่องนี้ก็ได้ไปต้องอยู่ที่กรมร่างกฎหมายถึง ๑ ปีเต็ม เหลือที่จะทรงรอจึงโปรดให้ราชเลขาธิการเร่งรัดเตือนไป เมื่อเตือนครั้งที่ ๑ ได้รับคำตอบว่า จะต้องแปลกฎหมายต่างประเทศที่ต้องการเปรียบเทียบเป็นภาษาไทยด้วยจึงต้องล่าช้า กาลผ่านไปอีก

๗ เดือน ทรงให้กรมราชเลขาธิการเตือนเป็นครั้งที่ ๒ โดยย้ำไปว่า มีพระราชประสงค์ที่จะให้สยามประเทศได้มีการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล อันจะเป็นฐานเบื้องต้นของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ก่อนที่พระชนมชีพของพระองค์จะหาไม่ กรมร่างกฎหมายกลับตอบมาว่า มีงานพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติอื่น ๆ ที่สำคัญและเร่งรัดด่วนหลายฉบับ จึงระงับการพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไว้ เป็นอันว่าร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไม่เป็นรูปร่างขึ้นมา จนกระทั่งคณะราษฎรเข้ายึดอำนาจการปกครอง

ดังได้นำข้อเท็จจริงมาเสนอแล้วนี้ จะเห็นได้ว่าการเทศบาลก็ยังไม่อาจมีขึ้น ทำให้การพระราชทานธรรมนูญการปกครองประเทศเพื่อให้อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนก็ยังพลอยทำไปไม่ได้ นั้น เป็นความผิดของพระองค์กระนั้นหรือ? แต่อย่างไรก็ตามเมื่อท่านพวกใจร้อนทนรอไม่ได้ ได้ใช้พลังทหารเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนการปกครองแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ พระองค์ก็ได้ถูกคณะราษฎรประณามเอาเสียอย่างสาหัสเสียทีเดียว แต่เพราะเหตุที่ทรงเห็นแก่ประเทศชาติและพสกนิกร จึงทรงรับเป็นพระประมุขของชาติภายใต้การปกครองที่เรียกว่าระบอบประชาธิปไตยต่อไป ทั้งที่ไม่แน่ว่าพระราชหฤทัยนักเหมือนกันว่า ประชาชนจะได้อำนาจในทางปกครองประเทศจริงหรือไม่ แต่ก็ยังทรงหวังอยู่ในพระราชหฤทัยว่าคงจะพอทรงช่วยหาทางให้ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยอันแท้จริงได้

แต่เป็นที่น่าเสียใจที่สุดที่ไม่อาจทรงช่วยได้สำเร็จ จำต้องทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติไปในพระราชหัตถเลขาทรงสละราชสมบัตินั้น มีความตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาล (สมัยนั้น) และพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวของบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถจะยินยอมให้ผู้ใดคณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้น ในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติ และออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป” พระราชหัตถเลขาตั้งเชิงูมานี้ น่าจะเป็นเครื่องชี้ชัดให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระองค์ท่าน และน่าจะเป็นเครื่องเตือนใจให้ปวงชนชาวไทยทั้งหลาย ระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านสืบไปตราบชั่ววันรันดร

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

นางสายไหม จบกมลศึก เรียบเรียง

วันที่ ๒๐ กันยายน เป็นวันพระบรมราชสมภพในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อุดุลยเดชวิมลรามาทิบัติ จักรินฤพดินทร สยามมินทราธิราช บรมนาถบพิตร พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย ลำดับรัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๒ แห่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ขณะที่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัตินั้น พระชนมพรรษาเพียง ๘ พรรษา ๕ เดือน ๑๓ วัน ประทับอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ขณะนั้นอยู่ในช่วงปลายปีพุทธศักราช ๒๔๗๗ เป็นเวลาที่ประเทศและประชาชนชาวไทยต้องประสบกับความผันผวนทางการเมืองการเศรษฐกิจอย่างหนัก ทั้งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็ได้รับภัยจากมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ อีกด้วย พระมหากษัตริย์แม้จะทรงพระเยาว์สักเพียงใด ในบรรยากาศที่แวดล้อมด้วยความลึบสนทั้งปวง พระองค์ก็คือความหวังของพลกนิกร ที่จะยังความสงบร่มเย็นให้แก่ผู้อยู่ภายใต้พระบารมีเป็นแน่แท้ และก็ได้เป็นที่ประจักษ์ในเวลาต่อมาว่า แม้จะทรงเป็นยุวกษัตริย์ แต่พระราชจริยาวัตรที่ทรงปฏิบัติต่อประเทศและประชาชนนั้น แสดงความมั่นใจว่า พระองค์คือพระมหากษัตริย์ที่จะทรงปลดเปลื้องทุกข์ทั้งปวง และพระราชทานความผาสุกแก่พลกนิกรชนให้แก่บ้านเมืองได้รับสันติสุขในที่สุดกาลเวลาเปลี่ยนแปลงความหวังของชาวไทยไปรวดเร็วมาก รัชสมัยของพระองค์สิ้นเพียง ๑๒ ปีเท่านั้น อย่างไรก็ตาม พระราชกรณียกิจที่ทรงไว้นานาประการ ดิดดริ่งใจชาวไทยทั้งปวง เมื่อทรงคว้นเสด็จสู่สวรรคาลัย พระชนมพรรษาเพียง ๒๑ พรรษานั้น จึงสะท้อนขวัญ เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่ยากต่อการจะลืมเลือน วันนี้จะได้นำความรู้เกี่ยวกับการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระองค์ และพระบรมราชานุสาวรีย์อันทรงคุณประโยชน์มหาศาลแก่บ้านเมืองมาบรรยายเพื่อเฉลิมพระเกียรติ และสดุดีพระเกียรติคุณให้แผ่ไพศาล

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เสด็จพระราชสมภพ เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ณ เมืองไฮเดลเบิร์ก ประเทศเยอรมนี ทรงเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ผู้ได้รับสมญาว่า “พระบิดาแห่งวงการแพทย์แผนปัจจุบัน” และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระโสทรเชษฐภคินี คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา พระโสทรราชอนุชา คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน นับแต่เสด็จพระราชสมภพ จนถึงพระชนมพรรษา ๗ พรรษา ทรงติดตามสมเด็จพระบรมราชชนกประทับ ณ ประเทศฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา เมื่อเสด็จกลับประเทศไทย ประทับ ณ วังสระปทุมกับสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงเข้าศึกษาเบื้องต้นและชั้นประถม ณ โรงเรียนมาแตร์เดอี และโรงเรียนเทพศิรินทร์ พระชนมพรรษา ๔ พรรษา สมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จทิวงคต เนื่องจากทรงมีพระพลานามัยไม่สมบูรณ์ ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๖ จึงได้เสด็จไปประทับ

ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

วันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ผู้มีพระราชหฤทัยเป็นนักประชาธิปไตยอันเต็มเปี่ยม และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในพระราชจักรีวงศ์ที่ทรงปกครองประเทศ ด้วยระบอบประชาธิปไตยพระองค์แรก ได้ทรงสละราชสมบัติด้วยเหตุผลที่มีทรงสามารถปกป้องสิ่งถูกต้องตามวิถีทางประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนได้ ดังนั้น การเลือกสรรผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งสืบราชสันตติวงศ์ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรสยาม ซึ่งเป็นไปตามนัยแห่งกฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตราไว้ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ได้ลงมติให้อัญเชิญ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์สืบสันตติวงศ์แทน ซึ่งเหตุผลและหลักในการพิจารณานั้น หม่อมราชวงศ์ แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ที่ปรึกษาสำนักพระราชวัง ได้กล่าวไว้ ดังนี้

“ตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ มาตรา ๕ ได้ถวายพระราชอำนาจแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ทรงมีพระบรมราชานุญาตและพระราชลิตินิธิ ที่จะทรงสมมติเจ้านายเชื้อพระบรมราชวงศ์ให้ทรงเป็นพระรัชทายาทได้ สุดแต่จะทรงพระราชดำริเห็นสมควร แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ มิได้ทรงสมมติเจ้านายพระองค์ใดให้ทรงดำรงสิริราชสมบัติสืบพระราชสันตติวงศ์ รัฐบาลจึงประชุมพิจารณารายพระนามที่อยู่ในลำดับการสืบราชสันตติวงศ์ ตามมาตรา ๘ แห่งกฎมณเฑียรบาล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอานันทมหิดลทรงอยู่ในลำดับการสืบสันตติวงศ์ ตามมาตรา ๔ ข้อ ซึ่งระบุไว้ว่า ถ้าแม่สมเด็จพระอนุชาพร้อมพระชนนีหาพระองค์ไม่แล้ว ท่านว่าให้เชิญพระเชษฐาและสมเด็จพระอนุชาต่างพระชนนี หรือโอรสของสมเด็จพระเชษฐา และสมเด็จพระอนุชานั้น ๆ สลับกันไปตามลำดับ โดยอนุโลมตามความใน ๒.๑.๔ และ ๖ แห่งมาตรานี้ การกำหนดให้อนุโลมตามข้อต่างๆ นั้น ย่อมหมายถึงจะต้องเป็นพระโอรสที่ประสูติแต่อัครชายา (คือชายาหลวง) ด้วย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เดิมทรงเป็นสามัญชนก็จริง แต่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ก็มีหม่อมเพียงผู้เดียว ทั้งทรงเชกษสมรสโดยถูกต้องตามกฎหมายมณเฑียรบาลว่าด้วยการสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๑ คือ ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตและรับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์ จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าทรงเป็นอัครชายา (ชายาหลวง) ในสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ซึ่งเป็นพระอนุชาและพระเชษฐาต่างพระมารดาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งองค์ที่พระราชทานเชกษสมรส และองค์ที่สละราชสมบัติไป”

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีได้ทรงแต่งตั้ง หรือแนะนำว่าเมื่อทรงสละราชสมบัติแล้ว ควรเลือกพระราชวงศ์พระองค์ใดเป็นพระมหากษัตริย์ แต่มีผู้เล่าว่า ทรงเคยมีพระราชกระแสปรารภกับผู้ใกล้ชิดที่ไว้วางพระราชหฤทัย ไว้ว่าความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์

กับรัฐบาล เป็นทางอ้อมราย ชัดขวางความก้าวหน้าของประเทศ ถ้าประเทศไทยได้กษัตริย์ที่ราษฎรให้ความนับถืออย่างจริงจัง ความขัดแย้งก็จะหมดไป ดังนั้น หากรัฐสภาจะเลือกผู้อื่นต่อไปอาจจะยุ่งยาก แต่ถ้ารัฐสภาเขาเลือกทางสายของพี่แดง “พี่แดง” หมายถึง สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สถานการณ์อาจดีขึ้น เพราะพี่แดงเป็นนักประชาธิปไตยแท้ ประทานความเอื้อเพื่อสนิทสนมเป็นกันเองกับข้าราชการและประชาชนทั่วไปอย่างไม่ถือพระองค์ ทรงเสียสละเพื่อความสุขของปวงชนทั่วไป เป็นที่รักใคร่นับถือของชนแทบทุกชั้น ความรักความนับถือพี่แดง อาจจูงใจให้รักเชื่อสายของพี่แดงด้วย จะได้เป็นผลดีแก่บ้านเมือง

พระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เชิญมาแต่โดยสรุปนี้ ถ้อยคำอาจไม่ตรง แต่ความนั้นตรงกับใจความในกระแสพระราชปรารภ ซึ่งนับว่าทรงมีสายพระเนตรไกล คาดหมายกาลอนาคตไว้โดยถูกต้อง เพราะต่อมา ทุกอย่างเป็นไปโดยกระแสพระราชปรารภ ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมหากษัตริย์ที่เคารพรักของพลสกนกรอย่างยิ่ง สมกับที่พระนามที่มีความหมายว่า “ผู้เป็นที่รักของแผ่นดิน” และสืบเนื่องมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปัจจุบัน พระผู้เป็นที่รักยิ่งของชาวไทยทั่วประเทศ

พระราชจริยาวัตรที่แสดงถึงพระราชปณิธานที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ที่ดงามนั้นปรากฏชัดจากพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ขณะที่เสด็จนิวัติมาเยือนประเทศไทยทั้ง ๒ ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ ประทับอยู่เป็นเวลา ๕๙ วัน ครั้งที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๘ ประทับอยู่เป็นเวลา ๖ เดือน ๔ วัน จนเสด็จสวรรคต ดูเป็นเวลาน้อยมากที่ทรงใกล้ชิดกับราษฎร แต่ด้วยพระราชหฤทัยที่ทรงจริงจังต่อพระราชภาระหน้าที่นั้นได้กระชับความจงรักภักดีของชาวไทยไว้อย่างแน่นแฟ้น

การเสด็จเยี่ยมราษฎรเป็นสิ่งที่ทรงโปรดอย่างยิ่ง ทรงเอาพระทัยใส่ราษฎรอย่างใกล้ชิด จะมีพระราชดำรัสซักถามถึงความเป็นอยู่ การทำมาหากินด้วยพระราชปิยวาจาอ่อนโยนละมุนละไม ด้วยสีพระพักตร์ที่เปี่ยมไปด้วยพระเมตตา ทรงเป็นกันเอง ปฏิสันถารผู้ที่มาเฝ้าว่า ลุง ป้า น้า อา ทำให้ผู้เฝ้าทั้งหลายปิดลิ้นพัน ราษฎรที่มาเฝ้า ใครมีสิ่งใดก็นำมาถวาย นับตั้งแต่ผลไม้ กกล้วย อ้อย หรือดอกบัวเพียงดอกเดียว ก็ทรงรับของถวายนั่น แล้วโปรดพระราชทานสิ่งตอนแทนเป็นเงินกันดูๆ ซึ่งยังความตื่นตันใจแก่ผู้รับยิ่งนัก

ครั้นเมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช ได้ทรงอนุสรณ์คำนึงถึงพระบรมราชประสงค์เป็นอเนกประการที่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชทรงพระราชดำริไว้ พระองค์จึงทรงสร้างพระบรมราชานุสรณ์ที่จะก่อประโยชน์อันไพศาลกว้างขวางแก่ปวงชน เป็นการรำลึกถึงพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล โดยทรงก่อตั้งทุน “อานันทมหิดล” เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘ ได้คัดเลือกบุคคลไปศึกษาวิชาแพทย์ ณ ต่างประเทศ เป็นสาขาแรก ต่อมาทรงมีพระราชดำริว่า สวัสดิภาพและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศ จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญในวิชาเทคนิคชั้นสูงสาขาต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เพื่อให้ได้บุคคลชั้นนำในวิชานั้น ๆ จะได้เป็นสมองของชาติ จึงควรส่งเสริมสนับสนุนนักศึกษาผู้แสดงความสามารถยอดเยี่ยม

เยี่ยม ให้มีโอกาสดำเนินการศึกษา ณ ต่างประเทศ ในวิชาชั้นสูงบางวิชาโดยเฉพาะ เมื่อสำเร็จกลับมาแล้ว จะได้มาทำงานเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาที่เรียนมา จึงก่อตั้งเป็น “มูลนิธิอานันทมหิดล” ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งมีทั้งสาขาวิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ อักษรศาสตร์ นับถึงปัจจุบันมีผู้ที่ได้รับทุนจากมูลนิธิอานันทมหิดล สำเร็จกลับมาทำประโยชน์ให้แก่ประเทศกว่า ๑๐๐ คนแล้ว

นับได้ว่าพระบรมราชานุสรณ์แห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลคือ “มูลนิธิอานันทมหิดล” ได้เจริญขึ้นประดุจพระองค์ยังทรงดำรงพระชนมชีพเป็นอมตะมิมีวันล่วงลับไปจากประชาชนชาวไทย ยิ่งประโยชน์อันกว้างไกลต่อปสกนิกรที่ทรงปรารถนาจะให้ผาสุกร่วมเย็นตามพระราชประสงค์

ในวาระนี้ จึงขอเชิญชวนท่านผู้ฟังรำลึกถึงพระองค์ ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชปณิธานแน่วแน่จะปกครองชาวไทยให้พบแต่ความเจริญชั้วกาลนาน

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๓๒

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะนักการศึกษา

นางสุภรณ์ สภาพงศ์ เรียบเรียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในการพัฒนาความเจริญของบ้านเมืองนานับประการ ทั้งโดยตรง คือทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง และทรงวางแผนพระราชดำริไว้เป็นแนวทางให้ข้าราชการ และหน่วยงานได้รับใส่เกล้าฯ นำไปปฏิบัติและขยายผลให้กว้างขวางมาแล้วหลายข้อหลายประการ

ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสนองสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช หมูปสกนิกรชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างชื่นชมยິงนักในพระอัจฉริยภาพ และความเป็นพหุสูตแห่งพระองค์ท่าน

งานพัฒนาการศึกษาเป็นงานที่มีขอบข่ายกว้างขวาง เพราะเป็นงานพัฒนาคนเพื่อออกไปเป็นกำลังของประเทศ เกี่ยวข้องกับคนทุกเพศทุกวัยในประเทศ ทั้งผู้ที่มีโอกาสได้ศึกษาและผู้ที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียน หรือนอกระบบโรงเรียน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในงานพัฒนาการศึกษาอย่างยิ่ง ทรงประกอบพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาอันทรงคุณประโยชน์ต่อปสกนิกรถ้วนหน้า ดังคำถวายสดุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในหนังสือพระร่่มเกล้าฯของชาวไทย มีว่า

“พระทูลกระหม่อมแก้ว

พระปัญญาเลิศแล้วเหลือคำชาน”

และอีกบทหนึ่งมีว่า

“ธ ทรงมีพระกรุณา ข้าแต่ณฤบดี

พระคุณล้นพันเกศี แก่งานการศึกษา”

พระราชกรณียกิจด้านการศึกษาแห่งพระองค์ท่านอาจมองเป็น ๒ นัย คือในส่วนที่ทรงสนับสนุนให้เกิดโครงการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ทุนการศึกษา การจัดสร้างสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทย เป็นต้น ซึ่งอาจถือว่าเป็นการสนับสนุนทางด้านวัตถุและทุนทรัพย์ อีกนัยหนึ่งคือ การที่พระองค์ท่านพระราชทานแนวพระราชดำริต่าง ๆ ในการพัฒนาการศึกษา ซึ่งเป็นแนวคิด แนวปฏิบัติที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนให้เป็นไปในทางที่เจริญก้าวหน้า ภาษาที่ใช้ในทางวิชาการเรียกว่า นวัตกรรม ซึ่งควรนับได้ว่าเป็นการสนับสนุนทางปัญญา แนวพระราชดำริเหล่านี้ได้เป็นหลักในการทำงานด้านการศึกษาสืบเนื่องติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ปรากฏเป็นผลงานในบ้านเมือง ในที่นี้ใคร่ขอหยิบยกบางเรื่องมากล่าว เพื่อให้สามารถเข้าใจถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะนักการศึกษา เช่น พระราชดำริในการสอนคนให้มีทั้งความรู้และคุณธรรม โดยเฉพาะได้ทรงเน้นเรื่องจริยธรรม ตลอดจนกริยามารยาท โครงการส่วนพระองค์เพื่อเป็นแบบอย่างเผยแพร่สู่หน่วยงานและเกษตรกรพระบรมราชาบายให้มีกรปฏิรูปที่ดินในที่นาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

เพื่อสนับสนุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมของรัฐบาล โครงการศูนย์ศึกษาพัฒนาการเกษตรในภาคต่าง ๆ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางที่หน่วยงานและหน่วยราชการต่าง ๆ จะร่วมมือกันศึกษาค้นคว้าหารูปแบบ วิธีการ กระบวนการต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่ไปยังเกษตรกร โดยเปิดโอกาสให้ราษฎรได้มาทดลองวิธีการเหมือนเข้าโรงเรียนมีวิทยากรคอยช่วยเหลือ แล้วนำผลการทดลองไปปรับปรุงงานด้านการเกษตรที่แต่ละคนทำอยู่ การทรงริเริ่มให้ตั้งห้องสมุดศาลารวมใจตามหมู่บ้านชนบทต่าง ๆ เพื่อเป็นที่อ่านหนังสือของคนในหมู่บ้าน และพระราชทานหนังสือประเภทต่าง ๆ แก่ห้องสมุดเหล่านี้ พระบรมราชโบายในการส่งเสริมการศึกษาเพื่ออาชีพนอกระบบโรงเรียน คือ โครงการพระดาบส ซึ่งเป็นโครงการสอนอาชีพระยะสั้นทดลองสอนวิชาช่างไฟฟ้าและวิทยุ

พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การพระราชทานความช่วยเหลือแก่ตำรวจชายแดนในการจัดตั้งโรงเรียน ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา สำหรับเด็กไทยในท้องถิ่นห่างไกล โครงการจัดตั้งโรงเรียนชาวเขาเยวชนไกลคมนาคม เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๙ มีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือให้ชาวเขาและเยวชนไทยในท้องถิ่นที่การคมนาคมไม่สะดวกได้มีโอกาสเรียนหนังสือไทย ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดสำนึกในความเป็นไทย ด้วยพระมหากรุณาธิคุณแก่เยวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาดังกล่าว ใน พ.ศ. ๒๕๐๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แก่กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน เขต ๕ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อสนับสนุนให้มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับชาวเขาและเยวชนไทยให้มากขึ้น โรงเรียนเหล่านี้ได้รับพระราชทานนามว่า โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณการสนับสนุนโครงการจัดตั้งโรงเรียนร่มเกล้าสำหรับเยวชนไทยในท้องถิ่นชนบทห่างไกลที่มีความไม่สงบจากภัยต่าง ๆ ต่อมาโครงการนี้ได้ขยายไปยังภาคอื่น ๆ ด้วย

พระมหากรุณาธิคุณที่สำคัญยิ่งแก่คนที่แทบจะสิ้นหวังอีกกลุ่มหนึ่ง คือ การที่ทรงสนับสนุนให้จัดตั้งโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ เพื่อเป็นสถานศึกษาอยู่ประจำสำหรับเยวชนที่เป็นบุตรธิดาของคนไข้โรคเรื้อน ซึ่งมีได้ติดโรคจากบิดามารดา นับเป็นการชุบชีวิตใหม่ให้แก่เด็กผู้น่าสงสารเหล่านี้ที่ภาคใต้ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ หลังมหาวาตภัยที่แหลมตะลุมพุก จังหวัดนครศรีธรรมราช โปรดให้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์จัดการศึกษาแก่เยวชนที่ประสบภัยธรรมชาติในครั้งนั้น และสำหรับมหาวาตภัยที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์และจังหวัดชุมพร ใน พ.ศ. ๒๕๓๒ ก็ได้โปรดพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ช่วยเหลือมาเร่งด่วน ทั้งการรับเป็นผู้ปกครองเด็กที่พ่อแม่สูญหายและการให้ความช่วยเหลือเด็กที่ครอบครัวประสบวาตภัย

การสนับสนุนโครงการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเยวชนที่ด้อยโอกาสทางการศึกษาเหล่านี้ เป็นพระราชกรณียกิจที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากมีผลต่อการศึกษาเล่าเรียนของราษฎรที่อยู่ห่างไกลและมีปัญหาความไม่สงบเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษา ในขณะเดียวกันก็ช่วยลดปัญหาความมั่นคงของชาติไปพร้อม ๆ กันด้วย

ในระดับอุดมศึกษาทรงสนับสนุนโดยทางอ้อมด้วย แต่ก็มีผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพของบัณฑิต ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์คุณในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานปริญญาบัตร และพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่บัณฑิตสาขาต่าง ๆ เป็นจำนวนมากติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ทั้งที่เป็นพระราชภาระหนักแต่ก็ทรงพระกรุณา มาตลอด นอกเหนือจากเกียรติและสิริมงคลที่บัณฑิตได้รับแล้วพระบรมราโชวาทที่พระราชทานยังประจักษ์ดวงประทีปชี้แนะแนวทางการพัฒนาตนเอง แนวทางการปฏิบัติงาน และแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคมด้วย

อีกทางหนึ่งที่ทรงพัฒนาคุณภาพการศึกษาระดับอุดมศึกษา ได้แก่ พระราชกรณียกิจในการจัดตั้งทุนการศึกษาสำหรับระดับอุดมศึกษาเช่นเดียวกับระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ทุนการศึกษาที่สำคัญที่ไม่อาจละเว้นที่จะกล่าวถึง ทุนอานันทมหิดล ทรงก่อตั้งทุนการศึกษานี้ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เป็นทุนการศึกษาที่พระราชทานแก่บัณฑิตสาขาแพทยศาสตร์ที่มีผลการเรียนดีเยี่ยม ได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในต่างประเทศ และไม่ได้บังคับว่าจะต้องกลับมารับราชการ แต่เท่าที่ปรากฏบุคคลที่ได้รับทุนอานันทมหิดลได้กลับมารับราชการเป็นส่วนใหญ่ และผู้ที่ทำงานในภาคเอกชนก็ได้สนับสนุนงานโครงการตามพระราชดำริต่าง ๆ เป็นอย่างมาก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้ขยายสาขาพระราชทานบัณฑิตสาขาอื่น ๆ ด้วย ทุนอานันทมหิดลนี้ได้ช่วยสร้างทรัพยากรบุคคลระดับสมองในสาขาต่าง ๆ ซึ่งจะเข้าไปทำงานในระบบราชการ เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาบ้านเมือง พระราชกรณียกิจเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงสายพระเนตรที่ยาวไกลในอันที่จะยังประโยชน์แก่ประเทศชาติโดยแท้

เท่าที่เชิญพระราชกรณียกิจบางเรื่องมากล่าว พอสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักทำ คือ นักปฏิบัติสำคัญยิ่งทางการพัฒนาการศึกษาของไทย อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งสำคัญที่ควรศึกษาเพื่อความเข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับแนวพระราชดำริของพระองค์ท่าน ซึ่งยังมีความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของการพัฒนาการศึกษา แนวพระราชดำริยังเน้นให้เห็นชัดเจนในด้านการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนออกมาเป็นกำลังของชาติ โดยทรงชี้ชัดว่าเยาวชนที่เป็นผลผลิตของการศึกษาย่อมจะเป็นคนดี มีความรู้มีสติปัญญา และสามารถสร้างสรรค์สังคม ขอพระราชทานอัญเชิญพระบรมราโชวาทจากหนังสือวันเด็กมากล่าวบางตอน คือ

ใน พ.ศ. ๒๕๒๓ พระราชทานพระบรมราโชวาท ไว้ว่า

“เด็กมีโอกาสดีเพราะอยู่ในวัยที่มีผู้คอยโอบอุ้มช่วยเหลือ จึงต้องรีบเร่งขวนขวายเล่าเรียนความรู้ อบรมความดี ฝึกหัดทำการงานไว้ให้คล่องแคล่ว ขยัน และอดทน เต็มโตขึ้นจักได้เป็นที่พึ่งของตนเอง และของคนอื่นได้ไม่เดือดร้อน”

ใน พ.ศ. ๒๕๒๔ พระราชทานพระราชากระแส ไว้ว่า

“เด็กเป็นผู้ที่จะรับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างจากผู้ใหญ่ รวมทั้งภาระรับผิดชอบในการธำรงรักษาอิสรภาพ และความสงบสุขของบ้านเมือง ดังนั้น เด็กทุกคนจึงสมควร

และจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม ให้มีความสามารถ
สร้างสรรค์ประโยชน์ต่าง ๆ พร้อมทั้งการฝึกหัดขัดเกลาความคิดจิตใจให้ประณีต
ให้มีศรัทธามั่นคงในคุณความดี มีความประพฤติเรียบร้อย สุจริตและมีปัญญา
แจ่มใสในเหตุในผล”

ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ พระราชทาน ไว้ว่า

“ทุกคนมีภาระต้องทำ แม้เป็นเด็กก็มีภาระอย่างเด็ก คือศึกษาเล่าเรียน หมายความว่า
จะต้องเรียนให้รู้วิชา ฝึกหัดทำการงานต่าง ๆ ให้เป็น อบรมขัดเกลาความประพฤติ
และความคิดจิตใจให้ประณีตให้สุจริต แจ่มใส และเฉลียวฉลาด มีเหตุผลเพื่อจักได้
เติบโตขึ้นเป็นคนที่มีความรู้ ความสามารถและมีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง”

ใน พ.ศ. ๒๕๓๑ ทรงกล่าวว่า

“ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง เด็ก ๆ จึงต้องฝึกอบรมให้เกิดมี
ขึ้นในตนเอง เพื่อจะได้เติบโตเป็นคนดีมีประโยชน์และมีชีวิตที่สะอาด ที่เจริญมั่นคง”

จากพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่อัญเชิญมาแล้วนี้ ปรากฏแนว
พระราชดำริที่เป็นหลักการสำคัญ มีสาระมุ่งให้เยาวชนได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นคนดี มีความรู้
มีความฉลาด ทำงานเป็น มีจิตใจ แจ่มใส ประณีต สามารถพึ่งตนเอง และทำประโยชน์ให้แก่สังคม
ล้วนเป็นแนวพระราชดำริที่ทรงคุณประโยชน์แก่เยาวชน แก่หน่วยงาน และข้าราชการ ผู้มีหน้าที่
เกี่ยวข้องในการพัฒนาจะควรรับใส่เกล้าฯ แล้วนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาการศึกษา

ดังนั้น ในการจัดทำหลักสูตรระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ของกรมวิชาการ กระทรวง
ศึกษาธิการ ซึ่งกำหนดจะทดลองแก่นักเรียนในโรงเรียนของโครงการร่วมพัฒนา จำนวน ๕๕๐ โรงเรียน
ในปีการศึกษา ๒๕๓๓ แล้วจะใช้กับโรงเรียนต่าง ๆ ทั่วประเทศ ในปีการศึกษา ๒๕๓๔ หลักสูตร
ทดลองนี้จะยึดหลักปฏิบัติให้สอดคล้องสนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งใน
กำหนดหลักการและในปรัชญาของหลักสูตรฉบับปรับปรุงนี้ให้เกิดผลตามแนวพระราชประสงค์

เท่าที่กล่าวมานี้เป็นเพียงบางส่วนที่แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพ และพระวิริยะอุตสาหะ
แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระปรีชายิ่งในด้านเป็นนักคิด นักทำ นักพัฒนาทางด้าน
การศึกษา ผู้เขียนขอสรุปว่า พระองค์ท่านทรงเป็นนักการศึกษาสำคัญยิ่งของชาติไทยโดยแท้ ใน
วาระดิถีวันเฉลิมพระชนมพรรษาแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช พระมหาราชเจ้า
ผู้ประเสริฐสุดของชาวไทย ขอชาวไทยทุกคนจงร่วมกันตั้งใจมั่นที่จะประพฤติปฏิบัติตนเจริญรอย
พระยุคลบาทด้วยการสร้างสรรค์สังคมไทยให้รุ่งเรืองสืบไปชั่ววันจิวันนิตย์

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๒

อาศิรวาท

๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๒

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ.อยุธยา ประพันธ์

เสียงกระหึ่มกลางหาวราวฟ้าลั่น
มาแล้วมาแล้วแม่แก้วมา

หนุ่มสาวเฒ่าชราพาลูกหลาน
ตำรวจทหารชายแดนนี้บร้อยร้อย

แม่ฟ้าหลวงดวงประทีปชาวป่าเขา
ไม่มีวันที่พระจะลืมเลือน
ข้าแต่สมเด็จพระ
บรมราชมาตา

ข้าพระบาทไทยทั้งหลาย
ให้ทรงพระเจริญพระชนม์
ทรงเจริญพระสุภาพ
ไว้พระโรคไว้ภัยพาล
พระคือแม่ฟ้าหลวง
เสด็จลงจากฟ้าใส

ล้วนแต่ลูกแม่ฟ้าเจ้า
อยู่ป่าอยู่บุรินทร์

ทุกข์ยากหรือป่วยเจ็บ
แม่ฟ้าทรงห่วงหวง
พระราชทานปัจจัยสี่
แก่ไทยไกลพารา

ลูกชาวเขาและชาวป่า
ด้วยพระทัยเมตตาทรง
เขาสูงแผ่นดินต่ำ
ดงดิบกันดารใด
สดับข่าวพสกทุกข์
พระกรุณาตั้งสายฝน

แมงปอสุวรรณคร้อนลงตรงพื้นหล้า
แม่ฟ้าหลวงจากฟ้ามาดงดอย
วังจากบ้านชายป่ามาร้อยร้อย
ล้วนรอคอยแม่ฟ้าท่านมาเยือน

และเหล่าทวยหาญไทยในไพรเถื่อน
ผองเพื่อนเหล่าไทยผู้ไกลตา
“ศรีนครินตรา”
มหाराช “พระภูมิพล”

ขอถวายชัยมงคล
เกินกว่าร้อยจนากาล
ทรงเอิบอาบความสุขสานดี
พระชีพชื่นตลอดสมัย
สถิตห่วงหัวใจไทย
มาเลี้ยงคนบนพื้นดิน
อยู่ภูเขายู่ฝั่งสินธุ์
หรืออยู่ท้องทะเลหลวง

หรือหนาวเหน็บระกำทรวง
เสด็จพร้อมแพทย์อาสา
มีเสื้อผ้าอาหารยา
และหวยหาญในแดนดง
ทรงห่วงว่าจะโง่ง
ตั้งโรงเรียนหนังสือไทย
หรือฝิ่งน้ำทะเลไกล
พระมิเคยหวั่นกมล
เสด็จบุกดับร้อนรน
ชะโลมโลกให้แล้งหาย

พระชนมมานท่านมากล้า
เวียงวังไร้ความหมาย
ข้าแต่แม่ฟ้าหลวง
ถวายกายได้บุคคล
ลูกเกิดชาติภพใด
มีแม่ฟ้าผู้ขึ้นบาน
มีองค์ “พระภูมิพล”
เป็นหลักชัยเป็นมิ่งขวัญ

ยังทรงกรำพระวรกาย
ไม่เหมือนอยู่ในหมู่มชน
ไทยทั้งปวงถวายกมล
พระบาทให้ตลอดกาล
ขอเกิดในปเทศสถาน
มีพระราชวงศ์สวรรค
ปกเกล้าชนเป็นราชัน
ประเทศชาติทุกชาติเทอญ.

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๒

อาศิรวาทน์

แด่

รัตนกวีไทย ๒๐๐ ปี

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ประพันธ์

“โดยมูมานะหฤทัย	อดสูดูชัชย
กวีฤาแล้งแหล่งสยาม”	
ภาคภูมิยิ่งใหญ่ในความ	รักเกียรติรักนาม
รักศักดิ์รักศรีกวีไทย	
ด้วยแต่โบราณกาลไกล	แต่ละยุคสมัย
สยามชาติชาติกวีมีหรือ	
เจ้าของกาพย์ฉิ่งดั่งระบือ	บทกวีนี้คือ
กวีเพชร “สมเด็จพระมหา-	
สมณเจ้ากรมพระปรมา-	นุชิตชิโนรส” ปธา-
นาธิบดีสงฆ์สยาม	
ราชาศาสนจักรวงศ์รวม	ปราดเปรื่องเลื่องพระนาม
คดีโลกคดีธรรมล้ำหลาย	
เป็นอุปัชฌายาจารย์เจ้านาย	บรมวงศ์พระองค์ชาย
ผู้ผนวชในพระพุทธานุชา	
จึงสมเด็จพระบรมกษัตรา	ผองสงฆ์ล้ำประชา
ชาวไทยล้วนสยบอภิวินท์	
พระปรีชาสามารถเจ็ดฉันท	พระนิพนธ์เนกอนันต์
ล้วนพิลาศศาสตร์ศิลป์อักษร	
วรรณกรรมพุทธศาสน์บวร	ตำราฉันทกานต์กลอน
ตำราเรียนเขียนอ่านภาษา	
พงศาวดารชาติกโหรา-	ศาสตร์ทรงรจนา
เป็นบทโคลงฉันทวรรณคดี	
พระราชนิพนธ์ “สมุทรโฆษ” กรุงศรีฯ	พระนารายณ์นฤปตี
ทรงค้างไว้ในรัชกาล	
สมเด็จพระกรมพระปรมาฯ สืบสาน	ร้อยเรียงสฤษ์ดั่งงาน
ราวผู้นิพนธ์เดียวกัน	

ทรงปรีชาชาญงานฉันทน์
ผู้อ่านตระการหูมิรู้หาย
พระนิพนธ์ทรงสรรค์บรรยาย
ณ เขตพนาวิมลมังคลาราม
ตำแหน่ง “วาสูกวี” ส่องงาม
คู่พระนิพนธ์ถลไกร
คู่หล้าคู่ทองนภาลัย
“กวีฤาแล้งแหล่งสยาม”

เยี่ยงระบอบเลงบรรพ์
จารึกเรียงราย
สองร้อยปีพระนาม
คู่เกียรติกวีไทย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา เรียบเรียง

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารและบทความสดุดีบุคคลสำคัญของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ ได้เคยเชิญพระประวัติและงานพระนิพนธ์บางเรื่องของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มาเป็นบทความออกอากาศทางวิทยุของกรมประชาสัมพันธ์ เพื่อถวายสดุดีแล้ว ๒-๓ ครั้ง เมื่อถึงเดือนธันวาคม อันเป็นเดือนแห่งพระประสูติกาลของพระองค์ ด้วยทรงเป็นปูชนียบุคคลของชาติ ทั้งในด้านเป็นพระบรมวงศ์องค์แรกในจักรีบรมมหาราชวงศ์ ผู้ทรงดำรงตำแหน่ง สมเด็จพระสังฆราช คือตำแหน่งสกลมหาปรินายก เสด็จประทับ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระองค์ทรงเป็น “รัตนกวี” เป็นปราชญ์ยิ่งใหญ่ทั้งคติโลกและคติธรรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระอัฐิขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส คริสต์ศตวรรษที่ ๒๔๖๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นี้ ทรงเป็นที่เคารพสักการะของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ สมณชีพรามณีนักปราชญ์ราชบัณฑิต และประชาชนชาวไทย ตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้ นับแต่ปีพระประสูติกาลถึงปัจจุบันก็เป็นเวลา ๒๐๐ ปีแล้ว

บทความถวายสดุดีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในปีนี้ขออัญเชิญพระนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง “สรรพสิทธิ์คำฉันท์” ซึ่งมีได้พิมพ์แพร่หลายทั้งที่ไพเราะยิ่งนักด้วยถ้อยคำอันประณีต บทฉันท์ที่ทรงเลือกใช้ก็มีฉันทลักษณ์ยากยิ่ง คือ สัททูลวิกกิตฉันทกวีติ มาลินีฉันทกวีติ ในแต่ละบทต้องใช้คำสลับหลายแห่งเกือบเท่าคำครุ ซึ่งถ้าเป็นกวีปัจจุบันมักอาศัยใช้คำศัพท์ เช่น บาลี สันสกฤต โดยมาก เพราะคำไทยย่อมหาสลับได้ยาก แต่สมเด็จพระ “รัตนกวี” พระองค์นี้ทรงใช้คำศัพท์น้อยโปรดใช้คำไทยเป็นส่วนใหญ่ ฉันทสัณยัตนรัตนโกสินทร์นิยมใช้คำสลับโดยรูป เช่น อรุ, พละ และโดยคำเสียงเบา เช่น อัน, พึง เวลาอ่านฉันทสัณยัตนรัตนโกสินทร์ หรือสัณยัตนรัตนโกสินทร์ จึ่งฟังไพเราะหู รสของความกวีก็ง่ายเพราะเป็นคำไทย ๆ ที่อ่านเข้าใจง่าย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระปรีชาในการใช้คำ ใช้กวีโวหารแยบยล ลึกซึ้ง คมคาย ด้วยรสความรสน่า บทพระนิพนธ์ของพระองค์จึงไพเราะเยี่ยหยอดไม่ว่าจะอ่านในใจหรืออ่านออกเสียงดัง ๆ ทรงใช้ความรู้ทั้งทางอักษรศาสตร์ และอื่น ๆ ตลอดจนโหราศาสตร์อย่างเต็มภาคภูมิ สมกับพระสมญา “รัตนกวี” โดยแท้

หนังสือสรรพสิทธิ์คำฉันท์นี้ เป็นบทฉันท์ที่นับถือกันเป็นตำราแต่งฉันท์เล่มหนึ่ง มีต้นฉบับเป็นสมุดไทย ๒ เล่ม มีเนื้อเรื่องจากชาดกเรื่องหนึ่งอยู่ในปัญญาสชาดกของภิกษุชาวเหนือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูบาลบริรักษ์ (พระองค์เจ้ากปิเตตา) ผู้ทรงเป็นศิษย์ ได้ทูลอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ให้ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระ

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวที่โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๓๗๒

ท่านผู้ที่เคยอ่านหนังสือพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องนิทานชาดก คงจะจำความในพระราชวิจารณ์ได้ ขอเชิญมาสรุปไว้เพื่อประโยชน์แก่เยาวชนได้ทราบไว้บ้าง จะได้ไม่เห็นนิทานชาดกเป็นเรื่องความเชื่ออย่างมงายของบรรพบุรุษไทย ทรงพระราชวิจารณ์ไว้ว่า นิบาตชาดกต่าง ๆ คงเป็นนิทานที่เล่ากันในพื้นเมืองมาก่อนพุทธกาลช้านานแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ก็ทรงยกนิทานมาแสดงเป็นอุปมาในพระธรรมเทศนาเนื่อง ๆ ธรรมดาเรื่องของนิทานก็ย่อมมีตัวดีตัวชั่ว ถ้าตัวดีแม้เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ย่อมทรงเรียกว่า “มหาสัตว์” ต่อมาภายหลังพุทธกาลเกิดมีพระอาจารย์เจ้าได้ตกแต่งร้อยกรองเติมพระไตรปิฎกต่อ ๆ มา คิดสมมติมหาสัตว์ในชาดกนั้นให้เป็น “พระมหาสัตว์” จะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ผู้ทรงคุณธรรมในนิยายให้หมายถึงพระพุทธเจ้าในพระชาติอดีต ดังนิกายมหายานมีพระโพธิสัตว์มากมายหลายองค์ พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงพระธรรมเรียกมหาสัตว์ผู้ทำกรรมดีไว้เห็นว่า ปัจจุบันชาติได้เสวยสุขเป็นผู้มีบุญ จึงเป็นนิทานเปรียบให้คนมีศีลมีธรรม มิใช่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อหลอกลวงผู้ใด และที่พระคันถรจนาจารย์เจ้าแต่งขึ้นไว้ก็มีได้อ้างว่าเป็นพระพุทธรูปพระภิกษุนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ในบรรพกาล ได้นำนิทานพื้นเมืองและนิทานจากอินเดีย ลังกา มาแต่งเป็นแบบนิบาตชาดก เป็นหนังสือเก่า ใช้ภาษาบาลีรจนา เช่น หนังสือปัญญาสชาดก ชินกาลมาลีปกรณ์

หนังสือปัญญาสชาดกที่มีในสยามประเทศแต่เดิมหาได้ไม่ครบ เพิ่งมารวบรวมเข้าใจว่าบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ หอพระสมุดวชิรญาณจัดพิมพ์และแบ่งเป็นภาค แต่ก็ให้ลงรูปเดียวกับนิบาตชาดกปัญญาสชาดก ที่แปลเป็นภาษาไทยรู้จักกันแพร่หลายทั้งภาษาร้อยแก้วและร้อยกรองก็มีสมุดพระโฆษาชดก สุนทรชาดก หรือ เรื่องสังข์ทอง มโนห์รา รดเสน คาวี เป็นต้น ปัญญาสชาดกที่แต่งเพิ่มเติมขึ้นก็ตั้งชื่อว่าปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค

เนื้อเรื่องของ “สรรพสิทธิ์ชาดก” ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เป็นคำฉันท์ ได้ทรงตัดใจความสั้น ๆ แต่ทรงขยายความแทรกในที่ที่เหมาะสม ด้วยบทฉันท์อันไพเราะประณีตด้วยรสของคำและของควม ทรงเลือกบทฉันท์ที่แต่งได้ยาก มีฉันท์ ๑๙ สัททูลวิภक्तिพิศฉันท์ และฉันท์ ๒๑ มาลีนีฉันท์ไว้มากแห่ง แต่ละล้วนทรงใช้คำไทยซึ่งยากนักที่จะหาคำให้เป็นลหุได้มากตามต้องการดังกล่าวแล้ว ในฉันท์ทั้งสองลักษณะนี้หากเป็นกวีปัจจุบันย่อมต้องอาศัยศัพท์บาลี สันสกฤต เป็นที่พึ่ง จะได้เชิญตัวอย่างฉันท์พระนิพนธ์เรื่องนี้มาเป็นบางตอน ให้เห็นพระปรีชาสามารถในการทรงเลือกคำไทยง่าย ๆ มาเรียบเรียงให้เกิดรสและจับอารมณ์คนอ่านได้ดียิ่ง

สรุปเนื้อเรื่อง “สรรพสิทธิ์คำฉันท์” มีว่า เจ้าเมืองศิริพัชร ชื่อท้าวอุศุม มีชายาชื่อโกสุม มีพระธิดาชื่อนางสุพรรณโสภา รูปโฉมงามยิ่งนัก แต่ไม่ยอมพูดกับชายหนุ่มคนอื่นใดเลย พระบิดามารดาประกาศว่า ถ้าชายใดสามารถทำให้นางพูดได้ตอบด้วยได้ ก็จะยกธิดาให้ เจ้าชายต่างเมืองสามองค์ผลัดเปลี่ยนกันเข้าเจรจากับนางคนละคืนโดยมีม่านกั้นกลาง นางก็ไม่ได้อตอบ จึงยกพลกลับเมืองไปอย่างสิ้นหวัง

เจ้าเมืองอลิเกะมีโอรสองค์หนึ่ง ซึ่งเป็น “หน่อพุทธางกูร” มาอุบัติ เมื่อเจริญวัยก็ลาพระบิดา มารดาไปเรียนไตรเพท และศิลปศาสตร์ ที่เมืองตักศิลา เรียนสำเร็จเชี่ยวชาญวิชาเมตฺตธรรมต่าง ๆ กลับมา บ้านเมือง ได้แสดงฤทธิ์เดชเวทมนต์ให้ประจักษ์แก่ตาคนทั้งเมืองอลิเกะ พระบิดาจึงให้ชื่อว่า พระสรรพลีธิ์ และมอบเมืองอลิเกะให้ครอง

ความงามของนางสุพรรณโสมภินดา เมืองศิริพัชรลือไปทั่วในหมู่เมืองต่าง ๆ เพราะพวก พ่อค้าวาณิชที่ไปมาค้าขายนำออกมาเล่าโจษขานต่อ ๆ กันไป พระสรรพลีธิ์รู้ข่าวก็จ้างนายพาณิช คนหนึ่งพาไปเมืองศิริพัชรเพื่อจะช้าเนใจนางสุพรรณโสมภินดา ท้าวอุศุภร์รับรองด้วยดี และให้ไปเจรจากับนางในยามค่ำ ก่อนจะไปเจรจากับนางสุพรรณโสมภินดา พระสรรพลีธิ์ได้ร่ายมนต์แหะออก-จิตรเสน เสนาคนหนึ่งของพระองค์ เอามนต์วิเศษใส่ไว้ในอกของจิตรเสน แล้วพาจิตรเสนเข้าไปนั่งหน้าม่าน ที่กั้นนางไว้ มีท้าวนางต่าง ๆ นั่งแวดล้อมเฝ้าอยู่ พระสรรพลีธิ์กับจิตรเสนต่างสนทนาโต้ตอบกันเอง ถึงนิยายปริศนาเรื่องหนึ่ง ตอนท้ายเรื่องพระสรรพลีธิ์ก็ตั้งคำถามให้จิตรเสนตอบ เมื่อจิตรเสน ตอบออกไป นางสุพรรณโสมภินดา ก็พูดคัดค้านออกมาจากในม่าน ดนตรีประโคมเมื่อทุกคนได้ยินเสียง นางพูด พระสรรพลีธิ์ก็เจรจานิยายปริศนาต่ออีก ๒ เรื่อง นางสุพรรณโสมภินดาเจรจาค้านคำตอบ ปริศนาทั้ง ๒ เรื่อง ดนตรีประโคมทุกครั้งทีนางพูดจบ เป็นอันว่าพระสรรพลีธิ์ได้เสกสมรสกับ นางสุพรรณโสมภินดา อยู่ด้วยกันนางที่เมืองศิริพัชรถึงสามปี จึงเตรียมลาพ่อตาแม่ยายพานางสุพรรณโสมภินดา กลับเมืองอลิเกะ แต่ต้องรบกับเจ้าชายสามองค์ซึ่งผัดหวังที่ไม่ได้แต่งงานกับนางสุพรรณโสมภินดา พระสรรพลีธิ์ชนะจึงลาพ่อตาแม่ยายพานางสุพรรณโสมภินดา กลับเมืองของตน เดินทางผ่านป่าใหญ่มา

ระหว่างพักทัพนอนหลับอยู่กับนางที่ในป่า ยักษ์กาลจักรเจ้าเมืองนคินทร์เหาะผ่านเห็น พระสรรพลีธิ์นอนหลับอยู่กับนางสุพรรณโสมภินดา นึกรักนางจึงร่ายมนต์ให้หลับไหลทั้งกองทัพ แล้ว อุ้มนางสุพรรณโสมภินดาไปเมืองของตน พยายามเล่าโลมอ้อนวอนนาง ๆ ก็ไม่พูดด้วย นางตั้งสัตย์ไว้ในใจว่าจะภักดีต่อพระสามพระองค์เดียว

เมื่อพระสรรพลีธิ์ตื่นขึ้นไม่เห็นนางก็เศร้าโศกออกติดตามหานาง จนได้พบดาบสชื่อนรเชษฐ พระดาบสสงสารจึงบอกสถานที่ให้ไปตามนางถึงเมืองยักษ์ รบกับกาลจักรและได้ช่วยชนะ จึงพานาง กลับอลิเกะธานี เสวยสุขอยู่ด้วยกันตลอดมา

ความต่อไปนี้ขอเชิญคำฉันท์บางบทมาให้ท่านผู้ฟังได้พิจารณาพระปรีชาสามารถในการ ทรงเลือกใช้ค่าง่าย ๆ มาแต่งฉันท์ที่มีลักษณะการใช้ครุ ลหุยากยิ่งดังกล่าแล้ว และก็ฟังไพเราะทั้ง รสคำ รสความ และเสียงของคำเมื่ออ่านดัง ๆ ผู้ฟังจะได้รสได้อารมณ์ เพราะเข้าใจความได้ง่าย ทั้งชวนอารมณ์ซาบซึ้งในความรักของยักษ์กาลจักรที่พรรณนาตัดพ้อนางสุพรรณโสมภินดา ฉันท์ที่เชิญ มานี้เป็นบทสัททูลวิกิพิศฉันท์

“รักนุชนุชชะปรักและหักหทยะลาญ

หมายสมรมมอบสมมาน

ไมตรี

ท่ายืนทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า
“อัญชยภรณ์มณฑิตเชษฐี
สุดชาติตติยวงศ์
เป็นปิ่นชินบุตรล้ำสงฆ์
ศิลาภรณ์พรหมจรรย์
เถลิงอาวาสเวียงเซตวัน
ทพากย์พจนะพิบูลย์
บรรยายยศพุทธานุกร
คือ สรรพสิทธิ์กษัตรา ฯลฯ

ชินโรสศรี

จตุปารีสุทธิทรง

เกลากล่าวกลฉิน-

ปางเป็นอดิศูรย์

ขอท่านผู้อ่านได้โปรดหา “สรรพสิทธิ์คำฉันท์” อ่านเพื่อความเพื่อเจริญหู เจริญใจ เจริญปัญญา แล้วจะเกิดความภาคภูมิใจใน “รัตนกวี” ของชาติไทยพระองค์นี้ ผู้ทรงมีพี่พระโอรส มีพระปรีชา พระสติปัญญายอดเยี่ยมจะหา และผู้ประทานคำทำนายนายเป็นกำลังใจแก่กวีทั้งหลายในกาลต่อมาว่า

“กวี ฤ แล้งแหล่งสยาม”

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๓๓

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์

หม่อมราชวงศ์แสงสุรีย์ ลดาวัลย์ เรียบเรียง

พระอิสริยยศฐานันดร และการศึกษา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เป็นพระราชโอรสลำดับพระองค์ที่ ๔๑ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติ ณ วันเสาร์ เดือน ๔ ขึ้น ๙ ค่ำ ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๒๕ พระวิมาดาเธอฯ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เป็นพระชนนี เมื่อประสูติ พระชนนียังดำรงพระยศเพียงพระอรรคชายาเธอ หม่อมเจ้าสาย ดังนั้น พระโอรสของพระองค์จึงดำรงพระยศเมื่อแรกประสูติเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ายุคลทิฆัมพร แต่ถ้าจะถือกันตามธรรมเนียมเก่าอันได้ตราไว้ในกฎหมายเทียบบาลฉบับกรุงศรีอยุธยา ที่ยังคงใช้อยู่ในสมัยต้นยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ในบทอันว่าด้วยราชกุมารศักดิ์พระยศของท่านต้องเป็นเจ้าฟ้าฯ เพราะกฎหมายฉบับดังกล่าวท่านตราไว้ว่า “ราชกุมารเกิดด้วยพระอัศรมเหษี เป็นสมเด็จพระหน่อพระพุทธเจ้า อันเกิดด้วยแม่ยั่วเมือง เป็นพระมหาอุปราชเกิดด้วยลูกหลวง กินเมืองเอก เกิดด้วยหลานหลวง กินเมืองโท เกิดด้วยพระสนม เป็นพระเยาวราช” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ธรรมเนียมราชสกุลในกรุงสยาม” ถึงคำว่าลูกเธอกินเมืองว่า แต่ก่อนพระมหากษัตริย์ท่านส่งพระราชโอรสของท่านไปครองเมืองจริง ๆ พลเมืองเรียกราชโอรสที่เป็นเจ้าครองเมืองว่า “เจ้าฟ้า” ต่อมาเมื่อเลิกธรรมเนียมส่งลูกหลวงไปครองเมืองแล้ว ชาวเมืองก็ยังคงเรียกเจ้านายที่ทรงศักดิ์ มีพระยศถึงชั้นลูกหลวงกินเมืองว่า “เจ้าฟ้า” จนในที่สุดคำนี้ได้กลายเป็นพระยศเจ้านายไป แต่ชะรอยจะมีตัวอย่างในแผ่นดินสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้พระราชทานพระยศพระราชโอรสของท่านที่ประสูติแต่หม่อมเจ้าพรรณรายว่า พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจิตรเจริญ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีอาจที่จะโปรดเกล้าฯ ให้พระโอรส-ธิดาของท่านที่ประสูติแต่พระอัครชายาหม่อมเจ้า เป็นเจ้าฟ้าแต่ประสูติได้ ต้องให้ดำรงพระยศเพียงพระองค์เจ้าไปก่อน จนกระทั่งต่อมาราวปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยศพระอรรคชายาเธอหม่อมเจ้าขึ้นเป็นพระองค์เจ้าแล้ว จึงโปรดให้เฉลิมพระยศพระราชโอรส-ธิดาในพระอรรคชายาเธอทุกพระองค์ขึ้นเป็นเจ้าฟ้า แต่ยังคงให้ใช้คำนำพระนามว่า พระเจ้าลูกยาเธอ หรือพระเจ้าลูกเธออยู่ตามเดิม แล้วโปรดให้เพิ่มพระเกียรติยศเป็น “สมเด็จพระ” ใช้คำนำพระนามว่า สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ หรือสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในกาลต่อมา สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า-ยุคลทิฆัมพร เพิ่มพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้า และพระราชทานพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระนามว่า “สมเด็จพระ

พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร จุฬาลงกรณ์ราชวรวงศ์ อุกภัยพงศพิสูทธิ วรุตโมภโต สุชาติบรมนาถ ราชกุมาร” และได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม ทรงพระนามกรมว่า “กรมหมื่นลพบุรีาติศร” ในวงแห่งพระประยูรญาติที่ใกล้ชิด และในสำนักพระอรรคชายาเธอฯ ผู้ทรงเป็นพระชนนีเรียกพระองค์ท่านว่า “สมเด็จพระชาย” แทนการออกพระนาม

ลूपิทศักราช ๒๔๔๐ เมื่อ “สมเด็จพระชาย” เจริญพระชนมายุ ๑๕ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เสด็จประพาสยุโรปด้วย โดยได้ทรงกำหนดไว้ว่า เมื่อเสร็จสิ้นการเสด็จเยือนประเทศต่าง ๆ แล้ว จะเลยโปรดให้พระราชโอรสพระองค์นี้ไปประทับเพื่อทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ สำหรับที่จะได้สำเร็จวิชาชั้นสูงกลับมาปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองสืบไปในภายหน้า ทรงตั้งต้นการศึกษาด้วยวิชาสามัญและภาษาในโรงเรียน “แฮร์โรว์” จบแล้วจึงเข้าศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ในสาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง และวิชาประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอนกราบบังคมทูลไปยังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นระยะ ๆ นั้น ปรากฏว่าทรงมีพระปรีชาฉลาดเฉียบแหลม มีพระอุตสาหะต่อการศึกษา จนกระทั่งทรงสอบไล่ได้เป็นแบชเลอร์ออฟอาร์ตแห่งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์

“สมเด็จพระชาย” นอกจากจะทรงมีสติปัญญาปราดเปรื่องและเอาพระทัยในการเรียนแล้ว ยังโปรดกีฬาแข่งเรือ สามารถทรงถือท้ายเรือกรรเชียงได้ดี จนมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ที่ทรงศึกษาอยู่ได้คัดเลือกพระองค์ให้ทรงทำหน้าที่ถือท้ายเรือกรรเชียงที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ส่งเข้าแข่งประเพณีประจำปีกับมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และพระองค์ก็สามารถทรงนำเรือของมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ชนะถึง ๒ ปีซ้อนกัน ทางมหาวิทยาลัยจึงได้ถวายรางวัลเรือแข่งจาริกนามนายท้ายและพลกรรเชียงวันเดือนปีที่แข่งขันได้ชัยชนะ ถวายไว้เป็นเครื่องตอบแทนความสามารถในทางกีฬาอันอยู่ในความนิยมอย่างยิ่งของมหาชนในประเทศอังกฤษ

รับราชการสนองพระมหากษัตริย์คุณในกระทรวงมหาดไทย

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้เสด็จกลับมารับราชการสนองพระเดชพระคุณที่กระทรวงมหาดไทย ในตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง และเจ้ากรมพลัมภ์ ေးยชื่อกรมนี้คนในสมัยปัจจุบันคงไม่ทราบว่ามีหน้าที่ทำอะไร จึงขอเรียนไว้ในที่นี้ว่า กรมพลัมภ์มีหน้าที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองราชอาณาจักร หรืออีกนัยหนึ่งก็คือราชการของกรมการปกครองในสมัยปัจจุบันนั่นเอง

ในการที่ได้ทรงสำเร็จการศึกษาชั้นสูงและได้กลับมารับราชการสนองพระเดชพระคุณในหน้าที่อันสำคัญนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์

การเลื่อนกรมจาก “กรมหมื่น” เป็น “กรมขุน” นั้น ดูแต่ผิวเผินอาจเห็นเป็นธรรมดา แต่ในวงการของผู้รู้ประเพณีในราชสำนักเห็นว่าได้พระราชทานเกียรติแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร อย่างสูงยิ่ง เพราะในสมัยโบราณเมื่อยังมีการส่งพระราชกุมารไปครองเมืองนั้น พระเจ้า

แผ่นดินจะส่งลูกหลวงที่เกิดแต่พระชนนี ซึ่งเป็นลูกหลวงในรัชกาลก่อนไปปกครองเมืองเอก ส่วนลูกหลวงที่เกิดแต่หลานหลวงในรัชกาลก่อนนั้นท่านส่งไปปกครองเมืองโท หรือเมืองที่เล็กกว่ามีความสำคัญน้อยกว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะพ้นสมัยการส่งลูกหลวงไปปกครองเมืองแล้ว แต่ก็ชะรอยจะทรงพระราชศรัทธาในธรรมเนียมโบราณอยู่ จึงทรงเอาชื่อเมืองมาตั้งเป็นพระนามกรมของพระราชโอรส เป็นการแจ้งให้ทราบโดยนัยว่า พระองค์ใดที่ทรงใช้ชื่อเมืองใหญ่เป็นพระนามกรม ก็แสดงว่าได้พระราชทานพระเกียรติยศอย่างสูงแก่ราชโอรสที่สำคัญพระองค์นั้น เมืองลพบุรีสมัยหนึ่งเป็นราชธานีที่ ๒ รองลงมาจากกรุงศรีอยุธยา เป็นที่ประทับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การที่ทรงนำเอาชื่อเมืองลพบุรีมาพระราชทานจนเป็นพระนามกรมสมเด็จพระที่นั่งนั้น เห็นได้ชัดว่าได้พระราชทานเกียรติเสมอเจ้าฟ้าที่มีพระชนนีเป็นลูกหลวง จึงเป็นที่ปลื้มปิติในหมู่พระประยูรญาติอันใกล้ชิดโดยทั่วกัน ที่นำมาเล่านี้ หวังที่จะให้เป็นเกร็ดความรู้อันเกี่ยวกับราชประเพณีของไทย เพื่อท่านผู้ฟังจะได้ทราบโดยทั่วกัน

เลื่อนขึ้นดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช

ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจันทราทิพย์มณี กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น ได้ทรงไต่รถรองทั้งด้วยพระองค์เอง และกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเห็นชอบแล้วว่า จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง อาจจะบังเกิดความยุ่งยากที่เกิดขึ้นทางบักซ์ได้ได้ จึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระองค์นี้ออกไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช

อันหัวเมืองทางบักซ์ได้นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในทางยุทธศาสตร์และทางเศรษฐกิจ แต่ก็เป็นหัวเมืองที่ยากแก่การปกครองด้วยเช่นกัน เพราะพลเมืองในท้องถิ่นมีศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีแตกต่างออกไปทำความเข้าใจกันยาก ประกอบทั้งความอุดมสมบูรณ์ในทรัพยากรธรรมชาติก็มีมาก เป็นที่ปรารถนาของประเทศมหาอำนาจยิ่งนัก ที่ข้าราชการขึ้นมาก็คือมีชายแดนติดต่อกับอาณานิคมของเขา มีพลเมืองที่มีเชื้อชาติศาสนาและวัฒนธรรมเหมือนกับคนในแผ่นดินที่เป็นอาณานิคม เขาจึงพยายามหาโอกาสอยู่ทุกลมหายใจที่จะให้มีเหตุอันไม่ราบรื่นในภูมิภาคนั้น เพื่อเขาจะได้หาโอกาสผนวกดินแดนบักซ์ใต้ของสยามเข้ารวมเป็นอาณานิคมของเขาด้วย รัฐบาลสยามรู้ตัวในเรื่องเหล่านี้ ได้พยายามแก้จุดอ่อนต่าง ๆ อันจะพึงบังเกิดขึ้นแก่หัวเมืองบักซ์ใต้ วิธีหนึ่งที่รัฐบาลสยามแก้ไขในสมัยนั้นก็คือแก้ไขให้มีการปกครองหัวเมืองบักซ์ใต้ให้มีเอกภาพขึ้น คือไม่ปล่อยให้แต่ละเมืองปกครองกันเอง ซึ่งทำให้การปฏิบัติราชการเป็นอย่างต่างคนต่างทำ ทำนองพายเรือคนละที่ย่อมยากที่จะให้บรรลุลูกหมายดังที่รัฐบาลกลางมีความต้องการได้ จึงได้รวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ หลาย ๆ เมืองตั้งขึ้น

เป็นมณฑล ส่งข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีศักดิ์สูงกว่าเจ้าเมือง มีความปรีชาสามารถในการปกครองบ้านเมือง และมีคุณสมบัติสำคัญคือเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยขององค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครองสมัยนั้น ออกไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑล ให้หัวเมืองทั้งหลายอันได้กำหนดให้รวมอยู่ในมณฑลนั้น ขึ้นตรงต่อข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑล และให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจปกครองภายในขอบเขตมณฑล โดยสามารถสั่งและบังคับราชการที่ไม่ขัดต่อนโยบายการปกครองของรัฐบาลกลางได้โดยสิทธิ์ขาด

ยุคนั้นในประเทศไทยได้มีการรวมหัวเมืองต่าง ๆ ตั้งขึ้นเป็นมณฑลทั่วทุกภาคของประเทศ แต่ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงมณฑลในภาคอื่นแห่งราชอาณาจักร เพราะไม่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ จะขอกล่าวถึงก็แต่มณฑลในภาคใต้ของราชอาณาจักรซึ่งมีรวมอยู่ด้วยกัน ๔ มณฑล คือ

๑. พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้รวบรวมหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ๖ เมือง คือ ภูเก็ต, กระบี่, ตรัง, ตะกั่วป่า, พังงา และระนอง ตั้งเป็นมณฑลภูเก็ต

๒. พ.ศ. ๒๔๓๙ รวมเมืองนครศรีธรรมราช, พัทลุง สงขลา และบริเวณ ๗ หัวเมือง (ซึ่งได้แก่ ปัตตานี, ยะลา, ยะหริ่ง, ระแงะ, ราห่มัน, สายบุรี, หนองจิก) ตั้งเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช

๓. ในปีเดียวกับที่ตั้งมณฑลนครศรีธรรมราช ได้รวมเมืองชุมพร, ไชยา, หลังสวน และกาญจนดิษฐ์ ตั้งเป็นมณฑลชุมพร (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลสุราษฎร์)

๔. พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้แยก ๗ เมืองในมณฑลนครศรีธรรมราช คือ ปัตตานี, ยะลา, ยะหริ่ง, ระแงะ, ราห่มัน, สายบุรี และหนองจิก ออกจากมณฑลนครศรีธรรมราช ไปตั้งเป็นมณฑลปัตตานี

บรรดามณฑลทั้ง ๔ ทางภาคใต้นี้ ทางราชการถือว่ามณฑลนครศรีธรรมราชมีความสำคัญเป็นศูนย์กลางทั้งทางการปกครอง ทางยุทธศาสตร์ และทางวัฒนธรรมของภาคใต้ ดังนั้นการส่งท่านผู้ใดไปปกครองนครศรีธรรมราชท่านจึงเลือกเฟ้นบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ ทั้งนี้เป็นมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นเมื่อได้จัดเขตการปกครองส่วนภูมิภาคเป็นมณฑล ท่านก็ได้เลือกเฟ้นส่งบุคคลที่เรียกว่าเป็นหัวกะทิของการปกครอง ไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑล ที่ทางราชการได้เลือกเฟ้นส่งออกไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชคนแรกคือ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อยังเป็นพระยาสุขุมนัยวินิต คนที่ ๒ ซึ่งรับตำแหน่งดังกล่าวคือ พระยาศรีธรรมศกราช (เจริญ จารุจินดา) สมัยที่ยังเป็นพระยาชลบุรานุรักษ์ ท่านทั้งสองนี้แม้จะเป็นผู้มีความสามารถในการปกครองอย่างมาก แต่ก็ยังขาดในข้อที่เป็นคุณสมบัติบางประการในการปกครองมณฑลภาคใต้

ผู้ใช้นามว่า ซาลี คิลปรีศมี ได้เขียนไว้ใน ปริญญาานิพนธ์ที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อกุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ความตอนหนึ่งว่า “แม้จะมีความสามารถในการปกครอง แต่ก็ยังมีจุดอ่อนในด้านการศึกษา เช่น พระยาสุขุมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) และพระยาชลบุรานุรักษ์

(เจริญ จารุจินดา) ไม่ได้ผ่านการศึกษามาจากต่างประเทศ เมื่อคำนึงถึงสถานการณ์ของมณฑลแล้ว ถ้ามีการเผชิญหน้าและติดต่อโดยตรงกับมหาอำนาจอาณานิคมอังกฤษแล้ว เมื่อเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาแบบใหม่ อีกทั้งไม่มีความชำนาญแตกฉานในภาษาอังกฤษอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดในสำนวนภาษาที่เป็นแง่มุมของกฎหมายและการติดต่อสื่อสารกับชาวอังกฤษซึ่งเป็นผู้ปกครองรัฐมลายูที่ไปมาติดต่อกันอยู่เสมอ แม้แต่กงสุลอังกฤษที่ตั้งอยู่ที่เมืองสงขลาเองอีกด้วย จุดอ่อนนี้เป็นจุดบอดสำคัญสำหรับผู้มาดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราชที่เป็นตัวแทนของราชธานีในการเจรจาติดต่อกับอังกฤษ นอกจากนั้นการขาดประสบการณ์ในโลกที่กว้างกว่าประเทศไทยก็เป็นจุดจำกัดโลกทัศน์ ทำให้ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เท่าที่ควร”

ความขลุกขลักขัดข้องทางภาษาทำให้ยากและหมิ่นเหม่ต่อความผิดพลาดและไม่เข้าใจกันระหว่างฝ่ายไทยและอังกฤษ ดังที่นายซาลี ศิลปรัศมี เขียนไว้ใน ปรินญาณินพนธ์ บางที่ทางกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นคงพอมองเห็น ดังนั้นสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีอยู่ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ออกไปทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นคนที่ ๓ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๓ ในการนี้ถือได้ว่ากระทรวงมหาดไทยโดยพระบรมราชานุญาตได้เลือก “เพชรน้ำหนึ่ง” ส่งออกไปทีเดียว

ความเหมาะสมในการแต่งตั้ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ออกไปเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราชนั้น ในปรินญาณินพนธ์ของนายซาลี ศิลปรัศมี กล่าวไว้ว่ามีความเหมาะสมด้วยประการต่าง ๆ ดังนี้

“๑. ทรงสำเร็จการศึกษาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง วิชาประวัติศาสตร์ (เกียรตินิยม) ระดับปริญญาตรีและปริญญาโททางด้านอักษรศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ จึงทรงสามารถใช้ภาษาอังกฤษได้อย่างดี นอกจากนี้ที่ทรงรอบรู้กฎหมายระหว่างประเทศ การทูต การเมือง และการปกครองอย่างละเอียดลึกซึ้ง ทำให้ทรงเข้าใจสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปกครองหัวเมืองมลายูของอังกฤษ กับการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ของไทยเป็นอย่างดี

๒. นอกจากจะทรงมีการศึกษาสมัยใหม่แบบตะวันตกแล้ว ยังทรงมีประสบการณ์ในการทำงานในตำแหน่งเจ้ากรมพลัมภัง ควบคุมนโยบายการเมืองการปกครองประเทศมาแล้ว และทรงได้รับอำนาจเต็มที่ในการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ดังนั้นจึงทรงมีอำนาจในการตัดสินใจพระทัยในการปกครองเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้เกิดเสถียรภาพมั่นคงได้อย่างรวดเร็วเพื่อเกิดประโยชน์ต่อการปกครองอย่างแท้จริง ไม่ใช่คอยแต่รับคำสั่งจากรัฐบาลเท่านั้น

๓. และเนื่องจากทรงเป็นพระราชโอรสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดปรานมากพระองค์หนึ่ง ทั้งยังเป็นพระสหายร่วมชั้นเรียนกับข้าหลวงใหญ่สหพันธรัฐมลายูที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์มาก่อน และแม้แต่เจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลฮามิด) ก็ได้สมรสกับคุณหญิงเนื่อง ข้าหลวงในวังของพระมารดาสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งหากจะนับกันไปก็เปรียบเหมือนเครือ

ญาติที่สนิทสนม ทำให้สมเด็จฯ เข้าพระทัยในวัฒนธรรมประเพณีอิสลามเป็นอย่างดี

จากคุณสมบัติดังกล่าวการแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลต่างพระเนตรพระกรรณ ณ มณฑลนครศรีธรรมราช จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งด้วยประการทั้งปวง”

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชด้วยพระปรีชาสามารถ และทรงสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรด้วยความตั้งพระทัย ทำพระองค์เป็นกันเองแก่ราษฎรเสด็จปลอมพระองค์เป็นราษฎรชาวมุสลิมออกไปตรวจท้องที่ตามชายแดนเพื่อจะได้ทรงหยั่งรู้สภาพที่แท้จริง เป็นการดำเนินรอยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถบ่อยครั้ง เป็นผลให้พ้องทั้งข้าราชการและราษฎร ตลอดจนजनบ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย ปัญหายุ่งยากต่าง ๆ เบบางลง เป็นที่พึงพอใจพระราชหฤทัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นพระประมุขของชาติ และเป็นหัวหน้ารัฐบาลผู้บริหารประเทศเป็นอย่างดี ดังพยานหลักฐานที่ปรากฏในลายพระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าฯ ที่มีพระราชทานไปยัง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ “เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร” ดังนี้

“เมืองฮอมเบ็ค วันที่ ๑ กันยายน ร.ศ. ๑๒๖

ถึงชายยกุล

พ่อมีความยินดีนัก ที่ได้รับรายงานอันดี จากกรมหลวงดำรง ในเรื่องการทำงานที่เจ้าได้ทำ เพราะมีความวิตกอยู่มาก ด้วยเห็นว่าคนที่ได้เล่าเรียนเมืองแก้ว มักจะขาดน้ำอดน้ำทน ซึ่งเมืองเราเครื่องจักรมันไม่ตีเหมือนเมืองแก้ว ซึ่งงานมันเสนอขึ้นมาจากผู้น้อย ผู้ใหญ่จะโอบนวยอย่างไรหน่อยหนึ่งก็ได้ แต่ในเมืองเรางานมันเดินจากผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่เสาะแสและไม่มีน้ำอดน้ำทน ผู้น้อยก็พลอยรวนเรไปด้วย ได้เริ่มต้นขึ้นแล้วต้องตั้งตัวให้อยู่ จะได้เป็นที่พึ่งแก่ญาติพี่น้อง

จุฬาลงกรณ์ พร”

ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลและอุปราชบักซ์ใต้ในรัชกาลที่ ๖

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์สนองพระองค์สมเด็จพระบรมชนกนาถก็ได้ทรงเล็งเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงพระปรีชาเหมาะสมที่จะทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชต่อไป เพราะมณฑลนี้มีความสำคัญแก่ราชอาณาจักรไทยอย่างยิ่งจึงโปรดเกล้าฯ ให้ยังคงทรงดำรงตำแหน่งเดิมสืบไป ได้ทรงมีกระแสพระราชดำรัสกับสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ คราวเสด็จพระราชดำเนินเยือนมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ว่า “มณฑลนครศรีธรรมราชมีความสำคัญปานใดมีประจักษ์พยานอยู่แล้ว ดั่งที่ฉันให้เธอผู้เป็นน้องของฉันมาเป็นผู้สำเร็จราชการต่างหูต่างตา เพราะทราบนโยบายของฉันมากกว่าคนอื่น ตั้งแต่อยู่อังกฤษมาด้วยกัน” จากกระแสพระราชดำรัสนี้จะเห็นได้ว่า “สมเด็จชาย” ทรงเป็นน้องคู่ใจ ที่ส่งมาปกครองบักซ์ใต้ต่างพระเนตรพระกรรณของพระองค์ท่านโดยตรง นอกจากนั้นยังมีกระแสพระราชดำรัสต่อข้าราชการและประชาชนที่มาชุมนุมเฝ้าฯ ที่พลับพลา

รับเสด็จ อีกว่า “...นครศรีธรรมราชเคยเป็นราชธานี มีเจ้าเป็นผู้ปกครอง ราษฎรได้เห็นผู้มีอิสริยยศอันยิ่งใหญ่เป็นผู้ปกป้องรักษาให้ได้รับความผาสุกมาแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะได้เห็นเจ้านายชั้นสูงมาเป็นผู้ปกครองนครศรีธรรมราชอีก เราได้มอบพระอนุชาของเรามาให้ราษฎรเพื่อราษฎรจะได้รับความร่มเย็นเป็นสุขต่อไป ให้สมกับตำนานในอดีต...”

ตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลนั้น แต่เดิมขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย ต่อมาในปีพุทธศักราช - ๒๔๕๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้เรียกตำแหน่งนี้ว่า สมุหเทศาภิบาล ผู้สำเร็จราชการมณฑล ขึ้นตรงต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้นทรงพระปรีชาในการปกครอง สามารถนำความเจริญและความสงบมาสู่ท้องถิ่นที่ทรงปกครองสมดังพระบรมราชประสงค์ในทุกกรณี จึงได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งขึ้น ดังนั้นในพุทธศักราช ๒๔๕๙ จึงโปรดให้รวมมณฑลทางภาคบักซ์ได้ ซีกตะวันออก รวม ๓ มณฑลตั้งขึ้นเป็นภาคแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นเป็นอุปราชภาคได้ มีอำนาจปกครองทั้งมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี และมณฑลสุราษฎร์ เต็มที่เสมอพระราชอำนาจของพระองค์เอง

พระกรณียกิจเกี่ยวกับการตั้งกองเสือป่าและกองทหารรักษาวัง

ในมณฑลชายแดนอันมีอาณาเขตติดต่อกับอาณาเขตของมหาอำนาจ ในยุคนั้นมหาอำนาจตะวันตกบีบบังคับไม่ยอมให้สยามมีอิสระเสรีในการตั้งกองกำลังสำหรับป้องกันชายแดน พุศกันให้เข้าใจง่ายก็คือบีบบังคับมิให้ประเทศสยามตั้งกองทหารในมณฑลชายแดนของราชอาณาจักร สัญญาที่บีบบังคับให้สยามจำต้องยอมปฏิบัติเกี่ยวกับการรักษาความมั่นคงแห่งดินแดนของประเทศทำนองนี้ ก่อให้เกิดความปวดร้าวในพระราชหฤทัยแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยิ่งนัก ทรงแสวงหาทางที่จะตั้งกองกำลังรักษาความมั่นคงแห่งราชอาณาจักรให้จงได้ จึงทรงมีพระบรมราโชบายให้ตั้งกองเสือป่าขึ้นทั่วราชอาณาจักร มีพระราชประสงค์ที่จะอาศัย “เสือป่า” เป็นกำลังช่วยทหารป้องกันประเทศในเขตที่สยามมีสิทธิตั้งกองทหารได้ และเป็นกำลังป้องกันประเทศแทนทหารในดินแดนที่มหาอำนาจบีบบังคับไม่ยอมให้สยามตั้งกองทหาร

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงหยั่งทราบในพระบรมราโชบายแห่งสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเป็นอย่างดี จึงเร่งรีบดำเนินการสนองพระบรมราชประสงค์ จัดตั้งกรมเสือป่ามณฑลนครศรีธรรมราชขึ้น ทรงกวัดข้นฝึกรบมให้ทุกคนตระหนักในหน้าที่อันสำคัญของการป้องกันรักษาความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร จนกระทั่งกองเสือป่านี้อยู่ในขีดความพร้อมสูงมาก ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยมาก ที่พระบรมราโชบายทุกอย่างเป็นไปตามพระราชประสงค์เหมือนทรงกระทำด้วยพระองค์เอง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้นเป็นนายพลเสือป่าผู้บัญชาการกองเสือป่าเสนารักษาดินแดนประจำภาคได้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ และเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นสมุหนายกกรมการจัดการลูกเสือประจำภาคได้ เมื่อ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนลายพระราชหัตถเลขาชมเชยเสื่อป่าพระราชทานให้ไปปิดไว้หน้าค่ายหลวงเสื่อป่า ค่ายวัดประตู่ขาว อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช คราวเสด็จเยือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ความว่า

“ผู้บังคับบัญชาเอาใจใส่ในหน้าที่ของตนดีมาก ฝ่ายเสื่อป่าก็ทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจจริง ตั้งหลายกองร้อยยังสามารถรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยไว้ได้อย่างดี ยิ่งเสื่อป่าที่เป็นข้าราชการต่างกระทรวงต่างสังกัดเช่นนี้ ก็ยิ่งหน้าสรรเสริญผู้บังคับบัญชาทุกระดับ ฉันขอชมเชยเสื่อป่ากองเสนาปักษ์ใต้ตั้งแต่นายพลจนพลเสื่อป่า และเมื่อมีความจำเป็นแก่บ้านเมืองแล้ว คงจะได้ทำการสมความปรารถนาของฉันเป็นแน่แท้”

(ลงพระนาม) นายพลเสื่อป่า วชิราวุธ นายกเสื่อป่า

เมื่อคราวที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงนำเครื่องแบบตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกองเสื่อป่ามณฑลนครศรีธรรมราชทูลเกล้าฯ ถวาย พร้อมทั้งกราบบังคมทูลว่า “กองเสื่อป่าและลูกเสื่อมณฑลนครศรีธรรมราชเป็นของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยแท้” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตรัสตอบว่า

“ฉันเป็นคนไทย มีความตั้งใจจะทะนุบำรุงชาติ ศาสนาให้รุ่งเรือง สิ่งใดที่ทำให้สนิทสนมกับกรมเสื่อป่ามณฑลนครศรีธรรมราชได้ ฉันก็ยินดีปฏิบัติทันที” กระแสพระดำรัสนี้แสดงถึงความพึงพอใจพระราชหฤทัย และพระราชทานเกียรติแก่เสื่อป่ามณฑลนครศรีธรรมราช ภายใต้การบังคับบัญชาของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์เป็นอย่างดี

ความสำเร็จในการตั้งกองเสื่อป่ารักษาดินแดนมณฑลปักษ์ใต้ ยังไม่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอบอุ่นพระราชหฤทัยได้เพียงพอ มีพระบรมราชประสงค์ที่จะตั้งกองทหารด้วย ได้ทรงหารือเรื่องนี้เป็นกรลับโดยตรงกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอฯ ทรงพระดำริทุกอย่างโดยรอบคอบแล้วจึงถวายความเห็นประกอบพระราชดำริขึ้นไปเป็นทำนองว่า ถ้าตั้งกองทหารขึ้นเพื่อรักษาความมั่นคงโดยตรงแล้ว ทางมหาอำนาจอาจยื่นประท้วง และอาจหาเรื่องบีบคั้นต่าง ๆ นานาได้ ถ้าจัดตั้งเป็น “ทหารรักษาวัง” พอจะมีทางพูดกับต่างประเทศได้ว่า ตั้งขึ้นเพื่อรักษาพระราชฐานที่ประทับและป้องกันพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนั้นความครางแคลงใจของมหาอำนาจผู้ครอบครองอาณานิคมซึ่งมีดินแดนติดต่อกับภาคใต้ของสยามคงจะไม่บังเกิดขึ้น และคงจะต้องยินยอมรับตามเหตุผลของฝ่ายไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวินิจฉัยแล้วก็ทรงเห็นคล้อยตามพระดำริในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองทหารรักษาวัง กองพันที่ ๓ ขึ้นที่บ้านท่าแพ นครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ พลตรีพระยาสุรราชฤทธานนท์ เป็นผู้บังคับการกรม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ขณะนั้นดำรงพระยศทางทหารเป็นนายพันเอก เป็นผู้บังคับการกรมพิเศษ และทรงเป็นผู้ฝึกสอนยุทธวิธีและยุทธศาสตร์การทหารด้วย

“สมเด็จพระชาย” ทรงฝึกสอนอบรมทั้งทหารรักษาวังและเสื่อป่าเสนารักษาดินแดนมณฑลปักษ์ใต้

ได้ผลเป็นที่พอพระราชหฤทัย จนเกิดมั่นพระราชหฤทัยได้ว่า เมื่อมีการละเมิดอธิปไตยแห่งดินแดนขึ้น กำลังทั้งสองส่วนคงประสานงานกันต่อสู้รักษาอธิปไตยแห่งดินแดนของราชอาณาจักรไว้ได้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานฐานันดรแห่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์รามธิบดี ประกาศว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้วางระเบียบการฝึกหัดสั่งสอนให้ผู้ได้บังคับบัญชา มีความรู้ความสามารถในหน้าที่การงานให้ทันสมัยอยู่เสมอ เห็นว่าเป็นแนวทางที่พิเศษ ในการทะนุบำรุงความเจริญรุ่งเรืองให้กับบ้านเมือง”

ตลอดเวลาที่สมเด็จพระเจ้าทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล สมุหเทศาภิบาล และอุปราช บัณฑิตได้ ทรงใช้สงขลาเป็นสถานที่ตั้งบัญชาการปกครอง ได้ทรงสร้างตำหนักที่ประทับที่เชิงเขาน้อย ด้านทิศใต้ด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ เป็นตึก ๒ ชั้นขนาดกลาง ไว้เป็นที่ประทับสำหรับพระองค์ และพระชายา พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมเขตมงคล (พระธิดาในสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช) ส่วนข้าหลวงมหาดเล็กมีเรือนแถวฝาไม้กระดาน เป็นที่พำนักต่างหาก ไม่ได้ประธานชื่อตำหนักไว้ คนทั่วไปเรียกว่าตำหนักเขาน้อย รัชกาลที่ ๖ เคยเสด็จ มาประทับแรมเมื่อคราวเสด็จ เยือนมลายู เยื้องหน้าตำหนักไปทางทิศตะวันออก สร้างเป็นตึกสองชั้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ชั้นบนเป็นห้องโถงใหญ่จัดเป็นห้องประชุม ชั้นล่างเป็นห้องพักรอก่อนการประชุม ทรงใช้อาคารนี้เป็นที่ประชุมปรึกษาหารือราชการกับเจ้าเมืองและกรมการเมือง ในมณฑลที่ทรงปกครองอยู่ อย่างไรก็ตามแม้จะทรงมีตำหนักถาวรที่สวยงามน่าสบาย แต่ก็ไม่โปรดประทับบนตำหนัก ชอบเสด็จลงไปประทับที่กระท่อมยกพื้นฝาขัดแตะหลังคามุงจากหลังเล็ก ๆ ที่มีลำเนาไม้ล้อมเป็นรั้วธรรมชาติ โปรดให้แขวนกรงนกเขาทั้งเสียงเล็กเสียงใหญ่ไว้ที่กันสาดรอบกระท่อม ส่งเสียงซันกันเจื้อยแจ้วตั้งแต่เช้าจนค่ำ ดูช่างโปรดนกเขาเสียจริง ๆ และทรงเลี้ยงไก่ตอกเป็นฝูงปล่อยวิ่งคุ้ยเขี่ยตามลานบริเวณพลับพลาที่ประทับด้วย

ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และอภิรัฐมนตรี ในรัชกาลที่ ๗

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เวลา ๐๑.๔๕ น. ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง และในเวลาตีสองของคืนนั้นเอง พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่กับท่านเสนาบดีก็ได้ประชุมกัน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เพื่อพิจารณาการสืบราชสันตติวงศ์ ที่ประชุมมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ ถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ตามพระบรมราชประสงค์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาสั่งไว้ โดยวิธีลุกขึ้นจากโต๊ะประชุม คุกเขาลงนั่งกับพื้น ถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ๓ ครั้งพร้อมกัน แล้วต่อจากนั้นที่ประชุมจึงปรึกษากันในเรื่อง “พระบรมนามาภิไธยที่จะทรงใช้เมื่อยังมีได้ทรงรับพระบรมราชาภิเษก” “กำหนดการพระราชพิธีถือน้ำถวายสัตย์ปฏิญาณ” กำหนดให้ใช้กรมทหารเป็นธงพระอิสริยยศสืบต่อไป” นอกจากนั้นก็กำหนดพิธีการที่จะพึงกระทำเป็นการถวายความเคารพแด่พระบาทสมเด็จพระ-

เจ้าอยู่หัวพระองค์ที่เสด็จลวงลับแล้วต่อไป

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ประทับอยู่ ณ ตำหนักเขาน้อย สงขลา พอทาง
กรุงเทพกราบทูลข่าวสวรรคตลงไปให้ทรงทราบ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
ในแผ่นดินก่อน และจะต้องทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ในแผ่นดินใหม่ พระองค์จึงต้องรีบเสด็จ
จากสงขลาเข้ามายังกรุงเทพเพื่อร่วมในงานพระบรมศพ ร่วมในการพระราชพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณ
พระองค์และร่วมในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เป็นการจากตำหนักเขาน้อยซึ่งประทับตลอดมา
เมื่อทรงดำรงตำแหน่ง “ข้าหลวงเทศาภิบาล” “สมุหเทศาภิบาล” และอุปราชปักข์ได้ โดยมีได้มีโอกาส
เสด็จกลับคืนสู่ตำหนักเขาน้อยที่สงขลาอีกเลย เพราะต้องทรงรับหน้าที่เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ และทรงรับหน้าที่เป็นอธิบดีกรมที่ดินที่ปรึกษาราชการแผ่นดินอีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อ
วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

ตามขัตติยราชประเพณี เมื่อพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ
บรมราชาภิเษก จะมีการสถาปนาเฉลิมพระราชอิสริยยศพระราชชายาเดิมขึ้นเป็น สมเด็จพระอัคร-
มเหสี และสถาปนาพระอิสริยยศฐานันดรศักดิ์ สมเด็จพระบรมวงศ์ ให้ทรงพระอิสริยยศฐานันดรศักดิ์สูงขึ้น
ในรัชกาลที่ ๗ ก็ได้ทรงปฏิบัติตามขัตติยราชประเพณีนั้น โดยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ
สถาปนาเฉลิมพระนาม หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี ราชชายา เป็น สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
เฉลิมพระนามสมเด็จพระมเหสีในรัชกาลที่ ๕ ให้มีพระเกียรติยศสูงขึ้น ๒ พระองค์ เฉลิมพระนาม
สมเด็จพระบรมราชปิตุลา ๑ พระองค์ เฉลิมพระเกียรติยศพระราชสัสสุระ ๑ พระองค์ เลื่อนกรม-
สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ ๒ พระองค์ เลื่อนกรมพระอัครชายาเธอ ในรัชกาลที่ ๕ ๑ พระองค์ดังมี
พระนามาภิไธยและพระนามต่อไปนี้

- สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสว่างวัฒนาบรมราชเทวี เป็น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี
พระพันวัสสามาตุจฉาเจ้า ๑

- พระนางเจ้าสุชุมาลย์มารศรี พระราชเทวี เป็น สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุชุมาลย์มารศรี
พระอัครราชเทวี ๑

- เฉลิมพระนาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็น
สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๑

- เฉลิมพระเกียรติยศ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฐาน เป็น สมเด็จพระเจ้า-
บรมวงศ์เธอ ๑

- เลื่อนกรม สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เป็น กรมพระ ๑

- เลื่อนกรม สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนพลบุรีราเมศวร์ เป็น กรมหลวง ๑

- เลื่อนกรมพระอัครชายาเธอฯ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ เป็น พระวิมาดาเธอ กรมพระ ๑

การเลื่อนกรมสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ เป็นกรมหลวงนั้น ในตอนหนึ่ง
แห่งประกาศพระบรมราชโองการยกย่องความดีไว้ว่า “ตั้งแต่เสด็จกลับจากประเทศอังกฤษ เมื่อทรง

สำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์แล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถได้โปรดให้ทรงรับราชการในกระทรวงมหาดไทย เป็นตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง และเจ้ากรมพลัมภ์ แล้วได้เลื่อนเป็นตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชได้โปรดให้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นอุปราชปักษ์ใต้ ได้ทรงสำเร็จราชการทั้งมณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลปัตตานี มณฑลสุราษฎร์ ด้วยกันมาจนตลอดรัชกาล สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงรับราชการสนองพระเดชพระคุณโดยกำลังพระฉันทวิริยอุตสาหอันแรงกล้า กอปรด้วยความสัตย์สุจริตและเมตตาอารี เป็นที่นับถือของบรรดาผู้ซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาทั่วไป ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ได้ทนความลำบากตรากตรำรับราชการบ้านเมืองมาช้านานมีความชอบมาก สมควรเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นกว่าแต่ก่อน

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสให้เลื่อนขึ้นเป็นกรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร จุฬาลงกรณราชรวังศ์ อุกฤษพงศ์พิสุทธ วรุตโมโกโตสุขชาติ บรมนฤนาถราชกุมาร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ คชนาม ทรงศักดินา ๕๐,๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างสมเด็จพระเจ้าฟ้าต่างกรม จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล วิบูลย์ศุภผล สกลเกียรติยศ อีสริยศศักดิ์มโหฬารทุกประการ”

การทรงงานของ “สมเด็จพระชาย” สมัยเมื่อทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย งานใดที่ทรงเห็นว่ายากและมีความสำคัญมักจะทรงเอามาทำเอง เช่นในกรณีที่จะมีการร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการปกครอง ที่เป็นหน้าที่กระทรวงมหาดไทยจะต้องเสนอเป็นพระราชบัญญัติ ตลอดจนการออกกฎกระทรวง สมเด็จพระชายทรงถือเป็นงานอันสำคัญประการหนึ่งจึงได้นำมาทรงตรวจตราแก้ไขด้วยพระองค์เอง เพื่อให้ทั้งพระราชบัญญัติและกฎกระทรวงได้เป็นไปโดยรอบคอบรัดกุม และได้ผลในการปฏิบัติจริง ๆ ไม่เกิดช่องโหว่ เมื่อทรงเห็นว่ามิใช่โรบกพร่องก็ทรงแก้ไข ร่างพระราชบัญญัติและกฎหมายที่สำคัญบางฉบับเมื่อถวयर่างมาไม่วัดกุมเพียงพอ ก็ทรงยกวางข้อความในมาตราที่บกพร่องนั้นเสียเอง

สมเด็จพระชายมักไม่ทรงเขียนแก้หรือยกวางด้วยลายพระหัตถ์ มักโปรดให้นักชวเลขสองหรือสามคนมานั่งจดตามพระกระแสที่ทรงบอกที่เฉลียงบนตำหนักใหญ่ด้านตะวันออกในวังสราวัลย์ พระองค์เองจะทรงพระดำเนินไปมาตลอดเฉลียง ทรงใช้ความคิดไปพลาง เมื่อทรงนึกออกก็ตรัสขึ้นเป็นข้อความในภาษาที่จะใช้ในกฎหมายให้พนักงานชวเลขจดไว้แล้วไปถอดเป็นถ้อยคำลำดับลงในพระราชบัญญัติหรือกฎกระทรวงนั้น ๆ อีกต่อหนึ่ง และเหตุที่ต้องใช้นักชวเลขถึง ๓ คน ก็เพราะเรื่องใดที่ทรงคิดออกได้อย่างปลอดภัยไปแล้ว จะตรัสติดต่อกันเรื่อยไปโดยไม่หยุดชะงักและหยุดทรงพระดำเนิน ที่ได้นำวิธีทรงงานบางอย่างของ “สมเด็จพระชาย” มาเล่านี้เป็นเรื่องเล็กน้อยก็จริง แต่ก็เป็นเรื่องชี้ให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพประการหนึ่งของพระองค์ท่าน

สำหรับงานสำคัญที่สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงปฏิบัติเพื่อสนองคุณประเทศชาติ และสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชผู้ทรงเป็นพระประมุข

ของประเทศ ในระหว่างที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และอภิรัฐมนตรีนั้นมามาก แต่จะขอหยิบยกขึ้นมากล่าวก็แต่เรื่องการที่ทรงเป็นกำลังดำเนินการสนองพระราชประสงค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่องที่จะให้ประชาชนได้มีส่วนในการปกครองบ้านเมืองของตนเองโดยเริ่มต้นจากระดับท้องถิ่นขึ้นไป

คงเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๗ แห่งราชอาณาจักรสยาม พระองค์ก็ทรงมีพระราชดำริที่จะให้สยามได้มีรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศ เปิดโอกาสให้ราษฎรมีสิทธิมีเสียงในการปกครอง แต่พระราชดำริก็ติดขัดยังกระทำไปโดยเร็วไม่ได้ ทรงได้รับการคัดค้านจากบุคคลหลายฝ่าย โดยเฉพาะคณะอภิรัฐมนตรี ผู้มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาในราชการแผ่นดิน ซึ่งประกอบด้วยเจ้านายชั้นสูง ท่านยังไม่เห็นพ้องด้วยพระราชดำริในการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ โดยเร่งด่วน ควรต้องให้ค่อยเป็นค่อยไป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงหันไปเร่งรัดให้จัดให้มีการปกครองท้องถิ่นแบบใหม่ ในรูปเทศบาลแบบทดลองขึ้น เพราะการปกครองแบบนี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนมีเสียงในการดำเนินการปกครองท้องถิ่นของตน อันเป็นวิธีการเบื้องต้นที่จะให้ประชาชนเข้าใจในรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยสำหรับก้าวขึ้นไปปกครองประเทศ เมื่อได้พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองประเทศแล้ว จะได้ช่วยกันนำประเทศไปในทางที่ถูกที่ควร ได้ตลอดปลอดโปร่ง ในก้าวแรกได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชบัญญัติการจัดบำรุงสถานที่ชายทะเลทิศตะวันตก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ และได้ทรงเร่งรัดจะให้มีการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลทั่วราชอาณาจักรรวมทั้งกรุงเทพมหานครด้วย

เรื่องการจัดจัดการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาลนี้ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้กราบบังคมทูลรับที่จะสนองพระเดชพระคุณเต็มที่ ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เคยเสด็จพระราชดำเนินไปที่วังลดาวัลย์อันเป็นประทับสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอทั้งสองต่อสองในห้องรับแขกชั้นล่าง หลังจากนั้นไม่นานนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งให้นาย อาร์. ดี. เครก (พระสหายสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอทั้งสองครั้งยังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ซึ่งรัฐบาลสยามได้จ้างมาเป็นทีปรึกษากรมทะเบียนที่ดิน) เป็นประธานร่วมกับข้าราชการฝ่ายไทย ซึ่งโปรดให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยคัดเลือกอีก ๒ นาย คืออำมาตย์เอก พระยาภุชฌามรพัทร ผู้ชำนาญการบัญชีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และพระยาจินดารักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม (ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการสุขาภิบาล) เป็นกรรมการสำรวจงานสุขาภิบาลตามหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร และได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ไปดูงานในประเทศใกล้เคียง เช่น ชวา สิงคโปร์ ฮองกง และฟิลิปปินส์ และสำหรับนาย อาร์. ดี. เครก นั้น พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เดินทางไปดูงานในประเทศยุโรปด้วย เมื่อนาย อาร์. ดี. เครก กลับมาได้ทำรายงานถึงลักษณะเทศบาลในเมืองต่างๆ ที่ได้ไปดูงานมา พร้อมทั้งเสนอความเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเทศบาลที่จะตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ ผ่านกระทรวงมหาดไทยขึ้นมา สมเด็จพระเสนาบดีทรงพระดำริว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ และจะเป็นต้นรากของการปกครองระบอบประชาธิปไตยต่อไป ทั้งจะเป็นงานในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย

ตลอดไปด้วย จึงทรงตั้งกรรมการขึ้นพิจารณารายงานของนาย อาร์. ดี. เครก เสียก่อน กรรมการพิจารณาประกอบด้วย อธิบดีกรมนคราธร สมุหพระนครบาล และอธิบดีกรมสาธารณสุข เมื่อผ่านกรรมการพิจารณาแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตจึงนำรายงานของนาย อาร์. ดี. เครก และบันทึกของคณะกรรมการขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๗๓ พร้อมกับกราบบังคมทูลว่า “การปรับปรุงแหล่งชุมชนให้มีรูปการปกครองแทนเทศบาลนั้นจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยและความร่วมมือจากส่วนราชการหลายแห่ง ฉะนั้นควรร่างพระราชบัญญัติเทศบาลขึ้นก่อน ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ตั้งกรรมการร่างพระราชบัญญัติขึ้นแล้ว เมื่อพระราชบัญญัติได้รับการพิจารณาเห็นชอบแล้ว จึงสมควรจัดการเทศบาลในกรุงเทพฯ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชบันทึกระราชทานลงมายังกระทรวงมหาดไทยว่า “รายงานนี้เห็นว่าดีมาก เรื่องที่แนะนำให้จัดการนั้น ฉันมีความเห็นพ้องด้วยเป็นส่วนมาก และในขั้นต้นนี้ก็หาได้มีความประสงค์ให้ทำอะไรไปมากกว่าที่กรรมการเสนอขึ้นมา ที่จริงไม่ได้ว่าจะให้มีการวัดเลยด้วยซ้ำ แต่ถ้าให้มีได้สำหรับเมืองโต ๆ ก็อาจเป็นประโยชน์ดี

สำหรับกรุงเทพฯ นั้นน่าจะคิดไว้เหมือนกัน เห็นว่าทำตามรูปคล้ายอย่างที่ตั้งศป. และช่องกงเลือกระเบียบที่เหมาะสมระหว่างวิธีของสองเมืองนั้นก็น่าจะทำได้

เรื่องนี้ควรเสนอเสนาบดีสภา ให้ส่งสำเนาให้แต่บัดนี้

ฯลฯ

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก”

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อได้เสนอสำเนารายงานกรรมการและพระราชบันทึกร่างกฎหมายพิจารณาที่ประชุมมีมติให้ส่งร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไปให้กรมร่างกฎหมายพิจารณา

ในหนังสือ “พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหา-ประชาธิปไตย พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” ได้เขียนอธิบายความตอนนีไว้ว่า “กรมร่างกฎหมายรับร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไปพิจารณาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๓ (กุมภาพันธ์) จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ ก็ยังมีได้กราบบังคมทูลถวายความเห็น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการมีหนังสือเตือน ๒ ครั้ง ครั้งแรกวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ กระทรวงยุติธรรมตอบชี้แจงให้ทราบ ว่า เหตุที่ล่าช้าเนื่องจากต้องแปลกฎหมายต่างประเทศที่ต้องการเปรียบเทียบเป็นภาษาไทย ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ (ปลายปี) ราชเลขาธิการเตือนไปอีกว่า มีพระราชประสงค์จะให้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติเสร็จสิ้นโดยเร็ว แต่เนื่องจากขณะนั้นกรมร่างกฎหมายมีงานพิจารณาร่างพระราชบัญญัติอื่น ๆ ที่สำคัญและเร่งด่วนหลายฉบับ เช่นเรื่องเกี่ยวกับภาษีอากรเป็นต้น ฉะนั้นจึงทรงรับร่างพระราชบัญญัติเทศบาลไว้ก่อน ร่างพระราชบัญญัติเทศบาลยังคงไม่ได้รับการพิจารณากระทั่งเกิดการปฏิวัติในเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕”

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ก็ได้สิ้นพระชนม์เสียก่อนที่จะได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชบัญญัติเทศบาล ที่ได้ทรงอุตสาหะเตรียมดำเนินการสนองพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ต้น

วาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานครอันประดิษฐานมาครบ ๑๕๐ ปี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้เสด็จไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานนั้นทุกวัน ตั้งแต่วันเริ่มงาน วันที่ ๔ เมษายน ในวันที่ ๖ เป็นวันสำคัญที่สุดของการพระราชพิธีนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารคจากพระบรมมหาราชวัง ไปทรงเปิดปฐมบรมราชานุสรณ์เชิงสะพานพระพุทธรูปตัดฟ้า สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (ฉลองพระองค์ลี้กหลาดสีแดง) ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในพิธีนั้นด้วย วันนั้นไม่แต่เพียงเป็นฤดูร้อน ยังต้องทรงกรำแดดเป็นเวลานาน พระเสโทหลังออกชุ่มฉ่ำฉลองพระองค์ และกว่าจะเสร็จพิธีก็เที่ยงวันล่วงไปแล้ว เมื่อเสร็จงานเสด็จลงประทับบนคาน้ำร้อนที่หน้าวังสกุรี ล่องแม่น้ำเจ้าพระยาจะไปประทับแรม ณ วังบางคอกแหลม ทรงเปลื้องเครื่องแต่งพระองค์ที่เปียกชุ่มด้วยพระเสโท แล้วประทับรับลมอยู่บนคาน้ำร้อนนั้น การกระทุ้งร้อนแล้วมากระทุ้งเย็นอย่างรวดเร็วทำให้มีพระอาการไม่ทรงสบาย ตั้งแต่เรือยังไม่ถึงตำหนักบางคอกแหลม และพอเรือถึงก็เสด็จลงจากเรือเพื่อทรงพระดำเนินขึ้นตำหนักที่ปลูกลึกเข้าไปจากชายฝั่งไม่ได้ คงบรรทมอยู่ในเรือนั้นโดยไม่ยอมให้ถอยเรือเพื่อเชิญเสด็จไปประทับวังสกุรี จนความได้ทราบถึงเบื้องยุคลบาท โปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กหลวงที่ใกล้ชิดไปบางคอกแหลม กราบทูลถึงพระราชกระแสรับสั่งให้เชิญเสด็จกลับไปประทับที่วังสกุรี โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์ แพทย์ใหญ่ทหารเรือซึ่งเป็นแพทย์ประจำพระองค์อีกหน้าที่หนึ่งด้วยนั้น ไปคอยเฝ้าถวายตรวจรักษาที่วังสกุรีอยู่แล้ว นั้นแหละจึงทรงยินยอมเสด็จกลับ แต่พอมาถึงท่าวสกุรีพระอาการก็มากขึ้น นายแพทย์เห็นว่าถ้าจะให้เสด็จโดยรถยนต์ต่อไปยังวังสกุรีอีก จะทำให้ไม่ทรงสบายมากขึ้นอีก จึงต้องจัดให้ประทับที่พระตำหนักแพท่าวสกุรี หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์และแพทย์ผู้เชี่ยวชาญอื่น ๆ จะได้ถวายตรวจและรักษาโดยรีบด่วน แต่ก็ไม่สามารถช่วยประคับประคองพระชนม์ชีพไว้ได้ ได้สิ้นพระชนม์ลง ณ พระตำหนักแพ ท่าวสกุรี เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลา ๑๕ นาฬิกา ๕ นาที สิริรวมพระชนมายุ ๕๐ พรรษา ตามหลักฐานทางราชการแจ้งเหตุสิ้นพระชนม์ว่า สิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคพระหทัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จฯ พระราชทานน้ำสรงพระศพ และโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระศพบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน ณ ตำหนักใหญ่วังสกุรี และโปรดให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๖๐ วัน กับโปรดให้จัดงานพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ อนึ่ง ได้พระราชทานพระโกศทองใหญ่ คือพระโกศชั้นสูงสุดสำหรับทรงพระบรมศพพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระอัครมเหสีให้ทรงพระศพด้วย และตามหมายกำหนดการ กระทรงวัง ก็กำหนดให้ผู้ไปในงานพระราชทานเพลิงพระศพแต่งกายเต็มยศ ประดับเครื่องขัตติยราชอิสริยาภรณ์ มหาจักรีบรมราชวงศ์

หลวงคเชนทรามาตย์ (นายเสนห์ หุ้มแพร) มหาดเล็กในรัชกาลที่ ๖ ผู้ซึ่งภายหลังโปรดเกล้าฯ

ให้โอนมารับราชการทางกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่นายเวรพิเศษประจำพระองค์สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ (ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่) เล่าว่า เมื่อคณะราษฎรได้ตกลงกันว่าจะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ นั้น ได้มีการประชุมกำหนดแผนการและวิธีการลงมือเข้าจับบุคคลสำคัญในระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช โดยมีผู้เสนอให้ทำการในวันที่ ๒๖ หรือ ๒๗ พฤษภาคม ซึ่งจะมิงานบำเพ็ญพระราชกุศล ๕๐ วัน พระศพสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เพราะในวันดังกล่าว ทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบรมราชวงศ์ผู้ทรงมีอำนาจในการปกครองประเทศ จะเสด็จไปชุมนุมกันในการพระราชกุศลที่วังลดาวัลย์โดยพร้อมหน้า ถ้าล้อมจับเสียทีเดียว ณ จุดเดียวกัน จะได้เจ้านายไว้เป็นประกันความปลอดภัยของคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองหลายพระองค์ หลวงประดิษฐมนูธรรม บุคคลสำคัญคนหนึ่งในคณะราษฎรได้ห้ามปรามไว้ โดยให้เหตุผลว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอทรงทำประโยชน์แก่บ้านเมืองไว้มาก แม้จะสิ้นพระชนม์แล้วก็ควรถวายพระเกียรติยศ อย่าไปรุกรานในงานพระศพท่าน ดังนั้นที่ประชุมจึงเปลี่ยนวันและเปลี่ยนแผน การยึดอำนาจการปกครองไปกระทำในวันที่ ๒๔ มิถุนายน โดยวิธีแยกย้ายกันไปเชิญพระองค์พระบรมราชวงศ์เป็นองค์ประกัน ดังเหตุการณ์ที่ได้ปรากฏจนเป็นที่ทราบอยู่แล้วโดยทั่วกัน

พระทายาท

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เมื่อได้ทรงสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษแล้ว สมเด็จพระบรมชนกนาถก็ได้พระราชทานวังที่ทรงจัดซื้อและจัดสร้างด้วยเงินส่วนพระองค์ให้เป็นที่ประทับ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอทรงตั้งชื่อวังที่ได้รับพระราชทานนี้ว่า “วังลดาวัลย์” (คือสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ในปัจจุบัน) และได้ทรงขอ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงเฉลิมเขตมงคล พระธิดาในสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ (ภายหลังทรงพระยศเป็น จอมพลสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช) ที่ประสูติแต่หม่อมแม่ัน ภาณุพันธ์ ชายาหลวง ให้ทรงเศกสมรสด้วย ทรงมีพระโอรส ๓ พระองค์ คือ

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรรมงคลการ

พระองค์เจ้าหลานหลวงทั้ง ๓ พระองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเกียรติยศพิเศษ โดยมีพระบรมราชโองการกำหนดไว้ว่า “ให้มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า” ในบรรดาพระเจ้าวรวงศ์เธอ และพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าทั้งหมด ก็มีแต่พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร ในสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต อีกพระองค์หนึ่ง ที่โปรดเกล้าฯ ให้มีบุตรมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ส่วนพระองค์เจ้าชั้นหลานหลวงนอกนั้น ไม่ว่าจะทรงเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ หรือพระวรวงศ์เธอ บุตรต้องมีบรรดาศักดิ์เป็นหม่อมราชวงศ์ทั้งสิ้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงรับราชการในมณฑลภาคใต้ แต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึง ๒๔๖๘ เป็นเวลา ๑๕ ปี ได้ทรงสร้างตำหนักเขาน้อยเป็นที่ประทับด้วย

เงินส่วนพระองค์ แต่ครั้นเมื่อทรงย้ายเข้ามาประทับที่ “วังลดาลัย” ในกรุงเทพฯ แล้ว ได้ประทาน
ตำแหน่งเขาน้อยที่สงขลาให้เป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัด โดยมีได้ทรงเรียกร้อยมูลค่าเป็นค่าชดใช้จากทาง
ราชการแต่อย่างใด นี่คือน้ำพระทัยของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ในพระบรมราชจักรีวงศ์ซึ่งทรงอุทิศทั้งพระกำลัง
ปัญญา กำลังกาย ตลอดจนทรัพย์สมบัติส่วนพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่ราชการแผ่นดิน

ออกราชการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๙ และ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๒

หนังสืออ้างอิง

๑. ราชสกุลวงศ์ ฉบับรวบรวมโดยกรรมการหอสมุดสำหรับพระนคร
๒. พระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๕ ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย
(ภาค ๑ เกี่ยวกับการปรับปรุงงานปกครอง)
(ภาค ๒ การปกครองบริเวณ ๗ หัวเมือง และประเทศราชแดน
มลายู) กระทรวงมหาดไทยจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๘
๓. ปริญญานิพนธ์เรื่องการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ
กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ โดยนายชาติ ศิลปรัศมี ที่ทำเสนอต่อ
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
(จากห้องสมุดกระทรวงมหาดไทย)
๔. เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย เล่ม ๑ ฉบับหอพระสมุดสำหรับพระนคร
เล่ม ๒ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมโดยกรมศิลปากร
๕. พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ฉบับที่ระลึกในการพระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์
ซึ่งรัฐสภาจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๔
๖. กฎมณฑลยัยบาลกรุงศรีอยุธยา ฉบับปรับปรุงใช้ต้นยุคกรุงรัตนโกสินทร์
คุรุสภาจัดพิมพ์
๗. ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๘. หมายกำหนดการพระราชพิธีประจำปี พุทธศักราช ๒๔๗๔
พุทธศักราช ๒๔๗๕
เอกสารกระทรวงวังรวบรวมไว้เพื่อใช้ราชการในพระราชสำนัก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

ถ้าท่านที่ไปเกาะสีชัง ท่านจะได้เห็นพระราชวังที่ชื่อ “พระราชวังจุฑาธุชราชฐาน” และวัด “จุฑาธุชธรรมสภา” ท่านที่เป็นนักธุรกิจ ท่านคงจะรู้จักชื่อ วังเพชรบูรณ์ เพราะส่วนหนึ่งเป็นที่กำลังก่อสร้างศูนย์การค้า ส่วนท่านที่สนใจงานช่าง ท่านคงเคยได้ยินชื่อ โรงเรียนการช่างอินทราชัย วันนี้จะขออัญเชิญประวัติและพระเกียรติคุณของเจ้าฟ้าซึ่งพระนามของพระองค์ได้เป็นชื่อพระราชวัง วัด และโรงเรียนที่ได้กล่าวนามมาข้างต้น เจ้าฟ้าพระองค์นี้คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย เป็นพระราชโอรส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เป็นพระชนนี ประสูติที่พระราชวังเกาะสีชัง เมื่อวันอังคารที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นพระอนุชาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นเชษฐาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุที่ประสูติที่พระราชวังเกาะสีชัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ จึงทรงขนานนามพระราชวังที่เกาะสีชังว่า “พระราชวังจุฑาธุชราชฐาน” และทรงขนานนามพระอารามที่ทรงสร้างขึ้น ณ เกาะสีชังว่า “วัดจุฑาธุชธรรมสภา”

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนราชกุมาร ในพระบรมมหาราชวัง เล่ากันว่าทรงสนพระทัยวิชาช่างมาแต่ทรงพระเยาว์ ไม่โปรดการเล่นชุกชนโปรดการปั้นรูปสัตว์ต่าง ๆ ด้วยขี้ผึ้งและทรงสามารถปั้นได้เป็นอย่างดี

ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ประเทศอังกฤษ ระหว่างทรงศึกษาอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถเสด็จสวรรคต ได้เสด็จกลับมากถวายพระเพลิงพระบรมศพ แล้วเสด็จกลับไปทรงศึกษาต่อ จนสำเร็จได้ปริญญาอักษรศาสตร์บัณฑิตจากวิทยาลัยแมคคะเลน ซึ่งอยู่ในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ รวมเวลาที่ทรงศึกษาในประเทศอังกฤษ ๑๓ ปี

ขณะที่ทรงศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น ได้ทรงศึกษาวิชาพิเศษอื่น ๆ อีก ด้วยความสนพระทัยฝึกฝนในวิชาการและด้วยพระปรีชาสามารถ วิชาที่ทรงศึกษานอกเหนือไปจากหลักสูตรของมหาวิทยาลัยคือวิชาดนตรี ทรงศึกษาจนชำนาญการดนตรี สามารถตีตีพิน ๔๖ สาย อย่างโบราณ ซึ่งอังกฤษเรียกว่า “ฮาป” ได้ ฮापเป็นดนตรีที่เล่นยากและในสมัยนั้นยังไม่มีคนไทยคนใดเล่นดนตรีชนิดนี้ได้

วิชาที่ทรงสนพระทัยอีกวิชาหนึ่ง ได้แก่ การละคร ได้ทรงศึกษาวิชาการแสดงประสมรูปแบบแผน และเครื่องแต่งตัวตามยุคสมัยของละครที่แสดงในยุโรป เมื่อเสด็จกลับมาได้ทรงนำมาใช้ประโยชน์เกี่ยวกับการเล่นละครและฟ้อนรำของไทย

วิชาช่างต่าง ๆ ก็ได้ทรงศึกษาขณะประทับอยู่ที่ยุโรป ได้ทรงนำมาใช้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้เสด็จกลับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ซึ่งเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ประจำจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาขึ้นใหม่ ๆ นอกจากจะทรงเป็นอาจารย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว ได้ทรงรับเป็นที่ปรึกษาโรงเรียนเพาะช่างด้วย ได้ทรงริเริ่มการสอนวิชาการต่าง ๆ ขึ้นในโรงเรียนเพาะช่างหลายอย่าง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ทรงดำรงตำแหน่งนี้ตลอดพระชนม์ชีพ

เมื่อทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่าง ได้ทรงริเริ่มให้มีการไหว้ครูช่างแบบโบราณขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้ประทานแบบฉบับคัมภีร์สำหรับอ่านโองการและตำราสอนนักเรียนช่างศิลปหัตถกรรมใหม่ เรียกกันว่าคัมภีร์ฉบับ “เจ้าฟ้าจุฑาธุช”

นอกจากนี้ได้ทรงเพียรพยายามที่จะ “เพาะช่าง” ให้สมชื่อของสถานศึกษา ได้ทรงตั้งแผนกช่างทอง แผนกเจียรไนเพชรพลอย และแผนกทำบล็อกลสกรีน เพิ่มขึ้น ในการทำเครื่องถมได้ทรงริเริ่มวิธีทำสกรีนลายเส้นเข้ามาช่วยเรียกกันว่า “ถมจุฑาธุช” ตลอดระยะเวลาที่ทรงดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนเพาะช่างได้เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นที่นิยมเชื่อถือในเรื่องการสอนงานช่าง วิชาการเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าหาที่เปรียบมิได้มาจนปัจจุบัน

โดยที่ทรงสนพระทัยและได้ศึกษาวิชาการละครด้วยขณะเสด็จยุโรป เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานที่พระราชวังประทุมวันครั้งรัชกาลที่ ๔ เพื่อสร้างวังประทับ และพระราชทานนามว่า “วังเพชรบูรณ์” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ได้โปรดให้ชุดสระปลูกบัว จัดทำเกาะแก่ง ปลูกต้นไม้ประดับอย่างสวยงามร่มเย็น แล้วกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรือในสระ พร้อมทอดพระเนตรละครในตอนค่ำ ซึ่งได้ทรงจัดขึ้นแสดงถวายหน้าที่นั่ง

ละครที่จัดแสดงถวายทอดพระเนตร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงนิพนธ์บทละครดึกดำบรรพ์ขึ้นเอง ได้นิพนธ์ขึ้นถึง ๓ เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “สองกวางวิวก” ได้ทรงดัดแปลงมาจากละครว่าเรื่องเบิกโรง ที่กรมพระราชวังบวรมหาดคีดีพลเสพ ทรงนิพนธ์ไว้

เรื่อง “พระยศเกตุ” ทรงถอดเค้าเรื่องมาจากนิทานเวตาล

เรื่อง จันทกินรี เป็นเรื่องสุดดีเกียรติคุณของสตรีที่รักและซื่อสัตย์ต่อสามีอย่างมั่นคง เป็นบทละครที่กะทัดรัด การดำเนินเรื่องกระชับและชวนติดตาม

เรื่องจันทกินรี มีเรื่องย่อ ๆ ว่า ท้าวพรหมทัตเสด็จออกไปล่าสัตว์ในป่า ล่าเนื้อจนเหน็ดเหนื่อยมาถึงใกล้สระน้ำแห่งหนึ่ง ได้ยินเสียงและเห็นจันทกินรีกำลังเล่นน้ำชมธรรมชาติอย่างมีความสุขกับจันทกินรีผู้สามี ท้าวพรหมทัตอยากได้จันทกินรี จึงแฝงศรฆ่าจันทกินรีตาย แล้วพุดจาเล่าโลมให้จันทกินรีไปเป็นเมสสิยูในเมือง จันทกินรีไม่ยินยอม มีการโต้ตอบอย่างเผ็ดร้อนถึงอกถึงใจแล้วบิน

หนีไป เมื่อจันทกนิรีบินหนีไปทำวพรหมทัตก็เสด็จกลับเมือง จันทกนิรีบินกลับมาที่ศพของสามี คร่ำครวญเศร้าโศกจนเทวดาสงสาร ลงมาชุบจันทกนิรีให้ฟื้นคืนชีพ เรื่องจบอย่างมีความสุข

บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องจันทกนิรี มีธรรมชาติของวังเพชรบูรณ์ที่มีสระบัว แมกไม้ชาน้ำ และเกาะแก่งสวยงามร่มรื่นเป็นฉากประกอบ การดำเนินเรื่องมีหลายอารมณ์ ทำให้ผู้ชมไม่รู้สึกละเบื่อ มีทั้งบทรักหวานชื่นระหว่างจันทกนิรีกับจันทกนิร บทตื่นเต้นเมื่อทำวพรหมทัตแผลงศรฆ่าจันทกนิร บทโศกเศร้าวันทของจันทกนิรี การแสดงความรักและความซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่วันทวนไหวกับยศศักดิ์ สิ่งล่อใจที่ทำวพรหมทัตเสนอให้ แล้วจบอย่างหวานชื่นที่ทำให้ผู้ชมสบายใจ การดำเนินเรื่องใช้ถ้อยคำสั้น ๆ ง่าย ๆ มีความหมายชัดเจน ตรงไปตรงมา เพียงอ่านบท ท่านผู้ฟังก็สามารถสร้างมโนภาพได้ว่า ละครดึกดำบรรพ์ที่สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงนิพนธ์และจัดแสดงน่าจะวิจิตรโอฬารเพียงใด จะขอยกบทที่เป็นใจความสำคัญของเรื่องมาอ่านสักเล็กน้อย เป็นบทร้องของเทวดาดังนี้

เวทนาโณมยงนงลักษณ์	กตัญญูตักนันทารักใคร่
นางกำสรวลเศร้าสร้อยน้อยฤทัย	ควรแก้ไขมิให้ต้องทุกข์ทวี
จำจะช่วยชูของค์กนิร	ให้โณมชวยามารศรี
จะได้เป็นตัวอย่างแก่สตรี	ให้ดำรงความดีต่อไป
ในตอนสุดท้ายก่อนปิดม่าน เป็นบทที่เทวดาอวยพร ทรงใช้ถ้อยคำที่กะทัดรัดชัดเจนว่า	
“สองเจ้าจงเป็นสุขสวัสดิ์	อันไพรีพินาศทุกทิศา
ให้ผิวพรรณผุดผ่องลอลองตา	เจริญชนม์พรรษาพันภัยเทอญ”

โดยที่เป็นละครแสดงหน้าที่นั่ง การที่ทรงใช้คำว่า “เจริญชนม์พรรษา” ทำให้ชวนคิดได้ว่า น่าจะได้ทรงแฝงการถวายพระพรไว้ด้วยอย่างแนบเนียน การจัดฉากและการดำเนินเรื่องก็คงจะได้ทรงทำอย่างยอดเยี่ยม เพราะทรงสามารถในงานช่างสาขาต่าง ๆ หลายสาขา กล่าวได้ว่าทรงอัจฉริยะทั้งในทางนาฏศิลป์และวรรณศิลป์

บทละครเรื่องจันทกนิรีนี้ ได้มีผู้นำมาแสดงในที่ต่าง ๆ อีกหลายครั้ง และในรูปแบบต่าง ๆ กัน สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงบุญจิราทร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ต่อมาทรงมีพระโอรส ๑ องค์ และพระธิดา ๑ องค์ กับหม่อมมารดาอื่น คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา และพระองค์เจ้าวราชนนธ์วัช สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ขณะพระชันษาเพียง ๓๒ ปี แม้จะทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ไม่นานนัก แต่พระเกียรติคุณที่ได้ทรงสร้างสรรค์ไว้แก่ทางด้านวิจิตรศิลป์ของไทย ยังคงคุณค่า และเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๓๒

หลวงบุญมาณพพาดิษฐ์

นางสาววนิดา สถิตานนท์ เรียบเรียง

ในบรรดาผู้สร้างสรรค์วรรณกรรม หลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ เจ้าของนามปากกา “แสงทอง” เป็นผู้หนึ่งที่ได้สร้างงานไว้มากและหลากหลาย เพราะเป็นนักเขียนทั้งเรื่องสั้น เรื่องแปล บทละคร บทความ เป็นนักค้นคว้าวิเคราะห์วิจารณ์ รวมทั้งเป็นนักวิพากษ์ แม้ว่าท่านจะถึงแก่กรรมไปแล้ว แต่ผลงานของท่านยังเป็นสมบัติมีค่าที่ให้ไว้แก่วงวรรณกรรมไทย ในวันนี้ จึงขอนำประวัติและผลงานของหลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ มาเสนอต่อท่านผู้ฟัง

หลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ เดิมชื่อ อรุณ บุญมาณพ เป็นบุตรพระยาสัตตยพรตสุนันท์-ธรรมาภิมันท์วรสภาพดี และคุณหญิงปุก สัตตยพรตสุนันท์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ เข้าเรียนเบื้องต้นที่โรงเรียนหม่อมศรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ จากนั้นได้ย้ายไปเข้าเรียนที่โรงเรียนบำรุงสตรีวิทยา โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะ โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย สำเร็จมัธยมแปดใน พ.ศ. ๒๔๕๔ เข้าศึกษาโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แล้วเข้ารับราชการในกรมศุลกากร แล้วย้ายมาอยู่กระทรวงพาดิษฐ์ ได้เป็นหลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ จากนั้นได้ย้ายไปเป็นหัวหน้ากองการสังคีต และที่ปรึกษาการละคร กรมศิลปากร พ.ศ. ๒๔๘๘ โอนมาเป็นหัวหน้ากองกระจายเสียง กรมประชาสัมพันธ์ หลังจากนั้นได้ลาออกมาประกอบอาชีพส่วนตัว

หลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ เริ่มงานเขียนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ นามปากกา “แสงทอง” นั้น ท่านเล่าถึงที่มาไว้ใน “ภาษาและหนังสือ” ตอนหนึ่งว่า “ส่วนที่ถามว่านามปากกาของข้าพเจ้า พ้องกับชื่อลัสมแสงทอง ที่ปลูกในจันทบุรีนั้น ข้าพเจ้าเอาชื่อลัสมมาตั้ง หรือลัสมเอานามปากกาของข้าพเจ้าไปตั้ง

คำ “แสงทอง” เป็นสมบัติของมหาชน ไม่ใช่เป็นของผู้ใดโดยเฉพาะ คำเต็มยศคือ แสงเงิน แสงทอง พจนานุกรมให้คำแปลว่า “แสงที่ปรากฏบนขอบฟ้าทางทิศตะวันออกเมื่อเวลาจะรุ่งสว่าง เมื่อแรกเป็นสีขาว เรียกว่า แสงเงิน แล้วแปรเป็นสีแดงเรียกว่า “แสงทอง” รุ่งอรุณก็ว่า

นามปากกา แสงทอง นี้ ก่อนเป็นนามปากกาของข้าพเจ้าได้เคยเห็นใช้อยู่ใน “หนังสือประตูลิขิต” หนหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าแต่งละครร้องไปให้โรงปราโมทัยเล่น ข้าพเจ้ายังไม่มึนามปากกา หลวงประสานอักษรพรรณ (ช่วง อิศรภักดี) ผู้ตรวจรับบทละคร ถามว่าจะให้ลงนามปากกาว่าอะไร ข้าพเจ้าตอบว่า อะไร ๆ ที่คล้ายนามตัวข้าพเจ้า คือ อรุณ ก็ได้ คุณหลวงประสาน ก็ตั้งให้ว่า “แสงทอง” และได้เริ่มเป็นนามปากกาของข้าพเจ้ามาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕”

นอกจากบทละครแล้ว งานเขียนของหลวงบุญมาณพพาดิษฐ์ ที่เป็นที่รู้จักกันมาก คือ เรื่องแปล ท่านผู้ฟังคงจะทราบดีแล้วว่า การแปลนั้นเป็นทั้งศิลปะและวิชาการ ผู้แปลจะต้องมีความรู้ อย่างลึกซึ้งทั้งภาษาที่จะแปล และความเจนจัดในภาษาไทย จะต้องสามารถถ่ายทอดกันได้ใน

ความหมาย อรรถรส สำนวนโวหาร และระดับของภาษา รู้จักเลือกสรรถ้อยคำให้เหมาะกับถ้อยคำ ในภาษาเดิม หลวงบุญมาณพพาณิชย์ ได้เพียรพยายามแปลเรื่องของ เอฟ. ดับเบิลยู. เบน (F.W. Bain) ทุกเรื่อง ท่านชี้แจงไว้ในคำนำหนังสือเล่มหนึ่งของท่านว่า “ภาษาอังกฤษของ F.W. Bain เป็นภาษาที่ประณีต คมคาย ประกอบด้วยธรรมและสุภาพิต เป็นหนังสือชั้นวรรณวิจิตร ข้าพเจ้าจึงระมัดระวังที่จะให้ได้เนื้อถ้อยกระทงความที่ตรงกับต้นฉบับที่สุด แต่ข้าพเจ้าก็อดแทรกกรรมของ “แสงทอง” เข้าไปด้วยไม่ได้”

ในบรรดาเรื่องแปลของท่านนั้น เรื่อง อติรูป ซึ่งแปลจากภาษาอังกฤษชื่อเรื่อง Bubbles of The Foam ได้รับความนิยมมากกว่าเรื่องใด ๆ ลงพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารรายเดือนชื่อ “ศัพท์ไทย” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านเล่าไว้ในคำนำหนังสือเล่มหนึ่งว่า “ในบรรดาเรื่องของ F.W. Bain สิบสาม เรื่องที่ข้าพเจ้าถอดลงเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า “อติรูป” เป็นเรื่องที่แพร่หลายไพศาลมาก พิมพ์กี่ครั้งก็จำหน่ายหมด มีผู้ขออนุญาตข้าพเจ้าเอาไปแสดงทางวิทยุกระจายเสียง และเล่นละครหลายครั้ง ทั้งได้มีบางโรงเรียนใช้หนังสืออติรูป เป็นหลักสูตรสอนภาษาไทย”

เรื่องแปลอื่น ๆ ได้แก่เรื่อง ทินมารี วัตสาตรี อลิจุมพิตา อนังคราคา วนาวัลลี อัศวิน พระอนงค์ ปราวดี เป็นต้น

เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ทราบถึงสำนวน และการเลือกสรรคำในการแปลของ หลวงบุญมาณพพาณิชย์ หรือ “แสงทอง” จะขอนำข้อความบางตอนจากเรื่อง วัตสาตรี ซึ่งแปลจากภาษาอังกฤษเรื่อง The Ashes of a God ในบท สายโยงวิญญาณ มาอ่านสักเล็กน้อยดังต่อไปนี้

“ขณะที่ข้าพเจ้ายืนอยู่ต่อหน้านาง อันเป็นอวตารแห่งการปะทะระหว่างความชื่นจิต และข้าพเจ้านั้น นางพูดว่า “โอ พระราชาโรพ พระองค์ก็ทรงเห็นแล้วว่าไร้ประโยชน์ โปรดหยุดวอน หยุดหวังเสียเถิด เชิญเสด็จกลับ คำพูดของพระองค์ล้วนเป็นการป่วยกล่าว ท่านนี้คล้ายคนชินโยนแล้วโยนเล่า จะเอาก่อนอิฐไปติดอยู่กลางอากาศ มันก็ต้องหล่นลงดินทุกก้อนเหมือนกัน”

อีกตัวอย่างหนึ่ง จากเรื่องอนังคราคา ซึ่งแปลจากเรื่อง A Digit of The Moon ได้แก่

“เมื่อพระธাত্রีจะมาคิดสร้างสตรีขึ้นนั้น ขึ้นต้นท่านรู้สึกว่าจะสร้างชายสิ้นไป ไม่มีธาตุแข็งเหลือ เมื่อประสบนั่นนั้น ท่านก็ตริทริกโดยคัมภีร์ภาพ แล้วท่านทำดังต่อไปนี้ เอาเพ็ญของจันทร์ ลีลาของงู ความเคลียของวัลลี ความพิริ้วของหญ้า ความอ่อนโยนของอ้อ ความเบิกบานของบุปผา ความเบาของใบไม้ ความเรียวของวงช้าง ความขำเลียงของกวาง ความเก่งของธนู รมณียภาพของสุริยรังสี ความคลุ้มของเมฆ ความแปรปรวนของลม ความขลาดของกระต่าย ความหยิ่งของยูง ความลุ่มนของขนอกนกแก้ว ความแกร่งของเหล็กเพชร ความหวานของน้ำผึ้ง ความร้ายของเสือ ความร้อนของไฟ ความเย็นของหิมะ ความจ้อของนกขุนทอง ความคารมของคุเหว่า ความมารยาของนกกระสา ความซื่อของนกจากพราว แล้วพระธাত্রีเอาสิ่งเหล่านี้บริคณฑ์เข้ากันสร้างเป็นสตรีขึ้น”

งานด้านบทร้อยกรอง หลวงบุญมาณพพาณิชย์ ได้ประพันธ์ “นิราศรอบโลก” จากการที่

ของนิตยสารสยามสมัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๔๙๖ เป็นบทความสั้น ๆ แต่ละบทความติดต่อกันบ้าง ไม่ติดต่อกันบ้าง เป็นเรื่องเกี่ยวกับนักประพันธ์ วรรณคดี ความหมายของคำ การสะกด และการออกเสียง รวมทั้งตอบคำถามในเรื่องของภาษาที่มีผู้ถามไป บทความเหล่านี้ต่อมาได้พิมพ์รวมเป็นเล่ม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นหนังสือที่ให้ความเพลิดเพลิน และความรู้ในเรื่องของภาษา เช่นคำว่า “จัว” กับ “วัว” หลวงบุญมาณพพาณิชย์ เขียนไว้ว่า

“จัว นั้น ภาษาหนังสือใช้เขียน วัว แทบทุกแห่ง ท้ายพงศาวดารไทยใหญ่ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ มีบัญญัติเทียบภาษาว่า จัว เป็นภาษาสยาม วัว เป็นภาษาไทยใหญ่ จัว เป็นภาษาลาว ดังนั้นจะเห็นว่าทางอักษรศาสตร์ของเรายังใช้ภาษาไทยใหญ่อยู่ แทนที่จะใช้ภาษาสยาม พุทธิลปากปาก ภาษาหนังสือไทยของเราเป็นเช่นนี้”

มีผู้ถามเกี่ยวกับคำว่า “ไม่ค่อย” กับ “ไมใคร่” ว่าใช้แทนกันได้หรือไม่ เพราะเหตุไร ท่านตอบว่า คำว่า “ไม่ค่อย” กับ “ไมใคร่” ถ้าตัดคำว่า “ไม” ออกเสีย ก็เหลือคำ “ค่อย” กับ “ใคร่” ซึ่งมีความหมายต่างกัน เมื่อเอา “ไม” ใส่เข้าข้างหน้าก็ควรจะมี ความหมายต่างกัน แต่เท่าที่ใช้กันมา เห็นใช้ปะปนกัน แทนกัน ในความหมายที่แสดงว่า “ไม่ถึงขนาด” “บกพร่อง” “ไม่พอ” ฯลฯ แต่เพื่อความละเอียดถี่ถ้วน การใช้ “ไม่ค่อย” หรือ “ไมใคร่” นั้นควรดูความเป็นสำคัญ จากนั้นท่านได้ยกตัวอย่างหลายตัวอย่าง

เพื่อให้การเขียนบทความในหน้า “ภาษาและหนังสือ” กว้างขวางออกไปไม่จำกัดอยู่แต่ในเรื่องของภาษาและหนังสือ ท่านจึงได้เปลี่ยนชื่อประจำหน้าเสียใหม่ว่า “บัญญัติของแสงทอง” และเขียนบทความในด้านประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ทั้งของไทยและต่างประเทศ บทความเชิงข่าว และอื่น ๆ ด้วย

หลวงบุญมาณพพาณิชย์ หรือแสงทอง ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๗ สิริรวมอายุได้ 70 ปีเศษ แม้ท่านจะจากโลกนี้ไปแล้ว ๒๕ ปี แต่ชื่อและผลงานที่ท่านสร้างไว้ยังคงอยู่ และคงจะประดับอยู่ในบรรณพิภพตลอดไป

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๓๒

เจ้าคุณประตูดิน

นายประพัฒน์ ตรีณรงค์ เรียบเรียง

วันนี้ ขอนำเรื่องเจ้าคุณประตูดิน มาเสนอท่าน และขอเรียนให้ท่านผู้ฟังทราบเสียแต่แรกว่า เรื่องเจ้าคุณประตูดินมิใช่เรื่องสุดตึบบุคคลสำคัญของไทยอย่างที่เคยนำเสนอ เพราะคำว่า “เจ้าคุณประตูดิน” มิใช่ชื่อประวัติของบุคคล แต่เป็นประวัติของคำที่น่าสนใจคำหนึ่งที่เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ ตำแหน่งหน้าที่ และคำยกย่องอันเคยมีมาแล้วในประวัติศาสตร์ของไทย จึงขอนำหลักฐานเอกสารต่าง ๆ มาเรียบเรียงเสนอท่านโดยลำดับ ดังนี้

“กาญจนาคพันธุ์” นักค้นคว้าและนักเขียนสำคัญคนหนึ่งได้กล่าวถึง เจ้าคุณประตูดินไว้ในเรื่อง “สำนวนไทย” ว่า

“ประตูดิน” เป็นประตูชั้นในพระบรมมหาราชวัง อยู่ด้านตะวันตกทางใต้ (ท่าเตียน) ชื่อทางราชการเรียก ประตูศรีสุทวารวงศ์ และประตูนองคลีลา เป็นทางสำหรับหญิงชาววังออกมาที่เขตพระราชวังชั้นนอกเขตนี้มีประตูพระราชวังชั้นนอกออกนอกพระราชวัง เช่น ออกมาจ่ายตลาดที่ท่าเตียน ซึ่งสมัยก่อนเรียกกันว่า ถนนท้ายสนม หรือตลาดท้ายวัง บางคนเรียกกันว่า ถนนท้ายสนม (ถนนมหาราช) ชั้นนอกผู้ชายเข้าออกได้ แต่เข้าประตูดินในไม่ได้ เมื่อประตูดินเป็นที่เข้าออกของหญิงชาววัง ผู้ชายที่ชอบผู้หญิงชาววังก็มักจะไปคอยดูคอยเกี้ยวอยู่แถวประตูพระราชวังนั้น เช่น มีกลอนเก่าเขาว่า “แม่หนูจำ ไปในวังฉันสั่งด้วย ถ้าพบแม่รูปสวยชนิดนี้ขจรฯ เมื่อไหร่ถึงจะตามเสด็จมา ฉันคอยทำห้องแห่งแฝงประตู” สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีก็ยกเอาตลาดท้ายสนมนี้เป็นที่ให้นายด่านพาศรีสุวรรณพบกับสามพราหมณ์มาเที่ยว (เขียนเป็นกลอนว่า) “เที่ยวเลียรอบขอบเขตนิเวศน์วัง แล้วสอนสั่งห้ามปรามเจ้าพราหมณ์พลัน เห็นผู้หญิงยิงเรือที่เนื้อเหลือง อย่างยกเอื้องเกี่ยวพานะหลานขวัญ ล้วนนางในไซ้ซั่วตัวสำคัญ จะเสียสิ้นเสียเปล่าไม่เข้าการ” ต่อไปนางกระจงก็ออกจากพระราชวังมาจ่ายตลาด มาพบศรีสุวรรณเลยเกิดเรื่องจนพวกขอเฝ้าตามจับ (พวกขอเฝ้า คือคนภายนอกอย่างที่เราเรียกกันว่า ข้าหลวงเรือนนอก มักจะมาอยู่ที่ประตูดิน คอยพบ “เจ้าคุณประตูดิน” ซึ่งว่าราชการฝ่ายใน และมานั่งรับแขกที่ประตูดิน”

ข้อเขียน “กาญจนาคพันธุ์” บอกให้ทราบว่า เจ้าคุณประตูดิน คือ คนที่เป็นเจ้าคุณได้รับหน้าที่ว่าราชการฝ่ายในและนั่งรับแขกอยู่ที่ประตูดิน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ถึงผู้ที่เป็นเจ้าคุณไว้ในเรื่อง “อธิบายเรื่องเจ้าคุณประตูดิน” ว่า “คำที่เรียกว่า เจ้าคุณ นั้น แต่เดิมเป็นแต่คำสำหรับคนทั้งหลายเรียกยกย่อง มิใช่ยศศักดิ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้ง” ส่วนคำว่า “ฝ่ายใน” นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ อธิบายว่า “เจ้านายและข้าราชการเป็นต้นที่เป็นสตรีสังกัดอยู่ภายในพระราชฐานชั้นใน” จากคำอธิบายต่าง ๆ ดังที่อ้างมานี้ จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า เจ้าคุณประตูดินนั้นเป็นผู้หญิง

เรื่องผู้หญิงได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้าคุณ คงเป็นเรื่องที่ทำให้ท่านผู้ฟังบางท่านสงสัยได้ เพราะในปัจจุบันเราใช้คำว่าเจ้าคุณ เรียกยกย่องพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะตั้งแต่ชั้นสามัญขึ้นไป โดยมีคำว่า เจ้าคุณ นำหน้า เช่นเรียกพระราชาคณะที่พระ-
 ปัญญาอันหมั่น ว่า เจ้าคุณพระปัญญาอันหมั่น และเรียกยกย่องฆราวาสผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา เช่น พระยาอนุমানราชชน เป็นต้น การยกย่องพระราชาคณะหรือท่านผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยการใช้คำว่า เจ้าคุณอยู่ข้างหน้าดังกล่าวนี้ ได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นประจำ ดังนั้นการเรียกยกย่องผู้หญิงว่า เจ้าคุณ จึงเป็นที่น่าสงสัยของท่านผู้ฟังบางท่าน ตำนานเรื่องผู้หญิงเป็นเจ้าคุณนั้นนั้น จะนำมากล่าวถึง ในตอนต่อไป

ขอกลับมากล่าวถึงเรื่องเจ้าคุณประตูดิน โดยเฉพาะต่อจากที่ได้กล่าวไว้แล้วอีกครั้ง เพราะเรายังไม่ทราบวาระการที่เจ้าคุณประตูดินท่านออกมาหนึ่งว่าอยู่ที่ประตูดินนั้นเป็นงานอะไร เรื่องนี้ หม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ ทรงเล่าในเรื่อง “วังหลวง” เกี่ยวกับเจ้าคุณประตูดินในรัชกาลที่ ๓ ซึ่งมีตัวจริง และอำนาจหน้าที่ของเจ้าคุณประตูดิน รวมทั้งเรื่องเกร็ดของท่านผู้นี้ไว้ว่า “รูปปั้นที่อยู่ในซุ้มริมผนังมุขกระสันด้านเหนือระหว่างบันไดที่ขึ้นสู่พระที่นั่งดุสิตด้านใต้ นั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระราชทานพระกระแสพระราชดำรัสตรัสอธิบายแก่เสด็จปู่ไว้ว่า รูปท้าวศรีสัจจา (มี) ในแผ่นดินพระนั่งเกล้า นั้น มีราชนิเวศนานุบาลฝ่ายในอยู่ ๓ คน คือ เจ้าคุณปราสาท ท้าววรจันทร์ (อิม) และท้าวศรีสัจจา (มี) เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย มีอำนาจมากบัญชาการลิตีชาติในวัง รูปนี้โปรดให้ทำขึ้นไว้ในสมัยที่ยังมีบุญวาสนา ท้าวศรีสัจจา (มี) ผู้นี้มีฉายาที่เรียกกันในวังว่าเจ้าคุณประตูดิน มีบทขับร้องเพลงขับบทหนึ่ง กล่าวถึงเจ้าคุณประตูดินอยู่ด้วย จึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นเพลงสำหรับวงมโหรีหลวงฝ่ายใน ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น มีข้อความดังนี้

เย็นย่ำ	จะค่าลงแล้วอยู่รอน ๆ
สาวน้อยพากันจร	ไปเก็บดอกแก้วเล่นเย็น ๆ
ที่เกยเราเคยเห็น	เป็นพวงเป็นพู่ดูน่าชม
เก็บได้บ้างทัดหู	บ้างเดินดูแล้วเด็ดดม
บ้างเก็บไว้ใส่ผ้าห่ม	บ้างชมผมผมสำราญใจ
โหลนคนหนึ่งจึงร้องห้าม	ที่พวงงาม ๆ อย่าเด็ดไป
ห้ามแล้วหาฟังไม่	จะไปเรียนเจ้าคุณประตูดิน

จากหลักฐานนี้ทำให้ได้ทราบกันว่า เจ้าคุณประตูดิน ในรัชกาลที่ ๓ นั้น คือ ท้าวศรีสัจจา (มี) ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจลิตีชาติ บังคับบัญชานิเวศนานุบาลหรือรักษาดูแลพระราชวังคนหนึ่ง แม้โหลนหรือหญิงนายประตูดินซึ่งรับราชการอยู่ในพระราชวังมีหน้าที่คล้ายตำรวจ ยังต้องอ้างชื่อเจ้าคุณประตูดิน คนนี้ขึ้นขู่หญิงชาววังที่พากันมาเก็บดอกไม้ และชื่อที่ควรจะชี้แจงเป็นความรู้ในหลักฐานที่อ้างไว้ก็คือ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงและเสด็จปู่ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จปู่ในหม่อมเจ้าหญิงดวงจิตร์ จิตรพงศ์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า-

กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระที่นั่งดุสิต คือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

เรื่องของท้าวศรีสัจจา (มิ) ผู้ได้รับการยกย่องเป็นเจ้าของประตูดินดังที่กล่าวอ้างมานั้น เป็นประเด็นสำคัญข้อหนึ่ง ที่น่าจะนำมาพิจารณากันต่อไปถึงประวัติและตำแหน่งหน้าที่ของผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นท้าวศรีสัจจาว่ามีประวัติอย่างไรและมีหน้าที่ที่แท้จริงคืออะไร เรื่องนี้พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “ชุมนุมพระนิพนธ์” ของพระองค์ท่าน หมวดที่ ๔ ชื่อประวัติ ท้าววรจันทร์ (เจ้าจอมมารดาวาด ในรัชกาลที่ ๔) ว่า

“ตำแหน่งท้าววรจันทร์นี้มีมาแต่ครั้งพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยาทรงตั้งขึ้น เรียกเป็นตำแหน่งสมเด็จพระพี่เลี้ยง ถ้าจะเปรียบกับฝ่ายหน้าก็จะเห็นได้ว่าข้าราชการฝ่ายหน้านั้นมีตำแหน่งสูงสุดคือ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีสองท่านคือ สมุหนายก และสมุหพระกลาโหม ถัดคักดินาคคนละ ๑๐,๐๐๐ ถัดลงมาถึงเสนาบดีจตุสดมภ์ นาคคนละ ๑๐,๐๐๐ ฝ่ายในนั้นมีตำแหน่งท้าววรจันทร์ นา ๑,๐๐๐ รองลงมามีพระสนมเอก ๔ ท่านเป็นท้าวนาง นาคคนละ ๑,๐๐๐ กับมีนักพฤชิรา ฉลองพระโอษฐ์ เป็นท้าวนางอีก ๔ ท่าน นาคคนละ ๘๐๐ คือ ท้าวสมศักดิ์ ท้าวโสภานีเวศ ท้าวอินทสุริยา ท้าวศรีสัจจา เปรียบเหมือนจตุสดมภ์ ด้วยมีหน้าที่บังคับบัญชาราชการฝ่ายใน”

นอกจากพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร จะทรงเล่าประวัติของข้าราชการฝ่ายในที่มีมาแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังทรงเปรียบเทียบตำแหน่งท้าวนาง ๔ ท่าน อันมีท้าวศรีสัจจายูด้วย ว่าหนึ่งเหมือนจตุสดมภ์ มีหน้าที่บังคับบัญชาราชการฝ่ายใน และยังได้ตรัสถึงตำแหน่งหน้าที่ของท้าวนางทั้ง ๔ อีกว่า “ตำแหน่งท้าวนางอีกสี่ท่านที่ถึงลงมาโดยลำดับ ที่เปรียบเทียบไว้กับจตุสดมภ์ฝ่ายหน้านั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงใช้กันอยู่ในตอนรัชกาลที่ห้านี้ ท้าวสมศักดิ์ได้ว่าพนักงานทั้งปวง เช่นในแผนกจัดเครื่องพระสุธารสและพระศรี เครื่องนมัสการดูแลหอพระและปูชนียสถานในพระราชวังฝ่ายในเป็นต้น ท้าวอินทสุริยาว่าห้องเครื่องวิเศษ (แต่ในรัชกาลที่ห้า พระเครื่องต้นมักเป็นหน้าที่พระมเหสีหรือเจ้าจอมทรงกำกับดูแล) ท้าวศรีสัจจาว่าการโขนจำควบคุมประตูดวงและการอารักขาทั่วไป ท้าวโสภานีเวศมักเป็นตำแหน่งลอย ๆ เป็นผู้ช่วยในกองบัญชาการของท้าววรจันทร์เช่นท้าวนางอื่น ๆ ที่ต่ำลงไป...”

จากหลักฐานนี้ ทำให้ทราบว่าตำแหน่งท้าวศรีสัจจานั้นมีมาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น และอำนาจหน้าที่ของท้าวศรีสัจจาก็คือ ว่าราชการ การโขนจำควบคุมประตูดวง และการอารักขาทั่วไป ซึ่งก็ตรงกับตำแหน่งหน้าที่ของเจ้าคุณประตูดินที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั่นเอง

เมื่อท่านได้ทราบเรื่องความเป็นมาของเจ้าคุณประตูดินแล้วโดยลำดับ สุดท้ายนี้ขอกล่าวถึงตำนานการยกย่องผู้หญิงเป็นเจ้าของดิน ดังได้เรียนให้ทราบมาบ้างแล้ว แต่ตอนต้น เรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอธิบายถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง “สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง “สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ว่า

“มูลเหตุของคำที่เรียกเจ้าเป็น ๒ อย่าง อย่าง ๑ เรียกเจ้าครอก หมายความว่า เจ้าโดยกำเนิด อีกอย่าง ๑ เรียกว่า เจ้าคุณ หมายความว่า เป็นเจ้าโดยคุณวิเศษ หม่อมฉันเคยได้ยินท่านผู้ใหญ่ ชั้นเก่า เช่น สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชวงศ์ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ท่านเรียก เจ้า รวมทั้งตัวหม่อมฉันเองด้วย เมื่อยังไม่ได้รับกรมว่า เจ้าครอก ถึงหม่อมเจ้าคนเก่า ๆ เรียกกันว่า เจ้าครอก ต่อคนชั้นเก่าหมดไป คำว่า เจ้าครอก ก็เลยหายไปเมื่อรัชกาลที่ ๕ นี้เอง คำว่าเจ้าคุณนั้นเดิม เห็นจะเรียกแต่เฉพาะผู้ที่เจ้าพระยา พระสงฆ์ก็เห็นจะเรียกแต่ที่เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ภายหลัง เรียก เจ้าคุณลงมาถึงขุนนางผู้ใหญ่ชั้นเป็นพระยาที่ได้รับพานทองเครื่องยศ ซึ่งมีราวสัก ๒๐ คน พระยาสამัญหาได้เรียกว่าเจ้าคุณทุกคนไม่ ที่มาเรียกพระยาทุกชั้นว่า เจ้าคุณดูเหมือนจะเกิดขึ้น ในรัชกาลที่ ๖ ส่วนพระสงฆ์ซึ่งเรียกว่าเจ้าคุณเดิมนั้นก็จะเพิ่มลงมาเพียงพระราชาคณะผู้ใหญ่ แล้วจึง เลยเรียกพระราชาคณะทุกชั้นว่าเจ้าคุณ ยังมีบุคคลที่เรียกกันว่าเจ้าคุณอีกพวก ๑ คือ พระญาติผู้ใหญ่ ของพระเจ้าแผ่นดินทางฝ่ายพระราชชนนี เรียกกันว่า ราชินิกุล แต่มักเรียกเจ้าคุณ แต่เป็นผู้หญิง เพราะชื่อที่ เป็นผู้ชายเรียกตามบรรดาคักดีในราชการ”

และลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ ทรงเล่าถึงประวัติการเรียกผู้หญิงว่า เจ้าคุณไว้ว่า

“คำว่า เจ้าคุณที่ทรงปรารภมานั้น หม่อมฉันจะทูลอธิบายตำนานที่ผู้หญิงเป็น เจ้าคุณต่อไป เมื่อหม่อมฉันตอบปัญหาพระยาอินทรมนตรีไปแล้ว นึกขึ้นได้ว่าเคยเห็นใช้คำว่า เจ้าคุณในหนังสือ พระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา ไปค้นดู ก็พบในรัชกาลพระเจ้าเสือ (พระราชพงศาวดารฉบับ พระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ หน้า ๑๘๕) เมื่อเสด็จไปโพนช้างที่เมืองนครสวรรค์ ตรัสสั่งพระบัณฑูรน้อย ให้ถมถนนข้ามบึงหูกวางให้แล้วในคืนเดียว ดินพูนถนนยังไม่แห้ง ช้างพระที่นั่งไปถลาล่มลงกลางทาง กริ้วพระบัณฑูรทั้ง ๒ พระองค์นั้น ให้จำไว้และให้เขียนทุกวัน พระบัณฑูรให้คนลงมาเชิญเสด็จกรม-พระเทพามาตย์ราชชนนีเลี้ยง เสด็จขึ้นไปทูลขอโทษ ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า พอพระเจ้าเสือ ทอดพระเนตรเห็นกรมพระเทพามาตย์ตรัสถามว่า เจ้าคุณ ขึ้นมาด้วยธุรกิจอันใด พิศระเห็ดดูที่ใช้ คำว่า เจ้าคุณ (หรือเจ้าประคุณ ตรงนั้น ก็ดูเหมือนจะดีเห็นจะมีประเพณีใช้คำว่า เจ้าคุณ ทำนอง นั้นมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา)” ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ เจ้าคุณเรียกผู้หญิง และนายศของเจ้าจอมมารดา เช่น เจ้าคุณพระประยูรวงศ์

เรื่องเจ้าคุณประตุนิที่นำมาเสนอในวันนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคล สถานที่ ตำแหน่ง หน้าที่ และคำยกย่องของไทยอันมีมาแต่ในอดีต ดังเอกสารต่าง ๆ ที่ได้นำมาเสนอนั้น หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้ฟังตามสมควร

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๓๒

วันคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ

นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา เรียบเรียง

สัตว์ป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่ายิ่งของประเทศชนิดหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในทางเศรษฐกิจ วิทยาการ และรักษาความงาม ตลอดจนคุณค่าตามธรรมชาติไว้ แต่ปรากฏว่าในปัจจุบันนี้ สัตว์ป่าที่มีค่าบางชนิดได้ถูกล่าและทำลายจนสูญพันธุ์ไปแล้ว และบางชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ไป จึงได้มีการตรากฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าขึ้นไว้เพื่อประโยชน์ของรัฐบาลและประชาชนส่วนรวมให้สมกับที่ชาวไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ โดยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เมื่อครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ฯ ได้ทรงลงพระนามในพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ตราพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช ๒๕๐๓ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๓ ซึ่งต่อมาทางราชการได้ถือวันที่ ๒๖ ธันวาคม เป็นวันคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งชาติ

ประเทศไทยได้มีกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ป่าเป็นครั้งแรก เมื่อครั้ง ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ พระราชบัญญัติการรักษาช้างป่า ร.ศ. ๑๑๙ แต่เป็นการคุ้มครองช้างป่าเพียงชนิดเดียว ส่วนสัตว์ป่าอื่น ๆ ยังไม่มีการคุ้มครองอย่างแท้จริง จนต่อมาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ อาวุธอุปกรณ์และวิธีการล่าสัตว์ได้มีการพัฒนาประสิทธิภาพมากขึ้น ประกอบกับจำนวนประชากรของประเทศได้ทวีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงได้มีการทำลายป่า และล่าสัตว์กันมากขึ้น เพื่อขยายเนื้อที่การเกษตร พื้นที่ป่าไม้และทุ่งหญ้าที่เคยเป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัย คู่กันภัยของสัตว์ป่าจำนวนมากถูกบุกรุกทำลายจนสิ้นสภาพ ทำให้สัตว์ป่าหลายชนิดไม่สามารถดำรงชีวิตและขยายพันธุ์ต่อไปเพราะสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม จึงต้องล้มตายไปอีกทั้งยังถูกล่าจนทำให้จำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว และบางชนิดต้องสูญพันธุ์ไป เช่น เนื้อสมัน ซึ่งถือกันว่าเป็นกวางที่มีเขาสวยงามมากที่สุดชนิดหนึ่งของโลก และพบอยู่ในประเทศไทยเพียงแห่งเดียวต้องสูญพันธุ์ไป นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าที่หายากอีกหลายชนิดที่ใกล้จะสูญพันธุ์หรือบางชนิดอาจจะสูญพันธุ์ไปแล้ว จำเป็นต้องได้รับการคุ้มครอง ได้แก่ แรด กระซู่ กูปรี ควายป่า ละอง เนื้อทราย เสี่ยงผา และกวางผา เป็นต้น

พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้ให้สิ่งสำคัญต่อการอยู่รอดของสัตว์ป่าไว้ ๒ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง การให้การคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่าโดยตรงด้วยการกำหนด กฎเกณฑ์ ระเบียบ และข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการปฏิบัติต่อสัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นการล่า การค้า การมีไว้ในครอบครอง หรือการรบกวนต่อสัตว์ป่าด้วยประการใด ๆ พร้อมกับกำหนดบทลงโทษที่ค่อนข้างจะรุนแรงสำหรับผู้ฝ่าฝืน ทั้งนี้ เพื่อจะได้ลดปริมาณการล้มตายของสัตว์ป่าให้น้อยลง ประการที่สอง คือการให้การคุ้มครองป้องกันพื้นที่ป่าไม้ อันเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าอย่างเข้มงวดกวดขัน ด้วยการกำหนดพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเพื่อให้สถานที่เหล่านี้เป็นแหล่งปลอดภัยสำหรับ

สัตว์ป่าได้อยู่อาศัย สืบเชื้อสายขยายพันธุ์ต่อไป

ในการแบ่งประเภทของสัตว์ที่ได้รับการคุ้มครองนั้น ได้แบ่งสัตว์ป่าออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ สัตว์ป่าสงวน และสัตว์ป่าคุ้มครอง

สัตว์ป่าสงวน หมายถึงสัตว์ป่าที่หายากและใกล้จะสูญพันธุ์ หรือบางชนิดอาจจะสูญพันธุ์ไปแล้ว ได้แก่ แรด กระซู่ กูปรี หรือโคไพร ควายป่า ละองหรือละมั่ง สมัน หรือเนื้อสมัน เนื้อทราย หรือตามะแน เลียงผา หรือเยื้อง หรือโคร่า และกวางผา สัตว์ป่าสงวนทั้ง ๙ ชนิดนี้ ห้ามล่าโดยเด็ดขาด ยกเว้นการล่าเพื่อการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการ หรือเพื่อกิจการสวนสัตว์สาธารณะ ซึ่งจะต้องมีการขออนุญาตเป็นกรณีพิเศษ

สัตว์ป่าคุ้มครอง จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท

ประเภทที่ ๑ ได้แก่ สัตว์ป่าซึ่งตามปกติคนไม่ใช้เนื้อเป็นอาหารหรือล่าเพื่อการศึกษา เช่น ลิง ค่าง ชะนี เม่น นกกินแมลงชนิดต่าง ๆ ไก่ฟ้า นกยูง เหยี่ยว สัตว์เลี้ยงคานบางชนิด เป็นต้น
ประเภทที่ ๒ ได้แก่ สัตว์ป่าซึ่งคนใช้เนื้อเป็นอาหารหรือล่าเพื่อการศึกษา ได้แก่ เก้ง กวาง กระทิง วัวแดง เสือ หมี นกอีโถง นกอีหลุม เป็นต้น

ในเรื่องการสงวนและรักษาแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ได้มีการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่าขึ้น ในปัจจุบัน กรมป่าไม้ได้ดำเนินการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วจำนวน ๓๐ แห่ง มีเนื้อที่ประมาณ ๑๓,๘๖๕,๕๕๗ ไร่ กระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ กาญจนบุรี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ชัยภูมิ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว จันทบุรี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไผ่ตงช้าง สงขลาและสตูล เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว เชียงใหม่ เป็นต้น และได้กำหนดเขตห้ามล่าสัตว์ป่าไปแล้ว จำนวน ๔๖ แห่ง รวมเนื้อที่ ๒,๕๑๔,๗๒๖ ไร่ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าบึงกร่าง นครสวรรค์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสงวนแห่งชาติดอยสุเทพ เชียงใหม่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทะเลสาบสงขลา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าวัดไผ่ล้อม และวัดอัมพวันาราม ปทุมธานี เป็นต้น

แม้ว่ารัฐบาลจะได้ให้ความสนใจในการคุ้มครองรักษาสัตว์ป่ามาเป็นเวลานาน ด้วยการตรากฎหมายออกมาใช้เป็นบทลงโทษผู้กระทำความผิดในเรื่องของสัตว์ป่า มีศูนย์การคุ้มครองอนุรักษ์พิชพรรณ สัตว์ป่าหรือมีการร่วมมือกับสหภาพการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติแห่งโลก (The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - IUCN) ซึ่งเป็นองค์กรอนุรักษ์ระดับนานาชาติที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์แล้วก็ตาม แต่ปัญหาเรื่องการล่าสัตว์ป่าด้วยการไล่ล่าฆ่าเพื่อเป็นอาหาร เพื่อเกมกีฬา เพื่อการนำไปเป็นสินค้าส่งออกแก่ผู้สะสมหัว เขา หนัง งา ยังคงมีอยู่กว้างขวาง ประมาณได้ว่าปีหนึ่ง ๆ สัตว์ป่าถูกล่าออกจากป่านับเป็นหมื่น ๆ ชนิด

จากสถิติที่มีการสำรวจพบว่า ปี ๒๕๑๓ ช้างป่าไทยมีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ ๔,๔๕๐ เชือก ในขณะที่ช้างเลี้ยงมีประมาณ ๑๓,๓๔๗ เชือก ในปี ๒๕๒๔ พบว่า ช้างป่าเหลือเพียงประมาณ

๑,๗๑๐ เชือก ปี ๒๕๒๓ ช้างเลี้ยงเหลือประมาณ ๕,๒๓๒ เชือก และปัจจุบัน ปี ๒๕๓๒ มีการสำรวจพบว่าช้างเลี้ยงเหลือประมาณ ๓,๐๐๐ เชือก เท่านั้น การที่ช้างป่ามีจำนวนลดลงกว่าครึ่งของปริมาณช้างป่าทั้งหมด เมื่อเทียบกับช่วงอายุของช้างที่มีอายุเฉลี่ยตั้งแต่ ๖๐ ถึง ๑๐๐ ปีแล้ว เป็นที่แน่นอนว่าปริมาณของช้างที่ลดลงจนใกล้จะสูญพันธุ์นี้ มิใช่มีสาเหตุมาจากการล้มตายตามธรรมชาติ จนมีผู้เรียกร้องว่า “ช้างใกล้หมดป่าเมืองไทย หยุคค่านิยมเช่นฟ้าเองา”

จากการที่กระชู่ แรดพันธุ์นอเดียว ซึ่งมีถิ่นกำเนิดอยู่ในป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ถูกยิงตายลงเป็นตัวที่สาม เมื่อปี ๒๕๑๓ และกูปรี ที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในป่าชายแดนระหว่างไทย ลาว เขมร และเวียดนาม ได้ถูกไล่ล่าไปจากผืนป่าประเทศไทย ตลอดจนสัตว์ป่าอื่น ๆ ที่ยังมีการไล่ล่ากันอยู่โดยไม่คำนึงถึงกฎหมาย จนสัตว์ป่าลดน้อยลงทุกทีจนบางครั้งใกล้จะสูญพันธุ์ ด้วยการบุกรุกทำลายป่าไม้ ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ซึ่งนอกจากจะทำให้สัตว์ป่ามีจำนวนลดลงแล้ว พื้นที่ประเทศไทยจำนวน ๕๑๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ซึ่งเคยมีป่าปกคลุมประเทศไทยถึงร้อยละ ๗๕ แต่ในปัจจุบันมีป่าเหลืออยู่ประมาณร้อยละ ๒๐ พื้นที่ซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำ พืชพรรณธัญญาหาร ตลอดจนถึงฤดูกาลที่แน่นอน ต้องแปรเปลี่ยนไปในสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง เพราะป่าไม้และสัตว์ป่าเป็นทรัพยากรหลักของประเทศที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ป่าไม้จะอุดมสมบูรณ์ได้ต้องมีสัตว์ เพราะสัตว์คือผู้แทนในการแพร่กระจายพรรณพืช สัตว์คือผู้ที่ทำให้ป่าอุดมสมบูรณ์ เมื่อป่าถูกทำลายสัตว์ป่าจึงต้องหลบเร้นถอยร่นเข้าป่าลึก ใช้ชีวิตหลบซ่อนในที่ที่ไม่ใช่ถิ่นกำเนิด พักพิงและแหล่งอาหาร เพราะอิทธิพลของการล่าทำให้สัตว์ป่าทั้งหลายไม่สามารถเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยได้อย่างอิสระอีกต่อไป

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงเห็นความเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมชาติ และผลทางนิเวศวิทยาที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่า เช่น ภาวะแห้งแล้ง อุทกภัย ที่ดินเพาะปลูกเสื่อมโทรม การพังทลายของดิน ภาวะดินเค็มแพร่กระจาย แหล่งพันธุกรรมของพืชและสัตว์ถูกทำลาย และด้วยพระราชหฤทัยที่ทรงห่วงใยต่อชีวิตสัตว์ป่าที่ต้องถูกทำลายและถูกพรากออกจากร่มเงาของป่าไม้ มาใช้ชีวิตอยู่ในกรงขัง สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงได้ทรงริเริ่มงานอนุรักษ์สัตว์ป่าขึ้น เพื่อจะทรงหาทางที่อนุรักษ์สัตว์ป่าที่หายากใกล้จะสูญพันธุ์และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจไว้ให้ได้ ทรงมีพระราชดำริให้พัฒนาป่าภูเขียวในที่ตั้งของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ให้เป็นสวนสัตว์ธรรมชาติขึ้นในประเทศเป็นแห่งแรก เมื่อปี ๒๕๒๖ และได้มีพระราชดำริจัดสวนนกขึ้นที่เขาสวย ตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี และสวนนกที่ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในปีต่อมา

นอกจากนี้ ได้พระราชทานให้คำแนะนำกรมป่าไม้จัดตั้งศูนย์วิจัยเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าหลายโครงการ เช่น ศูนย์เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าที่ป่าตอง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ศูนย์เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าที่ภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ศูนย์เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าที่บางละมุง จังหวัดชลบุรี และศูนย์เพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว จังหวัดจันทบุรี การดำเนินการตามโครงการเหล่านี้ช่วยให้สัตว์ป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น และสามารถนำไปปล่อยในป่าให้อยู่แบบธรรมชาติต่อไป

และในคราวที่เจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ ในฐานะประธานกองทุนคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งโลก (World Wildlife Fund) ได้เสด็จเยือนประเทศไทยเป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จฯ เป็นองค์ประธานงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ ที่สมาคมนิคมไพร่จัดขึ้นเพื่อต้อนรับประธานกองทุนคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งโลก และหาทุนก่อตั้งมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ซึ่งต่อมาได้โปรดฯ ให้รับมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๗ เป็นต้นมา

เจ้าชายฟิลิปฯ ประธานกองทุนคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งโลก ได้เสด็จมาเยือนประเทศไทยครั้งที่สอง เมื่อวันที่ ๑๗-๑๘ ตุลาคม ๒๕๓๒ ในการเยือนครั้งนี้ พระองค์ได้ทรงเป็นประธานการประชุมว่าด้วยกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ซึ่งมีการกล่าวถึงการประชุมนานาชาติ เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโลกเมื่อเร็ว ๆ นี้ ได้ออกคำแถลงว่า ประเทศอินโดนีเซีย สเปน อาร์เจนตินา และไทย ประสบความล้มเหลวในการสกัดกั้นการส่งออกต้นไม้และสัตว์ป่า ซึ่งกำลังสูญพันธุ์ โดยเฉพาะประเทศไทยได้กลายเป็นศูนย์รวมของสินค้าพืชและสัตว์ป่าสงวนที่ผิดกฎหมายหลายชนิดซึ่งส่งเข้ามาจากประเทศข้างเคียง ได้มีการเรียกร้องให้นานาประเทศหามาตรการหยุดยั้งการทำลายธรรมชาติดังกล่าว

ประธานกองทุนคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งโลก ได้มีพระดำรัสว่า “ประเทศแต่ละประเทศให้ความสำคัญต่อบัญหาแตกต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตาม อยากให้คิดถึงความสำคัญของธรรมชาติที่จะถูกทำลายมากขึ้น เนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนของพลเมือง เมื่อประชากรเพิ่มขึ้น การตัดไม้เพื่อมาสร้างที่อยู่อาศัยและมาทำเฟอร์นิเจอร์ ก็มีมากตามขึ้นไปด้วย”

“เราจึงควรคำนึงถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะมีผลต่อคนรุ่นหลังในระยะยาว มีหลายคนสงสัยว่าทำไมข้าพเจ้าจึงสนใจในเรื่องการอนุรักษ์มากกว่าเรื่องอื่น เป็นเพราะข้าพเจ้าเห็นว่าปัญหาของสิ่งแวดล้อม เมื่อมองกันถี่ถ้วนแล้ว มีการเชื่อมโยงระหว่างกัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีผลกระทบต่อปัญหาเศรษฐกิจได้ หรือปัญหาใด ๆ ก็ได้”

และพระดำรัสที่ดูจะเป็นคำเตือนให้เหล่านมนุษยชาติในโลกและชาวไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของเพื่อนร่วมโลก ไม่ว่าจะเป็นพืชพรรณไม้ หรือสัตว์ต่าง ๆ ตลอดไปจนถึงสภาวะแวดล้อมที่นับวันมีแต่จะลดน้อยหรือเสื่อมสภาพไป เพราะการรุกรานของเทคโนโลยีสมัยใหม่ พร้อม ๆ กับจำนวนประชากรของโลกที่เพิ่มขึ้น เจ้าชายฟิลิป ดยุกแห่งเอดินบะระ ประธานกองทุนคุ้มครองสัตว์ป่าแห่งโลก ได้มีพระดำรัสไว้ว่า “เรามีโลกอยู่เพียงใบเดียวเท่านั้น จงช่วยกันดูแลรักษาให้ดี”

ออกรายการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๒

